

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

rok 2009 / 2010

Bogdan Dichev

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Diplomová práce

Bogdan Dichev

Jazykové aspekty hanlivého humoru Haškova Švejka
v porovnání s jeho bulharským překladem

Language aspects of vituperative humor of Hašek's Švejk
in comparison with his bulgarian translation

Praha 2010

Vedoucí práce:
Prof. PhDr. Hana Gladkova, CSc.

Na tomto místě bych chtěl vřele poděkovat prof. PhDr. Haně Gladkove, CSc. za odborné vedení mé práce, za cenné připomínky a poznámky, za obětavý pedagogický a hlavně lidský přístup a za velkou a neúnavnou trpělivost.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze

podpis

08. srpna. 2010.

.....

Resumé

Klíčová slova a výrazy: překladový ekvivalent, jazyková situace, aktualizace překladu, oprávněná hanlivá slova, vulgarismus, vulgární humor, komická inkongruence, komická reduplikace, statistický přehled, humorně funkční vulgarismy, mechanismy provokace komického efektu, jazykové a významové aspekty organizace komického efektu, inverze, interference, transpozice, transpoziční algoritmus.

Diplomová práce se sestává z úvodní části, čtyř kapitol a závěru.

Úvodní část představuje román Jaroslava Haška a osobnost jeho překladatele do bulharského jazyka – profesora Svetomira Ivančeva.

První kapitola představuje obecné metodologické a teoretické otázky. Pozastavuje se nad nežídka negativní čtenářskou recepcí Haškova románu v souvislosti s jednou jeho specifikou – přítomností slangových a vulgárních slov; probírá možné rozdělení vulgarismů z hlediska humorného efektu na inertní a funkční; přihlíží k ideji o normativní zakotvenosti a oprávněnosti hanlivých slov v románu z hlediska jeho tématické orientace; nabízí stručný nárys Haškově humoru, stanoví teoretická směřování a pracovní terminologický aparát, zmiňuje se o možných vztazích mezi humorem a necenzurními slovy na principu komické inkongruence; určuje potíže překladu v diachronním plánu vzhledem k vývoji jazykové situace a k možným potřebám jeho aktualizace; seznamuje s metodami excerptce vulgárních slovní zásoby a s terminologickým pojmovým repertoárem K. J. Obrátily a nastiňuje tématické oblasti a sémantická centra pro třídění vulgarismů.

Druhá kapitola se soustřeďuje na statistický přehled, analýzu a klasifikaci obecných, oprávněných hanlivých slov v Haškově románu a doprovází rozbor každé lexikální jednotky krátkými komentáři. Uvedeny jsou citace, užití daného překladového ekvivalentu se projednává podle jeho postojů vůči dvěma orientačním bodům: kontextuální adekvátnosti a současnému stavu bulharského jazyka s ohledem na možná aktualizující překladová řešení. Probráno je čtyřiapadesát lexikálních jednotek, sestaveny jsou seznamy překladových ekvivalentů a výrazů, ty jsou souborně zařazeny také do přílohy na konci práce. Výsledkem analýzy je závěr, že překlad cílevědomě dodržuje (dokonce i v této přesně vymezené slovníkové sféře) lexikální a stylovou distanci, aby zachoval atmosféru historické vzdálenosti a duch epochy před první světovou válkou. A proto idea o aktualizaci překladu zejména v této části lexikální zásoby, tak typická pro Haškov román, se jeví jako částečně možná, ale obtížná a riskantní.

Třetí kapitola představuje klasifikaci vulgarismů v Haškově románu podle předem daného klasifikačního schématu popsaného v první kapitole. Podle vzoru statistické analýzy tzv. oprávněných hanlivých slov (v druhé kapitole) sestavuje obecný přehled všech registrovaných vulgarismů – celkem 170 výskytů. Bylo zjištěno, že počet vulgarismů odpovídá jedné tisíciny z celkového počtu slov v díle, neboli 0,01%. Formuluje se stanovisko, že nechuť některých čtenářů vůči tomuto dílu, jež uvádí jako důvod jeho hrubý jazyk, je z hlediska množstevních parametrů vulgární slovní zásoby de facto neoprávněná. Stanoví se předpoklad, že čtenářská předpojatost je spojena především s vulgarizačními situacemi, které jsou v románě jevem neřidkým a často jsou ztvárněny dokonce bez přítomnosti vulgárního slova. Komentáře sledují směr, který byl stanoven již v druhé kapitole.

Čtvrtá a poslední kapitola se zaměřuje na ideu o dimenzích humoru ve vulgárních slovech a o jazykových aspektech cynického humoru jakožto tvůrčím způsobem organizovaného a cílevědomého procesu výstavby textu. Představeny jsou tři úrovně organizace a užití vulgarismů v jejich možných spojitostech s humorem. Elementárně ponižující je aspekt jazykového primitivismu, který nemá k literární komice žádný vztah. Inkongruenční úroveň je systémově předurčená, odhaluje vulgarismus jako prvek funkčně organizované kontrastní lexikální dvojice, která provokuje humorný efekt. Reduplikace je třetí úroveň umělecké organizace vulgarismu a je úzce spojena s myšlenkovitou komikou, s hrou představ, vůbec – s imaginací. Podle taxonomie Henri Bergsona se analyzují funkční projevy humoru u vulgarismů ve třech jazykových aspektech jejich významové organizace – inverzi, interferenci a transpozici. Výsledná koncepce stanoví, že vulgarismus jako prvek humorné organizace jazyka patří k širšímu významovému a situačně-scénografickému kontextu, ve kterém se v fakticky plně projevuje jeho komická podstata.

Závěr sumarizuje a zevšeobecňuje závěry spojené se specifícností Haškova humoru a s přednostmi bulharského překladu jeho románu. Nastiňuje nejobecnější zásady překladu s ohledem na zachování komické „rezonance“ při transformaci slov a výrazů necenzurní povahy, přitom nejenom v mezích konkrétní lexikální jednotky nebo slovního spojení, ale v perspektivě celého kontextu propojeného s efektem komické sugesce.

Annotation

Key words and figures of speech: translated equivalent, linguistic situation, actualization of the translation, justly used offensive words, vulgarism, vulgar sense of humor (broad humor), comical incongruity, comical reduplication, statistic review, humorously functional vulgarisms, mechanisms for provocation of comical effects, linguistic and semantic aspects of the organization of the comical effect, inversion, interference, transposition, transposition algorithm

The diploma paper consists of an introductory part, four chapters of presentation and a conclusion.

The preface introduces Jaroslav Hasheck's novel and the person of its Bulgarian translator – Professor S. Ivanchev.

The first chapter presents general methodological and theoretical matters. It pitches on the frequently negative contingent readers' reception of Hasheck's novel related to a lexical specificity of his – the usage of slang and vulgarisms; it examines the possible differentiation of the vulgarisms as inert and functional according their humorous effect; it alludes to the idea of a normative permanence and the justification of filthy words in the novel due to its thematic orientation; it sketches out the characteristics of the humour displayed in "Shveik"; it determines the theoretical indications and the functioning terminological apparatus, it lays out the possible links between humour and obscene words on the basis of the comical incongruity; it fixes on the problematic aspects of the translation – the diachronic aspect and its relationship with the constantly developing linguistic situation and the potential necessity of its actualization; it introduces the methods of excerption of the vulgar lexis and the terminological notional instrumentation of K.J.Obratill by outlining the thematic fields and the semantic centurms for the classification of vulgarisms.

The second chapter focuses on the statistical review and classification of the general, justly used offensive words in Hasheck's novel, accompanying the presentation of every individual lexical unit with brief commentaries. Citations are brought in; the usage of a given translated equivalent is discussed, taking the contextual adequacy and the contemporary state of the Bulgarian language into account, on account of possible actualizational decisions in the translation. There are fifty four lexical units reviewed plus lists and translated analogues and expressions composed and published in the appendix at the end of the paper. The expose reaches the conclusion that the translation has kept (even in this narrowly contingent lexical sphere) a deliberate lexical and stylistic distance, in order to preserve the atmosphere of the

historical gap and the spirit of the age pre-World War One. It is for that reason that the idea of the actualization of the translation in this particular lexical field, so peculiar to Hasheck's novel, seems only partially possible, but problematic and risky.

The third chapter presents the classification of the vulgarisms of Hasheck's novel in accordance with the classificational system introduced in Chapter One. On the principle of the statistical counting of the so called justly used offensive words (in Chapter Two) the expose constitutes a general review of all the registered vulgarisms – 170 usages in total. The volume of the vulgarisms is established to equal one thousandth of the total number of words in the work i.e. 0, 1%. A theory is formed that the distaste of certain readers for this literary work, resting on its ribald speech, is in fact unfounded with respect to the quantitative parameters of the vulgar lexis. The supposition is drawn, that the readers' prejudice is linked primarily with the vulgarizing situations, which are a common enough feature in the novel and are often related without the use of a single vulgar word. The commentaries stick to the line established in Chapter Two.

The fourth and final chapter focuses on the idea of the dimensions of the sense of humour in vulgar speech and the linguistic aspects of cynical comedy as an artistically organized and purposeful process. It presents the reader with three dimensions of the usage and organization of vulgarisms and their potential link to humor. The elementary vulgarizing – the base dimension – is an aspect of the linguistic primitivism and it bears no contribution to literary comedy. The incongruous dimension is systematically predetermined; it reveals vulgarism as an element of a functionally organized contrasting lexical pair, which instigates a comical effect. The reduplication is the third dimension of the artistic organization of vulgarism and it is tightly interlinked with the mental comedy, the games of concepts, the ability to imagine in general. According to the taxonomy of Henry Bergson the functional manifestations of vulgarisms-evoked humour are reviewed according to three aspects of their semantic organization – inversion, interference and transposition. A concept is shaped that vulgarism as an element of the humorous organization of speech belongs to a wider semantic and situationally scenographic context, in which in fact its comical nature is unfolded.

The conclusion sums up and generalizes the points, connected to the idiosyncrasies of Jaroslav Hasheck's sense of humor and the merits of the Bulgarian translation of his novel. It makes a sketch of the most general principles of the translation related to the preservation of the laughing resonance during the transformations of words and figures of obscene character not only in the frame of the specific lexical unit or word group, but also in the perspective of the entire context, interlinked with the effect of the comical inspiration.

Obsah

Úvod	11
1. Kapitola: 1. Vymezení problematiky, nárys konceptuální orientace práce a definice pojmů	15
1.1. Předběžné úvahy	15
1.2. Vulgarismy funkční a inertní vzhledem k humoristickému efektu	16
1.3. Oprávněná hanlivá slova a koncepce románu	16
1.4. Apriorní negace čtenářů	18
1.5. Pojem humoru v Švejkovi – teoretické východisko a stanovení pracovního pojmosloví.....	19
1.6. Humor a obscenní slova – souvislosti a principy vzájemné propojenosti	21
1.7. Problém překladu	23
1.8. Metody hledání hanlivých a vulgárních slov	25
1.9. Eufemistické pojmosloví Karla Jaromíra Obrátla	26
1.10. Zobecnění	27
2. Kapitola: 2. Oprávněná hanlivá slova v Haškově Švejkovi s ohledem na bulharský překlad a současnou jazykovou situaci	29
2.1. Předběžné úvahy	29
2.2. Základní seznam hanlivých slov – statistický popis se stručnými komentáři	32
2.3. Stručný dodatečný seznam překladových řešení hanlivých slov, pojmenování a slovních spojení	50
2.4. Závěry	51
	10.
3. Kapitola: 3. Statistický popis vulgarismů v Haškově Švejkovi a jejich bulharské překladová řešení	56
3.1. Předběžné úvahy	56
3.2. Tématická oblast erotických a sexuálních vulgarismů	59
3.2.1. Sémantické centrum <i>soulož</i>	59
3.2.2. Sémantické centrum <i>primární pohlavní charakteristiky</i>	60
3.2.3. Sémantické centrum <i>smilná žena</i>	60
3.2.4. Sémantické centrum <i>homosexualita</i>	61
3.3. Tématická oblast tělesně-anatomických a fyziologických vulgarismů	61
3.3.1. Vulgarismy fyziologické	62
3.3.1.1. Sémantické centrum <i>cacare</i>	62
3.3.1.2. Sémantické centrum <i>mingere</i>	67
3.3.1.3. Sémantické centrum <i>vomitus</i>	68
3.3.2. Vulgarismy tělesně-anatomické	70
3.3.2.1. Sémantické centrum <i>nates</i>	70
3.4. Tématická oblast skatologická	73
3.4.1. Sémantické centrum <i>merda, stercus</i>	73
3.5. Tématická oblast vulgarismů v nadávkách	77
3.5.1. Sémantické centrum <i>hajzl</i>	77
4. Kapitola: 4. Vulgarita a humor – jazykové aspekty možné souvislosti	81

4.1.	Předběžné úvahy	81
4.2.	Pokleslost jako funkce vulgarismu – primitivní jazykové aspekty humoru	82
4.3.	Inkongruence jako systém humorně předpojatých vulgarismů	82
4.4.	Reduplikace – „odvrácená tvář humoru“	84
4.5.	Základní projevy humorné funkce vulgarismu	85
4.5.1.	Inveze	88
4.5.2.	Interference	90
4.5.3.	Transpozice	91
	Závěr	95
	Seznam použité literatury a použitých odborných zdrojů	99
	Přílohy	103
A.	Základní seznam hanlivých slov	103
B.	Stručný dodatečný seznam hanlivých slov, pojmenování a slovních spojení	104
C.	Abecední seznam lemmatizovaných tvarů jednotlivých překladových řešení oprávněných hanlivých slov	105
D.	Abecední seznam slovních spojení a frazémů jednotlivých překladových řešení oprávněných hanlivých slov	106
E.	Stručný abecední seznam překladových řešení dodatečných hanlivých slov, pojmenování a slovních spojení	107
F.	Seznam vulgarismů	108
F.1.	Tématická oblast erotických a sexuálních vulgarismů	108
F.2.	Tématická oblast fyziologických vulgarismů	109
F.3.	Tématická oblast tělesně-anatomických vulgarismů	110
F.4.	Tématická oblast skatologických vulgarismů	110
F.5.	Tématická oblast nadávek	111
G.	Abecední seznam lemmatizovaných vulgarismů a obecných vulgárních výrazů .	112
H.	Abecední seznam lemmatizovaných tvarů jednotlivých překladových řešení vulgarismů	113
I.	Abecední seznam slovních spojení, větných ekvivalentů a frazémů jednotlivých překladových řešení vulgarismů	114

Jazykové aspekty hanlivého humoru Haškova Švejka v porovnání s jeho bulharským překladem

Úvod

Román Jaroslava Haška má emblematický význam pro světovou literaturu v mnoha aspektech, ale nejdůležitější je ten, že toto Haškovo dílo je jedno z mála vzorných děl humoristických v oblasti největšího prozaického žánru. Je obecně známo, že Švejk dlouho zraje v tvůrčí laboratoři autora, první kroky po cestě umělecké literatury dobrý voják dělá ještě v roce 1912, když vychází Haškova knížka, sborník povídek *Dobryj voják Švejk a jiné podivné historky*. Později, během světové války, za jeho pobytu na Východě jako český dobrovolník na straně Ruska, v Kyjevě vychází malá novela *Dobryj voják Švejk v zajetí*. Až po svém návratu do vlasti za prvních let první republiky mezi 1921-1923 píše dílo svého života – *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*.

Z toho rychlého přehledu připomenutých faktů je zřejmé, že ideje o dobrém vojákovi se vytvářela celých deset let, při tom to byla léta krutá a osudová, měnící kulturní postoje ne jednom jednotlivých lidí, ale celé společnosti všech evropských národů. Obecně v širších pracích o Osudech je porovnání mezi tzv. „předválečným“ a „poválečným“ Švejkem nezbytným bodem. Zdůrazňuje se pozdější vyspělost autorovy ideje a rozdíl mezi oběma Švejky s nesporným upřednostňování figury Švejka poválečného, zvláště v ohledu jeho komického ztvárnění¹. Někteří autoři poukazují na zřejmé propojení mezi Haškovými životními a uměleckými mystifikacemi (předsedou Strany mírného pokroku v mezích zákona, redaktorem časopisu v Světě zvířat) a postavou jeho hrdiny Josefa Švejka². Ruský haškolog Sergej Nikolskij dokonce vidí v principu mystifikace koncepci celého díla,

¹ Předválečný Dobryj voják Švejk ukazuje, že naprostý blbec je jednostrunný, rozsah jeho komičnosti zůstává proto velmi omezený. Tento úzký prostor poválečný Švejk svým jednáním a především svým mluvením dalekosáhle a mnohostranně přesahuje. Projevuje se někdy jednoznačně jako hlupák, často ne sice jako vyslovený chytrák, ale jako člověk s normálním a v hovorech někdy bystrým rozumem (jemuž spokojený klid a neustálá přirovnávání rozvíjená do historek dodávají rozšafný odstín), ale nejkomičtější jsou jeho výroky a činy, v nichž se obojí spojuje, a stává se tak pouhou možností v navzájem se vylučující vyhocené formě: buďto může jít o enormní hloupost, nebo o (tentokrát vysloveně vyhytralé) ironizování. Viz BLAŽÍČEK, Přemysl: *Haškův Švejk*. Praha: Československý spisovatel, 1991. s. 206-207. ISBN 80-202-0294-3

² Ve Švejkovi je ukryt princip komické záměny: groteskní blbost je zrcadlem mocenského systému, a to zrcadlem jasným a výrazným. (V prvotním načrtu Švejk je zdůrazněn princip ironického přehodnocení: nedospívá se k dokonalosti mystifikující masky Švejka poválečného, v němž "blbost" skutečná nerozeznatelně splývá s blbostí předstíranou.) PYTLÍK, Radko: *Toulavé house: život Jaroslava Haška, autora Osudů dobrého vojáka Švejka*. Praha: Emporijs, 1998. ISBN 80-901980-6-6

postaveného na základech recesní hry se čtenářem,³ a poukazuje na řadu Haškových literárních a životních projevů, které tento názor podporují. Mluvená improvizace a hra se slovy a situacemi jako zásadnější složkou umění kabaretu, který byl jednou z životních „arén“ Haška, je další konstitutivní rys románu, jak na to poukazuje přesvědčivý průzkum Vladimíra Justa⁴. Celkem vzato jde o vynikající dílo, které v sobě spojuje kromě geniální svéráznosti svého autora a jeho široké kulturní a bohaté životní zkušenosti, pestrý registr různorodých uměleckých postojů a dlouholetou přípravu na jeho vytvoření.

Pro všechny ty literární, sociálně-kulturní a individuálně-psychologické vzácnosti románu a jeho autora jazyku Švejka byla nezdárka věnována pozornost, ovšem především v plánu kritizujícím. Hned po vydání první knihy Haškův spoluvydavatel František Sauer upřímně ho poprosil, aby svůj drsný jazyk zmírnil⁵. Reakce Haška byla naprosto nečekaná... Ovšem docela řidší jsou filologicky a konkrétněji jazykovědně koncipované práce, které zkoumají Haškův jazyk z hlediska jeho repertoáru a komické působivosti. Kromě významné práce Františka Daneše (*Příspěvek k poznání jazyka a slohu Haškových osudů dobrého vojáka Švejka a Haškův „Švejk“ a Vachkovo „Bidýlko“ – dva milníky ve vývoji jazyka české prózy*), nelze zapomenout i článek Karla Hausenbalse *K výstavbě „postavy“ v prozaickém textu*, studie Milana Jankoviče v jeho sborníku *Hra s vyprávěním* a hlavně jeho monografie *Umělecká pravdivost Haškova Švejka* – jedna z prvních rozsáhlejších prací věnovaná Haškově románu – a nakonec i rozsáhlá monografie Přemysla Blažíčka *Haškův Švejk*, která se mimo jiné věnuje i jazyku a slohu Osudů.

Problém jazyka toho osobitého literárního díla otevírá další podstatnou otázku – problém překladu Švejka, už přeloženého ve více než padesáti jazycích. Bulharský překlad Švejka začíná čtvrt století po smrti Jaroslava Haška a pokračuje sedm let. Podle názorů českých bohemistů to je jeden z nejkvalitnějších a nejzdařilejších vůbec⁶. Bulharská kulturní společnost si je také vědomá vysoké hodnoty toho překladu, zejména kvůli tomu, že v jazyce románu jsou naprosto „nepřekonatelná“ místa⁷.

Velký význam vzniku bulharského překladu Švejka má skutečnost, že překladatel Svetomír Ivančev (1920 – 1991) není jenom bohemistou. Obvyčejně překladatelé krásné

³ Viz NIKOLSKIJ, Sergej. Poetika hry v dílech J. Haška. *Česká literatura*. 1986, roč. 34, č. 4, s. 348-364. ISSN 0009-0468

⁴ Viz JUST, Vladimír: *Proměny malých scén*. Praha: Mladá fronta, 1984, s. 67-69.

⁵ BLAŽÍČEK, Přemysl: *Haškův Švejk*. Praha: Československý spisovatel, 1991. s. 57-58 s odkazem na SAUER, František; SUK, Ivan: *In memoriam Jaroslava Haška*, Praha 1924, s.103.

⁶ Viz například IVANČEV, Svetomír: U bulharského překladatele Švejka. Rozmlouval Zdeněk Urban. *Tvorba*. č. 16 (20.4.), příl. Kmen, 1983, s.9.

A také ještě IVANČEV, Svetomír: Muž, který si tyká se Švejkem. Rozmlouval Karel Havlíček. *100+1 zahraniční zajímavost*. roč. 20, č. 7 (duben). 1983, s.63.

⁷ Viz ГЕОРГИЕВ, Никола. Смахът на Хашек през сълзите на преводача. In: *Мнения и съмнения: по дирите на едно литературоведско чепгарство*. София: Лит. вестник, 1999. ISBN 954-9602-10-9

literatury jsou filologové odborníci na praktický jazyk, přitom v překladové praxi není moc častý jev, když specialista na jinou oblast, zvláště lingvista, se náruživě věnuje překladům. Počet lingvistů-teoretiků, kteří se však překladem krásné literatury nezabývají, je mnohem větší – to je fakt ze života, i když jsou vynikající výjimky.

Profesor Svetomir Ivančev je jedno z největších jmen bulharské slavistiky, zvláště bohemistiky. Celý život přednášel na sofijské univerzitě v programech slovanské filologie, zejména na bohemistice. Pod jeho vedením a redakcí byl vytvořen velký česko-bulharský slovník, který vyšel až posmrtně a který v roce 2003 dostal cenu SLOVNÍK ROKU 2003. Je autorem rozsáhlé monografie o slovesném vidu v slovanských jazycích a několika dalších, jež souborně prezentují jeho přínosy pro slovanskou a bulharskou jazykovědu. Byl členem a předsedou různých akademických komisí na státní a mezinárodní úrovni, jedním ze zakladatelů Bulharského svazu překladatelů, zakladatelem časopisu *Srovnávací jazykověda* („Съпоставително езиковзнание“). Přeložil z češtiny díla Jaroslava Haška, Bohumila Hrabala, Karla Čapka, Josefa Nesvadby, Boženy Němcové, Svatopluka Turka aj. Jde o nejvýznamnějšího odborníka na český jazyk a zároveň překladatele české umělecké prózy v Bulharsku. Pro něho jazyk není jenom předmět vědeckého zájmu, ale tvůrčí prostředek, ve kterém se výborně orientuje nejenom jako uživatel, ale i jako bohemista světové veličiny.

Na slavnostní představení prvního dílu česko-bulharského slovníku v Českém kulturně-informačním centru v Sofii prof. Nikola Georgiev, přední bulharský literární teoretik, vyprávěl, jak Svetomir Ivančev žertoval s rafinovaným citem pro sebeironii „Škoda, že si mě lidé budou pamatovat jako překladatele Švejka, ale ne jako jazykovědce“. Ovšem hned poté Nikola Georgiev uvedl jeden vynikající tvůrčí výkon překladatele a jazykovědce v řešení jedné nerozřešitelné jazykové otázky překladu.

Jazyk Haškova Švejka při vší své otevřené jednoduchosti je zdánlivě nesložitý. Naopak – je reprezentativní pro řadu jevu, typické pro obecnou češtinu za doby před vznikem první republiky (později uvedeme konkrétnější upřesnění a příklady). O to je obtížnější i pro svého překladatele do kteréhokoliv jazyka, i když jazyky slovanské skupiny mají možná situaci v nějaké míře „usnadněnou“. Hovorové tvary, slangové výrazy, reálie, transgresivy, germanismy, počestěná přejatá slova, netypický slovosled, onkání a onikání a jiné jevy jsou nenesitelně obtížné pro cizojazyčného bohemistu – stylistické a významové odstíny, které se nedají převést do jiného jazyka, který nemá takový lexikální, gramatický a syntaktický repertoár.

Proto je ve svérázné emocionální atmosféře Haškova románu, jehož základem a záměrem je totálně přetvářející komika, důležité pozorovat, jakým způsobem zkušený

lingvista zvládá nelehkou výzvou předat typický haškovský hanlivý humor, jádro haškovského humoru vůbec: jednak po stránce formální, v hledání ekvivalentů a podob; jednak po stránce významové v zachování plynulosti přirozeného humoru v jeho sémantických vazbách.

V této souvislosti lze uvést, že překladatel humoristického žánru musí mít velice vyostřený cit pro hru se slovy a významy, živou a odvážnou představivost. V tomto slova smyslu píše český psycholog, kulturolog a teoretik smíchu Vladimír Borecký, že komika (v procesuálních mechanismech zdvojování) je úzce propojena se hrou a obě tkvějí v imaginaci⁸. Krátký rozbor některých zvláštních případů dokáže, že bulharský překladatel Švejka byl obdařen jistým talentem pro tvůrčí aplikaci hravé jazykové fantazie.

Nakonec se chceme jen stručně zmínit o obecných cílech této práce. Nejdřív se práce bude snažit představit celistvější (nikoliv ne úplný) souhrn hrubých a vulgárních slov v Haškově románě jako podklad vážného zkoumání jeho složitého humoru, moc často braného jen na úrovni zábavné. Zadruhé práce uvede nějaké předběžně nástiny a postoje zkoumání jazykového humoru Haška na půdě „sprostých“ slov. Zatřetí se pokusí představit smysluplnost, občas spornost nějakých překladových řešení vzhledem k časové distanci mezi dobovými vlastnostmi vzniku překladu a současnosti.

Nakonec chceme vyjádřit osobní stanovisko, že odborné studování cizojazyčné filologie předpokládá jeden „nekonečný“ překlad pohybující se po jemném rozhraní jazyka a myšlení. Konkrétně každý student bohemistiky každý den intenzivně přemýšlí a přenáší slova, formule, myšlenky a věty z jednoho jazyka do druhého ve snaze dosáhnout snad nedosažitelné „dokonalosti“ rodilého mluvčího. Proto považujeme tento svůj výběr za konečnou explikaci kulturního reflexu myslet v obou jazycích po pětiletém studiu na UBS FF UK. A ne na posledním místě jsme přesvědčený, že překlad, jako pokus odhalit co nejvíce blízkostí mezi dvěma jazyky, při vší rozpornosti mezi nimi, je nejistější způsob poznat jak nespůj, druhý jazyk, tak i svou vlastní mateřštinu.

⁸ Komické zdvojování obsažené v inkongruenci se díky symbolické imaginaci rozvíjí tvůrčím způsobem za účasti ludismu. BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*, Praha: Hynek, 2000. s. 144.

KAPITOLA 1.

Vymezení problematiky, nárys konceptuální orientace práce a definice pojmů

1.1. Předběžné úvahy

Román Jaroslava Haška má zároveň nespornou světovou slávu, ale i jedno neodstranitelné prokletí. Jde o **podmíněnou čtenářskou recepci**. Prostě řečeno čtenáři vnímají Haškovo dílo na úrovni cirkusové kuriozity a levné atrakce. Jeho razantní komický efekt je nezřídka spojován především s překvapivými situacemi a s nečekanými slovními obraty, a to zvláště s takovými, kde v centru situačního děje nebo v nečekané jazykové „odchylce“ se nachází cynické slovo. Přitom často jde nejenom o obyčejné, každodenní, mírně hrubé a neslušné výrazové prostředky, ale o výslovné vulgarismy.

Vulgarismy v Haškově románu jsou v jistém slova smyslu špičkou jeho humoru, ovšem k všeobecnému politování švejkologie⁹ dost často u nich končí i čtenářská recepce díla, nezachází do hloubky, neshledává jiné aspekty humoristického projevu, ani po nich nepátrá. Je známo, že orientace Haškova humoru není v žádném případě rafinovaná, že v stylistickém, ale i ve všeobecně dějovém aspektu upřednostňuje hanlivá slova, zvláště slova vulgární, nebo situace, kde by se mohly uplatnit „spodní“ část lidského těla, hrubý naturalismus, nebo řečeno s ruským literárním vědcem Michailem Bachtinem – materiálně-tělesné „dole“¹⁰. Současně lze upřesnit, že dojem o nadbytečnosti vulgarismů a sprostých slov je spojen ve velké míře právě s těmi situacemi, kde se pocit nízkého a obsesního prosazuje skrze věcné souvislosti děje nezřídka bez přítomnosti ani jednoho stylistického extrému.

V tomto kontextu je třeba především uvést, že se v širokém stylistickém spektru pracovního pojmu „**hanlivá slova**“ soustředíme především na konkrétní vulgární slova. Běžné urážky typické pro vojáckou řeč, hrubá pojmenování a oslovení nás budou zajímat (a to v souvislosti s cílem stávající práce) jen v tom ohledu, jak jsou jako prvky humoristického efektu nebo prostředky pro ztvárnění například řečové charakteristiky postav, emocionální

⁹ Termín je zvláštní, ale přesto se trvale prosadil, i když jako specifikum, v české literárně-vědecké společnosti. Nejde o to, že jde především o stylově vyhraněný výraz novinářského jazyka – v Českém národním korpusu na dotaz „švejkolog.“^{*} jsou pozitivní výsledky jen z publicistických zdrojů (syn 2000 – 5; syn2005 – 1; pub2006 – 14; pub2009 – 23), ale termínu například se užívá i v textech nejvýznamnějších českých literárních teoretiků – viz např. MATHAUSER, Zdeněk: Mírné experimenty v mezích švejkologie. *Tvar: literární obtýdeník*. 2003, roč. 14, č. 8, s. 4. ISSN 0862-657 X

¹⁰ V prvním českém překladu *materiálně tělesné „dole“*, poprvé na s. 24., v Bachtinově originálu *материально-телесный низ* – viz BACHTIN, Michail, M.: *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Odeon, 1975. překlad z ruštiny Jaroslav Kolár.

atmosféry situace atd. přeloženy do bulharštiny vzhledem k časovému odstupu od doby vzniku tohoto vynikajícího překladu. Proto se budeme v rozboru řídit dvěma pojmy, které tvoří vymezenou sféru jazykových aspektů hanlivého humoru – vulgarismy a **oprávněná hanlivá slova**.

1.2. Vulgarismy funkční a inertní vzhledem k humoristickému efektu

Vulgarismy by měly být prozkoumány na základě samotného faktu, že představují z hlediska dobového kánonu uměleckého stylu výrazový extrém typický pro jazyk Haškova Švejka (a ne jenom tohoto Haškova díla), i když tato slova v některých konkrétních kontextuálních projevech nejsou vůbec spojena se záměrem vytváření humoristického působení. Odůvodnění tohoto rozhodnutí je jednoduché: vulgarismy jsou kulminačním bodem Haškova slovního humoru nebo jazykového popisu komických situací – respektive musí být prozkoumány ve všech svých užitích a kolokacích, aby se odstínila jejich funkčnost a pasivita vzhledem k jazykové a situační komice. Humoristicky vypjaté a významově „aktivované“ vulgarismy ve službě literární komiky mohou být nejlépe představeny na pozadí z hlediska humoru inertního, nefunkčního užití stejného stylistického spektra výrazových prostředků. Již zde a nyní lze formulovat předběžnou hypotézu, že jedním z důvodů výběru této orientace je nepřilíš vysoký počet vulgarismů ve Švejkovi – příliš překvapivý fakt, jak pro jeho nepřátele, tak i pro jeho milovnický.

1.3. Oprávněná hanlivá slova a koncepce románu

Jazyk Švejka je apriori pojat a položen do nízké stylové roviny¹¹ a to je dáno – kromě zvláštnosti autorovy osobnosti – především uměleckými záměry díla. Je všeobecně známo, že když ponecháme stranou kritické spory o přednostech a nedostacích díla a o jeho hlubinných aspektech, román zesměšňuje všechno kolem sebe, ale primárně ustrnulý říšský despotismus, militarismus, byrokratismus – tj. ty sociální jevy a společenské, státní a administrativní struktury, které jsou následky dlouhodobého a už zevnitř rozkládajícího se monarchického politického systému, který tři století potlačoval český národ. Tak zní trochu školsky elementárně i trochu vznešeně, ale sice nekonečně výstižně konceptuální esence Haškova románu, i když – jako v Cervantesově Don Quijotovi – realizace díla mnohonásobně přesahuje jeho původní záměry.

¹¹ Přijmeme-li hierarchizovanou představu struktury národního jazyka, v níž je spisovné češtině vyhrazeno místo „nejvyššího“ idiomu, zatímco sociolekty, jejichž typickým výrazovým prostředkem mohou slova hanlivá být, jsou chápána jako „nízký“ styl či idiom.

Koncepce románu je založena na hesle „*pitomec u kumpanie*¹²“, Sylvie Richterová mluví o všeobecné a všudypřítomné blbosti v *Osudech*¹³, takže komický rozpor lze pro toto Haškovo dílo pokládat za imanentní. Samozřejmě, že s ohledem na prostředí (armáda) a historickou situaci (válka, rozklad Rakousko-Uherské říše) a nejvíc na ideu o všeobjímající blbosti nelze jazyk románu „očistit“ od patřičných hrubých slov a od žertů „žánru“ hanlivého humoru. A to i přesto, že se děj vyvíjí v prostředí armády, ale paradoxně se k samotné válce skoro nedostává. A také přesto, že scény a situace každodenního života v míru, přítomné především v nekonečných odbočkách ve vyprávěných historkách, značně objemově přesahují scény a situace z armádního a válečného života.

Ovšem hrubý jazyk celého díla závisí jednak na osobnosti vyprávěčů historek (uvedme pracovní název *vnitřní vyprávěč*¹⁴), a těmi jsou hlavně Švejk, jednoroční dobrovolník Marek a jiní hrdinové, jednak na samotné situaci, jejímž prostředím je často hospoda, kasárna, vojenský vlak, jednak i na sociální roli mluvčího, kterým je skoro vždy mobilizovaný obyčejný český občan, plný nenávisti ke stávajícímu režimu. Nesmíme zapomenout ani na vyprávěné téma, ale za takových podmínek výběr témat pochopitelně nemůže být orientován na vznešenou rovinu lidské kulturní a intelektuální podstaty – naopak, prostředí, předpojatost psychologického stavu vyprávěčů, historické rysy doby, zadávající všeobecný pocit nejistoty a skepticismu, předpokládají orientaci na drobná, každodenní, zajímavá a divná témata, která mohou oživit, zlehčit, znevážit tíhu tísnivé skutečnosti.

Shrnuto – tzv. objektivní a subjektivní stylové faktory¹⁵, mezi kterými zatím jako nejvýznamnější byly zdůrazněny **místo a čas komunikace, téma, sociální charakteristika, povahové a mentální vlastnosti mluvčího** presumptivně určují drsnější jazyk Haškova Švejka. Samozřejmě k těmto faktorům lze přiřadit i další – výhradně **mluvená forma jazykových projevů**,¹⁶ velká míra jejich **spontánnosti, emocionální založení** promluvy atd.

¹² Viz PYTLÍK, Radko: *Lidský profil Jaroslava Haška*. Praha: Československý spisovatel, 1979. s. 265-266

¹³ Viz RICHTEROVÁ, Sylvie: *Jasnozřivý genius a jeho slepý prorok*. In: *Slova a ticho*. Praha: Československý spisovatel: Arkýř, 1991. s. 136.

¹⁴ Terminologie v tomto případě je docela komplikovaná, protože se v *Osudech* každý vyprávěč může jevit i jako subjekt vyprávění, pokud sám vypravuje o někom jiném, i jako objekt vyprávění, pokud se o něm vypravuje nebo pokud sám vypravuje o sobě. Respektive občas i hrdina vyprávěné historky sám může v jejím rámci vyprávět. W. Schmit navrhuje v porovnání s velmi složitou terminologií Gérarda Genette mluvit o *primárním sekundárním a terciárním diagetickém a nediagetickém narratorovi* – viz SCHMID, Wolf: *Happamologua*. Moskva: Языки славянской культуры, 2003. *Studia philologica*. S. 83. ISBN 5-94457-082-2

¹⁵ Viz ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ Marie; MINÁŘOVÁ, Eva: *Současná stylistika*. Praha: Lidové noviny, 2008. s. 78-90. ISBN 978-80-7106-961-4

¹⁶ MAREŠ, Petr: *Mezi spisovnou a obecnou češtinou, K užívání jazyka v současné české próze* (Between standard and non-standard Czech language. On the use of language in the contemporary Czech prose); In: *Slavia*. 2008, roč. 77, č. 1-3, s. 111-123. ISSN 0037-6736. *Anotace: Analýza užívání jazyka v díle v díle několika současných českých spisovatelů. (An analysis of the use of language in the works of several contemporary Czech writers.)*

V tomto ohledu je nejdůležitější toto: čtenář, který si do rukou Haškův román bere, už musí předem počítat s tím, že v něm najde slova jako *vole*, *idiote*, *hlupáku*, *dobytku*, *lumpe* – tj. slova hanlivá a urážlivá, které jsou pro koncepci románu, respektive i pro jeho konceptuálně pojatý jazyk, zcela **oprávněná**, dalo by se říct pro koncepci díla a pro jeho svět – normální a tedy „**normativní**“. I když nejde o pravé vulgarismy. Proto – i na rozdíl od vulgarismů – je jejich propojenost s humoristickou povahou díla je jen okrajová. Naopak – u vulgarismů je humorný efekt skoro vždy základem, i když nemusí vždy vycházet z jejich podstaty a ne vždy je užití vulgárního slova spojeno s komickým efektem.

1.4. Apriorní negace čtenářů

S *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, konkrétně s jeho dvojí rovinou hrubého jazyka – vulgárními a hanlivými výrazovými prostředky, je spojeno několik sociálních mýtů. Jeden z nich je ten, že to není „román pro ženy“. Do jisté míry by se s tím dalo souhlasit, nikoliv však z hlediska jazyka díla, ale z pozice prosté sociální empirie. Takzvané „něžné pohlaví“ opravdu zřídka akceptuje obdobné jazykové vyjadřování, a ačkoli prozatím nikdo toto tvrzení empiricky neověřil, je jasné, že tato pravda je pouze relativní. Není ale vůbec relativní fakt, že jazyk *Osudů* je nezřídka považován za sprostý a odporný, ovšem neopodstatněně – počet vulgarismů ve všech jejich gramatických formách je kolem sta padesáti, jak později znázorníme při následujícím plánovaném popisu.¹⁷ Ještě jednou zdůrazněme, že představa o bohaté a různorodé cynické poloze románu je dojem především zesílený stránkou věcnou a situační, nikoliv do té míry jazykovou. A v důsledků těchto kulturních předsudků se vytváří i **apriorní čtenářská negace** vůči Haškově Švejkovi – mnozí po tomto titulu ani nesáhli, jelikož jsou předběžně a sebejistě přesvědčeni – „já takové knihy nečtu¹⁸“. Možná i právě proto se vytvořil v sociálně-kulturním aspektu dojem o „neženském“ románě.

MAREŠ, Petr: *Podoby nespisovnosti v současné české próze* (Forms of non-standard language in contemporary Czech prose) editoři: Minářová, E., Ondrášková, K.; In: *Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny, perspektivy*. 1. vyd. 2004, Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 177. Brno: Masarykova univerzita; s. 341-344. ISBN 80-210-3568-4. *Anotace*: Analýza užívání nespisovné češtiny v současné próze. (Analysis of the use of non-standard Czech in contemporary prose.)

¹⁷ Jakoby v tomto tvrzení ustrnulo hodnocení jazyka románu na úrovni dobového kánonu jazyka uměleckého stylu. Je třeba připomenout, že o běžně mluveném vyjadřování té doby nemáme žádné přímé důkazy, zato však můžeme denně pozorovat nárůst vulgarity a expresivity běžně mluvené řeči u žen (nepochybně v závislosti na jejich sociální charakteristice). Na druhou stranu ale musíme počítat i s tím, že podstata, ale i situační komika a humor prostředí armády (ponecháme-li stranou samu válku) může být ženám opravdu dosti vzdálen.

¹⁸ Dovolíme si jednu osobní poznámku. Známe jednu moc inteligentní dámu, která Švejka doslova nesnáší zejména pro jeho hrubý a cynický jazyk. Na otázku, co jí přesně v tom jazyce vadí a jak ten jazyk v ní provokuje tu nechut' čtenáře, jsme dostali tuto odpověď: *Tato slova ve mně vyvolávají fyziologickou odpornost*. Jsme ochotní považovat toto přiznání za typické a symptomatické ohledně problematiky apriorní čtenářské negace.

V souvislosti s tímto apriorním kulturním postojem Haškův román nejenom zůstává stranou pro určité čtenářské vrstvy, ale nespravedlivě se přehodnocují i jeho umělecké složky. Protože vulgarismy, tabuizované repliky, ostudné a protivné scény a dekory, představené osobitou optikou vyprávěče, jsou de facto instrumentariem nejpodstatnější složky tohoto světového díla – komiky. Protože i přes různorodé definice Haškova románu a odkazy k různým druhům románu (román válečný, antiromán¹⁹, totální román²⁰) se k tomuto dílu ještě víc hodí i další určení – román humoristický nebo satirický, přestože pojem „satirický“ hodně omezuje aspekty literární komiky. I když tento pojem zdaleka nemůže vystihnout hlubinnou podstatu Osudů, ale alespoň se zaměřuje na jejich nejreprezentativnější složku – zesměšnění, jež je nesporně jedním ze základních cílů autora. Takže si dovolíme vzít fakt, že Jaroslav Hašek chtěl napsat humoristický román, za axiomu.

1.5. Pojem humoru v Švejkovi – teoretické východisko a stanovení pracovního pojmosloví

Jedním ze základních cílů stávající práce tedy bude dokázat, že vulgarismy a s nimi nepřímou související odpudivé scény jsou v mnoha případech těsně spjaté s komickou funkcí literárního díla, s jazykovým ztvárněním uměleckého humoru, ovšem nikoli na obyčejné všední známé rovině cynických vtipů, nýbrž na úrovni složité významové, čili jazykové organizace. Vulgarismy jsou po stránce významové naprosto funkčními prvky jazykové organizace humorného efektu a to znamená, že je nelze brát v jednoduchém a jednoznačném vztahu s jejich denotátem, a často ani s jejich referentem.²¹

Vulgarismy v těch případech, kdy jsou funkčně užity se zřejmým komickým záměrem, je třeba vnímat na rovině sémantických vztahů s ostatními slovy, kde se vytváří humoristický efekt hravého proplétání či kontrastu významů. Dále v práci budou takové případy ukázány a stručně rozebrány. Jelikož právě vulgarismy často tvoří špičkou hanlivého humoru, právě na ně se soustředí naše pozornost. Tam najdeme jádro Haškova vysokého humoru, i když ve sprostém oděvu, i základ motivace výběru těchto jazykových prostředků a orientace stylistické roviny díla na tento slovní repertoár.

¹⁹ Viz GEORGIEV, Nikola: Parodie obsahu a parodie struktury: „Švejk“ a antiromán. *Česká literatura*. 1966, roč. 14, č. 4. s. 328-334.

²⁰ Viz EXNER, Milan: Švejk a totální román. *Estetika*. 1995, roč. 32, č. 4. s. 47-57. ISSN: 0014-1291

²¹ Vzhledem k složitějšímu a z různých hledisek i nejednoznačnému terminologickému uplatnění (viz Encyklopedický slovník češtiny, str. 106.) je třeba uvést následující upřesnění: termínu „referent“ používáme ve významu „individuální, specifický objekt“; termínu „denotát“ používáme ve významu „třída objektů, objekt chápán obecně“ – viz ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. s. 26. IBSN 978-80-246-0154-0

Důležitější otázkou úvodních úvah je vymezení pojmu „humor“, respektive „**hanlivý humor**“. Základním opěrným bodem je stanovit principy a míru závislosti a funkční provázanosti mezi hanlivými slovy a humorem. Protože je předem jasné: ne všechna sprostá, neslušná, cynická slova působí humorným efektem.

Vladimír Borecký stanoví jako generální pojem směšného pojem „komika“ a uvnitř něj postuluje čtyři jeho konfigurace, čtyři útvary komiky: naivita, ironie, humor, absurdita. Každé komické konfiguraci přisuzuje základní rysy, odlišné složky a postupy odhalení směšného. Pojem „humor“ nejobecněji v Boreckého pojetí je postoj vnímajícího subjektu, ve kterém přiřazuje k směšnému a vidí jako směšné sám sebe²². Tj. oproti ironii a naivitě humor je už sebeuvědomění směšného v plánu autoreflexe, bez agrese, bez přirozeného znaku bláhové hlouposti.

Toto třídění, které je nesporné velmi pečlivě odstíněno, můžeme plodně aplikovat i na Švejka. Je jisté, že komické aspekty v plánu naivity mohou být především pozorovány v hlavní postavě; v plánu ironie – v postoje vyprávěče, ve výstupech jednoročního dobrovolníka Marka; humor – zase v postavě Švejka, velmi často zřejmě přesahující statickou konstantu naivity a nesporně opět v Markovi; absurditu lze pozorovat všude – hlavně v koncepci románu. Pokud Cervantes vytváří postavu mentálně postiženého rytíře Alonsa Quijana a posílá ho do světa „normálních“, aby jim ukázal nesmrtelné pravdy bytí a lidského ducha, Hašek modeluje postavu „pitomce“, kterého posílá do blbého světa, aby ukázal všem něco docela odlišného od Cervantesova záměru. Co, to je už přípiš rozsáhlá otázka, ale Petr Král²³ například píše, že Švejk má funkci odhalit absurdnost světa – funkci doslova andělskou.

Takže je jasné, že v *Osudech* lze pozorovat všechny čtyři konfigurace komiky Boreckého teoretického modelu. Ovšem k účelům naší práce, která je zaměřena na užší, konkrétnější problematiku, vybíráme jako univerzální operační pojem pro zacházení se směšným pojem **humor**. Ne proto, že se v anglojazyčné literatuře uplatňuje především tento termín, ale zejména pro jeho sekundární, obecnější, širší význam, který zahrnuje směšné jako kategorii estetickou, i samotný postoj k němu, i aplikace smíchu v umění, i emocionální

²² *Humor* představuje ironický výsměch, který prochází sebereflexí, tj. je napřed vztažen na vlastní osobu a druhým se vysmívá až sekundárně prizmatem sebevýsměchu. Základním laděním humoru je tedy výsměch sobě samému, jenž může zahrnout i okolí, ale zaměřením na sebe ztrácí ironický hrot. Z hlediska subjektu jde o situaci, kdy jsem schopen reflektovat v první řadě vlastní směšnost. Humor přesahuje prostou sebeidentifikaci v autonomní morálce, akceptující druhého. BORECKÝ, Vladimír: *Teorie komiky*, Praha: Hynek, 2000. s. 41. ISBN 80-86202-65-8

²³ Viz KRÁL, Petr: Švejk – anděl absurdnosti. *Kritický sborník: revue pro literaturu, umění a filosofii*. 1991. roč. 11, č. 4, s.13-20. ISSN 0862-819X

náladu člověka nakloněného smát se a brát všechno s nadlehčením, i hravost jazyka a myšlení vojně zacházejících s pevnými konvencemi bytí a vytvářející z toho směšné situace.

Jinak řečeno – dopouštíme se za jiných okolností neodpustitelného přestupku zjednodušení konceptuálního systému Boreckého a místo generalizujícího pojmu komika budeme používat **humor**. Navíc tento pojem musí být upřednostněn z toho důvodu, že hanlivý humor představuje jen jeden, i když nejzákladnější typ mnohém širšího spektra Haškové komiky, a naším cílem je mluvit o podtypu, nikoliv o celkovém systému. V budoucích úvahách s ohledem na omezené cíle stávající práce a specifčnosti jejího „akademického žánru“ nebudeme rozebírat podle taxonomie Boreckého jaký přesně aspekt komiky (v našem případě – humoru) se v každém jednotlivém případě uplatňuje.

K tomu nás vede ještě i další důvod – usnadnění pojmoslovného aparátu. Slovo komika, jako hyperonymní oproti slovu humor se těžko pojí v určitých výrazech s některými restriktivními adjektivy – srov. „hanlivá komika“ a „hanlivý humor“²⁴. Opačný postoj by přivedl k vytvoření syntagmaticky komplikovaného víceslovního pojmenování „komika hanlivých slov a situací“. Jen z tohoto důvodu v mezích této práce budeme považovat pracovní výraz „humor“ za reprezentativní slovo pro obecné kategorie komično a komiku. Pokud pod výrazem „**hanlivý humor**“ budeme chápat právě ten obecnější význam „**komika hanlivých slov a situací**“.

1.6. Humor a obscénní slova – souvislosti a principy vzájemné propojenosti

Jak jsme jednou někde měli možnost říct, vysvětlit humoristické jádro Haškova neslušného jazyka znamená zredukovat rovnici na prostou větu: Proč jsou sprosté vtipy směšné? Hned musíme dodat: Ne všechny sprosté vtipy jsou směšné. Směšnost není uložena uvnitř sprostých slov, přestože jejich užití, jak píše ve svém snad až přespříliš příznačně titulovaném článku Patrik Ouředník²⁵, je v nějakém slova smyslu imanentně spojeno s

²⁴ Například frekvenční distribuce lemmatu „komika“ v korpusu SYN 2005 ze 162 výskytů má následující adjektiva: situační – 9 ; slovní, jazyková a absurdní – 4; ostatní adjektiva mají po dvou nebo po jednom výskytu – bezděčná, klaunovská, groteskní atd. Obdobná je i situace v korpusu SYN 2000, kde situační má 16 výskytů, drastická – 6, nechtěná – 5, jazyková – 3 atd. Pokud u slova „humor“ spektrum adjektiv je mnohem pestřejší. Je zřejmá tendence spojovat slovo „komika“ s relačními adjektivy a „humor“ – s jakostními (černý, suchý, šibeniční, jemný, inteligentní aj.).

²⁵ ...to vše si uchovává svou dětskou podstatu a intenzitu, **magickou moc infantilnosti**. Obscénnost je prvořadě věcí jazyka. A zdolat – vedle morálních zábran – bariéru jazyka, oddělující dětství od dospělosti, znamená cele jej ovládnout. A tady někde probíhá setkání **rudimentární dětské fascinace nad „zakázanými slovy“ s poetikou**. OUŘEDNÍK, Patrik: Sláva hovnům: k jednomu aspektu Gargantuy a Pantagruela. *Literární noviny*. 1994. roč. 5, č. 46, s. 6. ISSN 1210-0021

„rudimentární dětskou fascinací nad „zakázanými slovy“, s „magickou mocí infantilnosti“, ovšem není vůbec nepřístupné poetice.

Přesto zůstává otázka, jak a proč mimo jejich „možnou“ imanentní komickou „příznakovost“, obscénní slova vytvářejí pevnou spojitost s určitým typem humoru. Jaké jsou mechanismy rozvádění tohoto psychologického procesu?

Vladimír Borecký ve svých pracích, konkrétně v knihách *Teorie komiky* a *Imaginace, hra, a komika*, uvádí strukturující rysy fenoménu komiky. Mezi nejzákladnějšími vyjmenovává pocit svobody, sociální kontext, náhodu, ludismus, a také i **pokleslost**. Pokleslost v širším slova smyslu nemusí být jenom agresivní ponižování, ale sociální a kulturní transpozice směrem dolů po hierarchické vertikále konvenčně stanovených hodnot. V teorii karnevalu Bachtina je pokleslost pevně spjatá s převráceným kosmem, s tělesným „dole“, s profanisací. Ovšem pro komiku má pokleslost značně širší mantinely. Nejobecněji lze pojem pokleslost chápat jako nevážnost. Smích se s vážností nesnáší – objekt, který se má stát objektem smíchu, musí být znevážněn, tj. v nějaké míře má sestoupit z úrovně směřujícího se, poklesnout.

V užším slova smyslu je pokleslost spojená, jak bylo naznačeno, s ponižováním. V tomto aspektu jsou vulgarismy nejpůsobivějšími prvky, schopnými vyvolat posun směrem dolu po ose všeobecných lidských hodnot, způsobit efekt pokleslosti, ponížít, desakralizovat, respektive zesměšnit pevně stanovené „tvrze“ a morální normy společenské mentality²⁶.

Samotné pojetí pokleslosti obsahuje v sobě významovou složku bipolárnosti – objekt humoru klesá z úrovně přirozené, v nějakém aspektu „normativní“, do úrovně poníženosti. Pokleslost představuje pro humor nejtypičtější jazykový, významový a myšlenkový mechanismus – nesourodost, nebo jinak řečeno **inkongruenci**. To je název jedné ze tří velkých teorií komiky (v terminologii Boreckého makroteorie): teorie inkongruence, teorie superiority a teorie relaxace. Kořeny makroteorie inkongruence sahají daleko do hloubky starých časů, Borecký určuje jako jejího předchůdce Quinta Horatia Flacca, Tomáš Kulka je nakloněn brát za jejího průkopníka Arthura Schopenhauera²⁷, ale nejčastěji se její vznik spojuje se jménem Imannuela Kanta. Spočívá v ideji, že komika vzniká v důsledku spojování dvou protikladných skutečností, mezi sebou neshodných, inkongruentních. Borecký tuto myšlenku dále rozvíjí, upřesňuje, že komika je de facto založena na principu reduplikace

²⁶ Pokleslost je další moment, kterým se komika vymezuje vůči vážnosti a vznešenosti. Spočívá v degradaci přijatých a akceptovaných morálních norem. BORECKÝ, Vladimír: *Imaginace, hra a komika*. Praha: Triton, 2005. s. 156. ISBN 80-7254-503-5

²⁷ Viz KULKA, Tomáš: Nesourodost teorií humoru jakožto nesourodosti. *Estetika: časopis pro estetiku a teorii umění*. 1993 roč. 30, č. 1, s. 1–10. ISSN: 0014-1291

„která se zakládá ...na bipolárních inkongruentních opozicích“²⁸. Ovšem tento aspekt sémantiky humoru zatím nebudeme rozvíjet, jen ho později příležitostně zdůrazníme v průběhu konkrétnějších analýz. Důležitější je to, že ne každá inkongruence je komická, ale jen ta, která vyvolává reduplikaci mezi realitou a iluzí²⁹.

V souvislosti s problematikou spojitosti mezi humorem a hanlivými slovy, konkrétně vulgarismy, je třeba udělat tři závěry.

1. Vulgarismy, nasměřované na daný objekt, ho ponižují a jelikož jedním ze strukturujících rysů humoru (komiky) je pokleslost, mohou se v tomto plánu stát základem humorného efektu.
2. V plánu jazykovém (respektive psychologickém a kulturním) se vulgarismus, když je funkčně podmíněn humorným záměrem, stává prvkem bipolární inkongruentní opozice, která v pokleslosti strukturuje a realizuje humorný efekt.
3. V procesu inkongruence na hlubší úrovni probíhá nadřazený, ale inkongruencí podmíněný proces reduplikace, který je podstatou humoru.

1.7. Problém překladu

Heslo *Traduttore, Traditore!* není zcela spravedlivé. Podceňuje tvůrčí aspekty překladu, schopnost překladatele zachovat nejenom význam, ale i – velmi laicky řečeno – „atmosféru“ díla, přestože často je to možné jenom na úkor jednotlivých výrazů. Zrada vůči originálu je de facto zrozením nové jazykové variace díla. Za největší oříšky překladu jsou obvykle pokládány poezie a jazyková komika. V tomto ohledu překlad Haškova Švejka je neuvěřitelně obtížný, i když Hašek příliš nehýří nerozluštitelnými kalambury, výrazy a slovními hříčkami.

Ohledně humoru, zvláště hanlivého, však často vzniká otázka, co přeložit ekvivalentně, co zmírnit nebo naprosto tabuizovat a co nahradit eufemismem, ale jak uvidíme později jsou zcela možná i opačná řešení – disfemistická.

Další, velmi zvláštní otázka překladu je sociálně-psychologický a všeobecný kulturní vztah mezi přeloženým dílem a čtenářem, rodilým mluvčím jazyka cílového, překladového. Existuje pevné spojení primárního kulturního dotyku s literárním dílem. Tak dokonce i když se člověk později naučí nějaký cizí jazyk a přečte si dané dílo v originálu, v jeho kulturní

²⁸ Viz BORECKÝ, Vladimír: *Teorie komiky*. Praha: Hynek, 2000, s. 143. IBSN 80-86202-65-8

²⁹ Společným rysem imaginace, hry a komiky je zdvojování (duplikace, resp. reduplikace) mezi realitou a iluzí, jak ho známe z imaginace, z hravých a kreativních aktivit. BORECKÝ, Vladimír. *Imaginace, hra a komika*. Praha: Triton, 2005. s. 147. IBSN 80-7254-503-5

paměti budou doznívat v různé míře a s různou intenzitou přeložená slova díla v jeho mateřtině. Záleží, pochopitelně, na kvalitě překladu a na jeho zakořeněnosti v kulturní paměti čtenáře.

Ovšem, jelikož tento problém není jenom filologický, ale interdisciplinární, dovolíme si jednu osobní poznámku. Četba českého Švejka je pro nás „problematická“ zejména kvůli velkolepému překladu Osudů do bulharštiny, překladu Svetomira Ivančeva – při četbě nám dílo promlouvá dvojitě hlasem.

Se zřetelem na otázku výuky češtiny jako cizího jazyka a na kulturní mentalitu cizojazyčného bohemisty si dovolíme ještě jedno přiznání. Paradoxně, ale občas neodolatelně cítíme v originálu Švejka nějaké „nedokonalosti“ vůči primárnímu kulturnímu dojmu, který v nás vznikl prizmatem bulharského překladu. Chce se nám, aby místy originál zněl tak, jak jeho bulharská varianta, jsme nakloněni vyčítat prototypu „nepřesnosti“ a „horší“ řešení. Až při opakované četbě daného úryvku, když se cílevědomě zbavíme kulturního zakotvení, jsme už schopni ponořit se do čisté, haškovské a švejkovské češtiny a vnímat jazyk Osudů v jeho původní podobě.

To znamená, i když konkrétně v plánu jediné subjektivní recepce, že překlad může v určité míře ovlivňovat individuální postoj čtenáře k dílu zejména vzhledem k opozici „překlad – originál“³⁰. To je asi největší problém překladu, že se jeho „zradou“ v plánu jazyka mateřského pro daného čtenáře může stát plnohodnotná až vadná „věrnost“. Uvedli jsme tento příklad, abychom se vyhradili předběžně vůči nějakým na první pohled nepochopitelným komentářům v budoucích rozvažováních. Ale také abychom zdůraznili skutečnost, že právě proto práce, které rozebírají nějaký problém v konfrontaci originálu a překladové variace daného díla, mohou dospět k občas zvláštním závěrům, které by se příliš nemusely líbit ani autorovi, ani překladateli. Protože samotný fakt existence překladu už bourá starou triádu „autor – dílo – čtenář“ a nahrazuje ji jinou: „překladové dílo – překladatel – překladový čtenář“, v níž samozřejmě fungují docela odlišné kulturní, psychologické a hlavně jazykové postoje.

Po této předběžné poznámce se vrátíme do užších mezí problematiky hanlivého humoru Haškova románu.

³⁰ Obdobná je situace typu: „Kniha je krásná, ale nebyla pro mě moc zajímavá, jelikož jsem se předtím díval na film natočený podle ní“. Anebo naopak: „Film je sice dobrý, ale dopouští se vůči knize mnoha nepřesností“. Ovšem jde o dva různé druhy uměleckého „jazyka“, o dva různé systémy, semiotická paradigmatata, jež vyžadují dva odlišné způsoby vnímání. V opozici „překlad – originál“ tento protiklad není až tak razantní, ale sice při četbě českého díla, který předem zná z překladu, cizojazyčný bohemista by měl moci střídat kódy nejen jazykové, ale i kulturně-psychologické, případně znakové.

Za prvé prozkoumáme expresiva, která mají hanlivý význam a ponižující, urážející emocionální zabarvení s ohledem na skutečnost, že překlad vznikl 25-30 let po smrti Haška – mezi léty 1948-1955 – kdy jazykové kánony a stereotypy vyjadřování a myšlení byly trochu odlišné od dnešní doby. Na druhém místě se předmětem našeho zájmu stanou vulgarismy, které představují jednu z nejhrouževnatějších a nejpevnějších, „nehybých“ v proudu času část slovní zásoby jazyka, a to právě vzhledem k stálému a neměnnému referentu³¹. Mnohem elastičtější jsou však slova hanlivá a to právě vzhledem ke své nové evoluci a zanikání. Kdyby měl vzniknout bulharský překlad Švejka teď, snad by překladatel měl uvažovat při výběru překladových ekvivalentů o velmi velkém stylistickém rámci rozkladu hanlivých pojmenování a jejich dobové intenzitě, dokonce i o funkčnosti z hlediska jejich srozumitelnosti. Odpadlo by asi slovo „лупмен“, (lump má v *Osudech* celkem 32 výskytů) a nahradilo by se jiným slovem. Skoro totéž udělal i Petr Urban³², když ilustroval před rokem a půl Haškova Švejka svou zvláštní karikovanou stylizací, orientovanou na jiný typ vizuálního působení – hrubšího a kostrbatějšího, ne tak naivistického jako v *Ladových* obrázcích. V tomto případě zase jde o semiotická paradigmatata, o zvláštní typ transpozice, „překladu“, jenomže na úrovni výtvarného umění.

Za druhé prozkoumáme skutečné vulgarismy nejdřív čistě deskriptivně, pak se soustředíme na posuzování příčiny překladové přesnosti nebo transformace na základě porovnání jejich stylistického působení v mezích románového kontextu s ohledem na humorný efekt.

1.8. Metody hledání hanlivých a vulgárních slov

Jako předposlední podrobnost se zmíníme o metodě vyhledávání slov. V korpusu SYN 2005 Českého národního korpusu byl vytvořen subkorpus jen z jednoho textu – z Haškova Švejka. Pomocí korpusového manageru Bonito a formulí dotazovacího jazyka budou postupně hledány lemmata daných slov, ale občas bude brán zřetel na tvoření slov, na prefixační a sufixační formanty, protože se každé slovo jeví jako slovotvorný základ dalších odvozenin, které už nepatří do původního lemmatu.

³¹ Tak to není například s meliorativy, která se tvoří intenzivně na základě hledané podoby (vizuální, onomatopoické, dokonce v nějakém ohledu scénické) mezi referentem a objektem přirovnání. Jazykové myšlení má sklony nacházet zálibu všude a ve všem, zvláštní případy jsou kakofemismy, u kterých pomocí osobitých formantů z původně nelibého slova se tvoří slovo mazlivé. Pokud odporost je pevněji vázaná na vymezenou oblast slov, sémanticky obsahující negační prvky, v souvislosti s tím, že právě jejich denotáty vzbuzují nepříjemný pocit – hnus, opovržlivost, rezignaci atd. Samozřejmě s vývojem jazyka, vyvíjí se i vulgarismy, ale celkem vzato jsou mnohem konservativnější.

³² Viz HAŠEK, Jaroslav: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války. 1.-4.* ilustrace Petr Urban. Praha: XYZ, 2008. ISBN 978-80-7388-094-1.

Vyhledávací dotazy budou počítat se střídáním kořenových hlásek, které se občas mění podobu výchozího lemmatu, a to právě kvůli morfologickým a slovtvorným faktorům – například kvůli vidové dvojici u sloves (vulgarismy *srát*, *vysrat*, *nasrat*, *posrat*). Je jasné, že místo zadávání série různých lemmat, hledání může spoléhat na kořen se zadáním libovolných znaků před a za ním. Tak například zadání <.*ser.*> zajistí kromě některých vedlejších slov, obsahující tuto kombinaci hlásek, následující vulgarismy: *vyser* (2), *naseru*, *serete*, *seru*, *poseroutka*, *nevyseru*. Hledání formulí [lemma=„srát“] nedovede k výskytům *vyser* a *nevyseru*, k jejichž výskytu bude zapotřebí formule s lemmatem „vysrat“, ani k *naseru*, protože slovo potřebuje vyhledávací lemma „nasrat“. Avšak i kdybychom kombinovali všechna tato tři lemmata, přišli bychom o slovo *poseroutka*, které má docela zvláštní odvozující formanty, ale identický kořen. Přesto lemmatizační hledání je nutné protože bychom přišli o formy l-ových přičestí lemmatu „srát“. Každopádně by se snadno našly pomocí formule <.*sra.*> (dokonce i <.*srá.*> pro přičestí trpná a deverbativní substantiva), které by nám zajistily i jeden typický haškovský okazionalismus v lámané češtině – „odsrat“, jenž by nesporně zůstal skrytý při tradičním lemmatizačním hledání. Nejjistější jsou formule kombinovaného typu – [lemma=“.*sra.*“] – i když při něm je třeba počítat s tím, že se vyskytnou i jiná slova, například *srazit*, *batalionsraport*.

Nakonec bychom chtěli upřesnit, že jako pomocný prostředek vedle korpusového manageru je využita i naše osobní obeznámenost se Švejkem, a také zkušenost a poznámky po jeho podrobné a několikanásobné četbě. Přesto nám metody korpusového hledání mnohokrát usnadní práci. Bohužel pro hledání ekvivalentu a překladových řešení v bulharském Švejkovi je k dispozici pouze elektronická verze románu ve wordu. To však nepokládáme za nedostatek a za překážku, protože východiskem rozboru je Haškův originál.

1.9. Eufemistické pojmosloví Karla Jaromíra Obrátily

Obrátilyv *Velký slovník sprostých slov*³³ navrhuje pojmosloví, kterého ochotně v této práci využijeme. Ušetří přespříliš časté opakování tvrdších cynizmů a navíc roztřídí vulgární slova do konkrétních, širších a všeobecnějších oblastí. Dovolíme si zde stručný nástin.

Vulgarismy a slova se zjevným vulgárním obsahem (například okazionalismy nebo obrazná přirovnání, která v plánu obrazotvorné analogie představují vulgární významovou

³³ OBRÁTIL, Karel Jaroslav: *Velký slovník sprostých slov*. Praha: Lege artis, 1999. 314 s. ISBN 80-238-4444-X

orientaci slova³⁴) budou situovány nejdřív kolem sémantických center a potom budou roztríděna podle určitých tématických oblastí.

Představujeme sémantická centra vulgarismů podle jednotlivých tématických oblastí.

A. Tématická oblast erotických a sexuálních vulgarismů

1. Sémantické centrum *soulož*
2. Sémantické centrum *primární pohlavní charakteristiky*
3. Sémantické centrum *smilná žena*
4. Sémantické centrum *homosexualita*

B. Tématická oblast tělesně-anatomických a fyziologických vulgarismů

1. Sémantické centrum *cacare* (slovesa s významem vyprazdňování)
2. Sémantické centrum *mingere* (heslové slovo – *čurat*)
3. Sémantické centrum *vomitus* (heslové slovo – *blít*)
4. Sémantické centrum *nates* (heslové slovo – *zadnice*)

C. Tématická oblast skatologická

1. Sémantické centrum *merda, stercus*

D. Tématická oblast nadávek

1. Sémantické centrum *hajzl*

Samozřejmě se během zpracování materiálu při příležitosti komentářů skutečným slovům bránit nebudeme, ovšem Obrátilova terminologie v některém smyslu zachová slušnost alespoň v plánu metajazykovém.

1.10. Zobecnění

Postupy práce ohledně její obsahové o kompoziční stránky budou následující.

1. Druhá kapitola bude zkoumat **oprávněná hanlivá slova** a pojmenování v Haškově románu s poukazem na bulharské ekvivalenty a se stručnými komentáři o jejich adekvátnosti

³⁴ Viz DANEŠ, František: Haškův „Švejk“ a Vachkovo „Bidýlko“ – dva milníky ve vývoji jazyka české prózy. In: *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum, 2009. s. 486. ISBN 8024616483486. Autor nabízí pojmosloví **vulgarismy tématické** nebo **faktické**, domníváme se, že jde o slova, která nemají vůbec lexikální význam vulgární, ale za určitých kontextových – tématických nebo faktických – souvislostí se mohou jako vulgarismy počítovat. Srov: „*Tímto přípitkem na bratrství upadl polní karát do osidel ďábla, který natahoval na něho svou náruč ze všech lahví na stole i z pohledů a úsměvů veselých dam, které si daly naproti němu nohy na stůl, takže na polního kuráta koukal Belzezub z krajkoví.*“ (Kniha IV., kap. 2.).

pro současného čtenáře vzhledem k centru a periférii slovní zásoby a vzhledem k jazykové situaci. V konkrétním případě je pojem jazyková situace – stručně řečeno a podle mírně přesných definic – všeobecná situace bulharské společnosti, ve které bulharský jazyk existuje na teritoriu Bulharska, v aktuálním časovém období, za stávajících společensko-politických a kulturně historických okolností. Důležitým bodem kapitoly bude hledání nových překladových jednotek právě v těch případech, ve kterých je dané slovo příliš zastaralé a současnému čtenáři vzdálené, takže jeho srozumitelnost dokonce i pro kulturně vzdělaného současného čtenáře je trochu zamlžená.

2. Třetí kapitola představí statistický popis vulgarismů a jejich bulharské ekvivalenty. Bude posuzovat míru přesnosti, či odstupů od originálu, motivace těchto řešení a jejich jazykové aspekty. Zároveň se označí vulgarismy s funkčním užitím vzhledem k humoristickému efektu, aby se vymezyly oproti „všední“ rovině vulgarismů, které jsou inertní vzhledem k humoristickému efektu, mají jen expresivní roli vázanou na konkrétní komunikační situaci a na subjektivní či objektivní stylistické faktory.

3. Poslední kapitola se soustředí jenom na ty vulgarismy a popřípadě oprávněná hanlivá slova, jichž bylo použito speciálně se záměrem vytváření humorného efektu, tj. na funkčně užití vulgarismů, mimo případy jejich čistě stylistické funkce. Kapitola se pokouší posoudit a objasnit jazykové aspekty humoru ve vulgárních slovech s ohledem na koncepci strukturujících rysů komiky Vladimíra Boreckého a všeobecného chápání inkongruence v teorii komiky.

Spolu s obsahovým vývojem práce doufáme, že její zpracování nepřímo dosáhne následujících cílů .

A. Dokázat navzdory podmíněné čtenářské recepci, že Haškovy vulgarismy nejsou samoučelné hromadění prostých slov, ale i funkčně organizované prvky uměleckého jazyka ve vytváření komického (humorného efektu).

B. Dokázat, že se na vulgarismy čtenář má dívat a vnímat je v plánu jejich užší jazykové a respektive i významové spojitosti s kontextem, a ne jenom s odkazem na pouhý referent (nebo denotát) – tj. že vulgarismy mají trochu odlišně významové funkce, než referující a je třeba je zkoumat v širším plánu konotačním.

C. Dokázat na základě statistického přehledu, že vulgarismů v Švejkovi tak mnoho není a že tento klamný dojem je vybudován především na pozadí sekundárně podmíněných situací s vulgárním podtextem nebo s asociativním odkazem na nějaký objekt působící averzi.

Po všech těchto předběžných úvahách už můžeme přistoupit k podstatě plánované práce.

KAPITOLA 2.

Oprávněná hanlivá slova v Haškově Švejkovi s ohledem na bulharský překlad a současnou jazykovou situaci

2.1. Předběžné úvahy

Na začátku jen stručně uvedeme, že kvůli osobitosti statistického popisu bude mít text převážně fragmentární charakter, ovšem to je nezbytná část průzkumu, takže se nedá obejít. Budeme postupovat podle jednotlivých slov, uvádět počet a občas i tvary slov s poukazem na bulharské překladové ekvivalenty. Jen u zvláštějších případů si dovolíme krátké komentáře. Souhrnné vývody ohledně aktuálnosti překladových ekvivalentů hanlivých slov vzhledem k současné jazykové situaci uděláme teprve po statistickém popisu.

Nejprve však je zapotřebí vymezit, co budeme považovat za hanlivá slova – specifické upřesnění, kterému záměrně nebyla věnována pozornost v úvodní kapitole. Takový problém nestojí u vulgarismů, ty mají pevný denotativní rámec a referenční směřování. Ovšem řada slov, která se v češtině považují za hanlivá, v bulharštině hanlivá být nemusejí. Proto základem ohodnocení dané překladové dvojice za hanlivou (tj. stanovení závěru, že obsahuje hanlivý prvek) bude pochopitelně český originál.

Dále nebudou považována za hanlivá slova taková, která jsou v proudu řeči použita jako parazitní slova³⁵ – slova s povahou oslovujících „vsuvek“ a s funkcí konativní, zaměřená na adresáta.³⁶ Nejjemnější otázka rozlišení hanlivého slova od slova bezpříznakového je také do jisté míry záležitostí kontextovou – tj. v určitém stylistickém a situačním plánu (tedy za jiných okolností) může být dané slovo vnímáno jako neexpresivní, nehanlivé dokonce i nevulgární.

Velkou míru expresivity mají slova hanlivá, když jsou použita nejenom jako pojmenování, ale když jsou užita adresně vůči nějaké jiné osobě. Například slovo *prostitutka* (6 výskytů v Švejkovi) nemůže být považováno za hanlivé vzhledem ke kontextu: ve všech případech odkazuje na konkrétního referenta – na ženu vykonávající tuto profesi. V tomto aspektu například dokonce i slovo *děvka* (6 výskytů), jehož míra expresivity vůči slovu

³⁵ Viz KOLEKTIV autorů: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. s. 533. ISBN 80-7106-484-X

³⁶ Jazyk musí být zkoumán ve veškeré různotvárnosti svých funkcí [...] K nástinu těchto funkcí potřebujeme stručný přehled konstitutivních činitelů každé řečové události, každého aktu slovní komunikace [...] Všechny tyto činitele neodlučně obsažené v slovní komunikaci, lze schematicky sestavit takto: MLUVČÍ – KONTEXT SDĚLENÍ X KONTAKT/KÓD – ADRESÁT. JAKOBSON, Roman: Lingvistika a poetika. In *Poetická funkce*. Jinočany: H&H, 1995. s. 74-105. ISBN 80-85787-83-0

prostitutka je větší a které ve Švejkovi má jenom funkci přímé nominace také s významem „prostitutka“, nikoliv však s adresnou zaměřeností na konkrétní osobu, se za hanlivé může považovat jenom v plánu slovníkovém, ale ne již funkčním. V tomto případě rozhodující roli má reference – obě slova mají vedle referenčního i **nerferenční užití** (např. v obrazných přirovnání, ve schématickém podání „heslovitého“ textu – „*Otec alkoholik. Matka prostitutka*“). To je důvodem, že jim v stávající práci bylo vyhrazeno místo jen okrajově, a to jen proto, že nemůžeme popřít hanlivou nuanci jejich lexikálního významu.

Funkční rozdíly mezi **přímou nominací** a **referenčním užitím** v er-formě mají rozhodující roli – samozřejmě – při rozlišování hanlivých pojmenování se základem názvu zvířete (nejčastěji *kráva*, *vůl*, *dobytek*) od těch případů, kde jsou tato slova použita ve svém primárním slovníkovém významu. V těchto případech budeme uvádět celkový počet subkorpusových výskytů, ale pracovat budeme s vyřazeným počtem, tj. s těmi výskyty, u kterých jde o přenesené referenční užití, o člověku.

V jistém smyslu se funkční užití týká i vulgarismů – můžeme konfrontovat slovo „*kurva*“ v jeho slovníkovém významu vůči jeho kontextovému užití v jedné příznačné pasáži Švejka, kde jeho expresivní náplň je naprosto pozitivní, tj. jeví se jako kakofemismus (zdůrazněný ještě deminutivní podobou): *Máme tady takové hezké kurvičky, engelhuren* (Kniha III., kap.4). U vulgarismů je pejorativní náplň sice skoro imanentní, ale tomu se vymykají tzv. oprávněná hanlivá slova. Dále za hanlivá slova nebudou brána i ta, která jsou zapojena do rámce výrazu s výraznější frazématickou povahou.

Ještě je třeba upřesnit, že v hlubším a přísnějším výzkumu by se měla ze statistického popisu izolovat hanlivá slova použitá na úrovni metajazykové, v případech uvažování o jazyce, nebo v případech citací – srov.: [...] *nebo knihy Zdroje hospodářského blahobytu, vydané u Kočího, kde vyskytuje se na každé stránce slovo dobytek, prase, svině* (Kniha II., kap.2). Takové případy budou v naší práci izolované, čili vyřazené vůči celkovému výskytu slova v subkorpusu, protože jde o užití přímé nominace. O jemnějším a specifikovanějším třídění budeme uvažovat v budoucích švejkologických textech.

Přesto s ohledem na omezený rozsah stávající práce nebudeme zkoumat všechna slova obsahující pejorativní složku. Například mírně hrubá slova nebudou v považována za hanlivá. Otázka, kde bude delimitační čára mezi mírně hrubými a hanlivými, bude zaležet jednak na *Slovníku nespisovné češtiny*³⁷ a na *SSČ*, jednak na *Krátkém česko-bulharském slovníku*

³⁷ HUGO, Jan (ed.) a KOLEKTIV: *Slovník nespisovné češtiny : argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost : historie a původ slov*. Praha: Maxdorf, 2009. 501 s. ISBN: 978-80-7345-198-1

*nespisovné slovní zásoby*³⁸. Ale i přes všechna vymezení obdobný přehled Haškova Švejka by byl namáhavá práce, která je nesouměrná vzhledem k stanoveným cílům stávajícího textu, navíc bychom se tímto způsobem velmi odchýlili od ústředního záměru práce, došlo by i k tematické a obsahové nerovnováze. Podobný výzkum si ponecháváme do budoucích plánů a pro účely konkrétního statistického popisu předem vymezíme nějaký rámcový obsah základních hanlivých slov, která se pro nás stanou reprezentativními. Samozřejmě rozhodující faktor bude frekvence. Slova s frekvencí pod pěti výskyty (s malými výjimkami) nebudou zařazena do obecného statistického popisu, a budou na konci kapitoly přidána do zvláštního statistického přehledu.

Tímto způsobem se předem vyhrazuje proti možným (a zcela oprávněným) námitkám, že analyzovaný materiál nemůže mít pretenze na stoprocentní objektivnost a hlavně úplnost. Jelikož švejkologie je už v nějaké míře jedním z našich profesních záměrů, doufáme, že v budoucích chystaných pracích se tento problém představí ve své úplnosti a celistvosti.

Navrhovaný pracovní seznam oprávněných hanlivých slov v románu Švejk obsahuje následující slova: *hlupák, idiot, darebák, ničema, prevít, uličník, holomek, padouch, rošťák, trouba, neřád, lump, pacholek, vůl, mezek, kráva, dobytek, hovado, (v)opice, svině, prase, potvora, bestie, držka, chcípnout, sprostý* a některá jiná.

Samozřejmě opět je nutno předem upřesnit, že pokud jsou nějaká z nich lexikograficky určena jako vulgarismy, zařazujeme je sem, jelikož pro vulgarismy máme pevně stanovené sémantické rysy a významové oblasti, do kterých patří jen nejrazantnější vulgarismy. A ještě – pokud se tento seznam nejtýpčtějších pejorativních slov a oslovení patřící do vojáckého slangu zdá krátký, to je proto, že se tady představují lexikální jednotky jako **slovotvorné základy**. Tak například jen slovo „*hlupák*“ má 5 výskytů, ale ještě 29 adjektivních odvozenin, což znamená, že budeme muset jen pro tento slovotvorný základ porovnat 34 překladových dvojic. Podobně ostatní slova mají následující počet výskytů: *hlupák* (34), *idiot* (13), *darebák* (7), *ničema* (8), *prevít* (11), *uličník* (8), *holomek* (7), *padouch* (4), *rošťák* (4), *trouba* (4), *neřád* (7), *lump* (32), *pacholek* (20), *vůl* (20), *mezek* (10), *kráva* (8), *dobytěk* (30), *hovado* (34), *(v)opice* (15), *svině* (33), *prase* (14), *potvora* (19), *bestie* (7), *držka* (9), *chcípnout* (14), *sprostý* (20).

Celkem půjde o **392** porovnání překladových řešení a ekvivalentů bez nejrozsáhlejších – *blb* (129) a *pitomec* (94). Pro účely této kapitoly považujeme tento rozsah za dostačující.

³⁸ BAČVAROV, Janko a KOLEKTIV: Krátký česko-bulharský slovník nespisovné slovní zásoby. Projekt № 159/2009 podle NID Fakulty slovanských filologií Sofijské univerzity Sv. Kliment Ochridský. Dostupný z <<http://data.juls.savba.sk/csbg>>

Jak už bylo řečeno, , aby bylo slovo samostatně probíráno, stanoví se jako požadavek frekvenční minimum pěti výskytů. Ve třech případech bude udělána výjimka, jelikož překladová řešení jsou různorodá, pestrá a vhodná pro komentáře. Ostatní hrubá a hanlivá slova zobecníme na konci v stručném dodatečném seznamu.

2.2. Základní seznam hanlivých slov – statistický popis se stručnými komentáři

1. Slovo **hlupák** a jeho odvozeniny – 34 vytržiděných výskytů (z celkem 55 subkorpusových)

Všude se *hlupák* překládá ekvivalentně jako *злупак*, celkem je pět výskytů. Odvozenin je padesát se střídáním o-ou v kořeni, vyhledávací heslo <.*hloup.*>. *Hloupě* se překládá také ekvivalentně – *злупаво*, hlouposti – *злупости*, ale toto slovo nemůžeme považovat za hanlivé, a proto ho z výskytů vytržidíme. Jednou se slovem *злупости* překládá výraz *hloupé řeči*.

Jisté problémy působí slovo *blbý* v kombinaci se slovem *hloupý* v hrubých pojmenováních. Aby se vyhnul opakováním, jednou překlad vypouští adjektivum *hloupý*, jelikož předtím je stejné adjektivum, a ještě před tím – adjektivum *blbý* (přeloženo do bulharštiny jako *злупав*).

[...] ještě **blbějšími** obličejí a zatracené **hloupými** kyticemi a ještě **hloupějším** proslovem nějaké té dámy [...]
[...] **злупави** лица и още по-**злупави** букети. Неизменно ги приветствуваше с Ø реч някоя дама [...]

Nazveme tento jev *redukce opakování*, protože se ještě s ním budeme setkávat jako s překladatelským řešením i jinde.

Jednou se *hloupý* (jako hanlivě hodnotící určení – význam 3. a 4. SSČ, s. 95.) se nahrazuje slovem *idiotský* (*идуотску*), a jednou je použito místo komparativu *hloupějšího* zvláštní případ **stupňování substantiv** – *но балама*. Slovo *балама* je tureckého původu, je široce známo, překlad tvůrčím způsobem přibližuje promluvu k stylově příznakovému bulharskému výrazu, ovšem trochu pochybujeme, že toto slovo bude blízké jazyku všech představitelů nejmladší generace.

Nabodnutý na **hloupou** výhybku, bojechtivý kaprál byl již mrtev.

Набоден на **идиотската** стрелка, войнственият подофицер отдавна вече беше мъртъв.

"I spánembohem a podruhý si přijdou na **hloupějšího**."

Ха със здраве, пък друг път намери някой **пó балама**.

Ještě jeden zvláštní případ představuje překlad tohoto slova frazémem přibližně odpovídajícím české předložkové vazbě *nehodit se k něčemu*. Bylo by možné navrhnout variantu, která by zachovala negativní hodnotící platnost adjektiva zesílené ještě adverbium *мос*.

"Na to jsem byl moc **hloupej**."

- Не ме биваше мене за тия работи.

Náš návrh – *Много **тън** / **глупав** бях за тая работа*.

V současném běžně mluveném slangu se velmi intenzivně prosadilo slovo *тън* (*tupy*), dalo by se říct, že vzhledem k možnosti vzniku nového překladu Švejka, by v něm mělo velmi vysokou frekvenci. Ovšem uvedený návrh je bližší originálu formálně, nikoli již významově (míní se ani ne tak intelligence, jak neschopnost k něčemu), to bylo důvodem pro S. Ivančeva, aby vybral jiné řešení.

2. Slovo **idiot** a jeho odvozeniny – 13 výskytů

Všechny tvary slova *idiot* a jeho odvozeniny se překládají ekvivalentně slovem *идиот*. Vyhledávající heslo <.*idiot.*>. Důležitější je, že i tento překladový analog mnohokrát nahrazuje též české slovo *blb* a jeho odvozeniny, ještě k tomu na konci přijdeme.

Při překladu se zde ve vyšší míře projevuje jeden příznačnější jev: **lexikální reduplikace**, která nahrazuje zdůrazněnou nadávku v originálu – *vy idioti*. Jde o jev, který je záramován do tzv. **frazeoschematu**³⁹. Pro emotivní intenzifikaci nespokojenosti od mírného rozčilení až po vzteklou urážku se slovo označující objekt, který vyvolává negativní reakci nebo vůči kterému se agresivita projevuje, opakuje s předložkou *c* mezi dvěma užitími hanlivého slova. Tj. předložka je obligatorní prvek frazeoschematu, autosémantické slovo (hanlivé substantivum) je variabilní, obměňující se v souvislosti s kontexty, ale vždy ve stejném výrazu: *X c X*. V prvním výskytu občas může být užito tvaru determinovaného, ale jen v případě, kdy koreferuje anaforicky s nějakým slovním prvkem, jež předtím referenta determinuje (*A **мо**, говедомо c говедо, не разбира*). V případech, kdy je první výskyt slova ve frazeoschematu doprovázen přivlastňovacím zájmenem *му*, je obligatorní determinace

³⁹ Viz НИЧЕВА, Кети: *Българска фразеология*. София, 1983. s. 36.

určitým členem u prvního výskytu (*говедо с говедо – говедото МУ с говедо, тѣпаџи с тѣпаџи – тѣпаџите МУ с тѣпаџи*). Jde o variantu frazeoschématu. S touto konstrukcí se budeme i nadále setkávat⁴⁰.

[...] a budou skrz vás filtrovat v cukrovarech cukr, **vy idioti**.

[...] a след това, **идиоти с идиоти** такива, в захарните фабрики с ваша помощ ще рафинират захар.

3. Slovo **darebák** a jeho odvozeniny – 7 výskytů

Toto slovo svou širokou sémantickou periférií vyvolává šest různých překladových řešení, stejně originální a smysluplná: *разбойници, нехранимайковци, вагабонтиџина, негодџа, гаменски* (darebáckým chováním), *безобразџа*. Jen ke slovu *вагабонтиџина* lze vyjádřit nějaké okrajové výhrady – i v bulharském jazykovém korpusu toto slovo je známo jen z jednoho výskytu, právě z Haškova románu, mnohem blíže by bylo slovo *хулиганиџина*, ale překladové řešení Ivančeva zachovává to známé stylistické kolísání poslaneckého dopisu (kde se toto slovo objevuje) mezi pokusem držet se oficiózní normy jazykového projevu – o něco archaičtější – a agresivní slovní realizací.

4. Slovo **ničema** – 8 výskytů

V tomto případě se překlad orientuje na slova a výrazy: *ниџожества недни, негодниџи, негодџаџ, нехранимайко, негодник, мръсник*. Zajímavá je zdůrazňovací složka plurálového adjektiva *nedni* (*neden – nedna – nedno*). To je další lexikální komponent, kromě demonstrativ (viz dále), který v bulharštině intenzifikuje negační záměr hanlivosti a odpovídá českému formálnímu užití personálií (vy, ničemové), i když rozhodně má archaickou zabarvenost a v řeči současné společnosti má přídech generační nadřazenosti, mentorství, svérázného „otcovského“ pokárání. Všechna slova jsou známa a použitelná v současné bulharštině, jen lexikální varianta *negod'aj* oproti *negodnik* je perifernější a také v jistém ohledu zestarávající.

5. Slovo **prevít** – 11 výskytů

Slovo se i v originálu objevuje v úzkém textovém rámci, v ohnisku „metajazykových“ úvah vyprávěče o vojáckém slangu, kde nalezneme polovinu všech jeho výskytů. Překlad navrhuje slovo *мръсник* a k adjektivním odvozeninám překlad *мръсен* (špinavý).

⁴⁰ Když objekt hanlivé reference je ženského rodu (přirozeného nebo gramatického, protože lze nadávat i neživým entitám) je přípustné dativní zájmeno ženského rodu krátkého tvaru 3. os. sg. analogické českému *Jí – ň*, viz dále v hesle *potvora*. Přesto je prvek *му* univerzální (bez ohledu na rod referenta) a silně konkuruje použití gramaticky kongruentního *џ*.

V rozšířených výrazech kombinace tohoto slova s přídavným jménem občas vyžaduje formálně volnější variantnost překladu: *Játrová paštika, to je nejhorší prevít...* – *Лебервурстът, това е най-мръсното нещо* – doslova „nejšpinavější věc“.

V ustálených spojených vojáckého slangu jsou překladatelskými řešeními *мръсен дядка* (dědek prevítská), „*дядка-мръсник*“ (dědek, který byl prevít). Vynalézavé překladové kontextové varianty jsou *тарикат* (turcismus – chytrák, filuta), *чешиит* (turcismus – originál, zvláštní člověk)⁴¹. Velmi úspěšný je frazeologický překlad *мога да обърна и другия край* „můžu to obrátit i druhým koncem“ (elipsa – jiný, silnější konec palice) v následující větě:

Já dovedu **být prevít** – аз мога да обърна и другия край.

6. Slovo **уличник** – 8 výskytů

Slovo se překládá jen svým jednoznačným, trochu zastaralým vůči současnému stavu jazyka (zvláště vůči příslušné stylové rovině) bulharským ekvivalentem – *уличник*. Je třeba poznamenat, že toto slovo je už na ústupu i z této zvláštní řečové sféry. Tady by se aktualizace překladu dobře uplatnila, ovšem toto slovo je jedno z těch, které je příznačné pro čtenářsky pocit časové autenticity dobového mluveného jazyka, jeho časové vzdálenosti, pro ztvárnění jeho dobových a kulturních vlastností, které měl přibližně před stoletím.

7. Slovo **holomek** – 7 výskytů

Slovo se překládá docela různorodě, vzhledem k situaci a její emocionální atmosféře: *говедо с говедо, дръвници с дръвници, дръвник такъв, диването му с диване, дангалаци с дангалаци, Ø*. Překladové ekvivalenty se snaží kompenzovat hanlivou vyhraněnost slova lexikální reduplikací (ve frazeoschématu X c X) nebo ukazovacími zájmeny pro příznak⁴². Občas dochází i k vynechání, i přesto že je výraz v originálu zdůrazněn.

[...] aby **ten holomek** Švejк nedělal zas z toho nějakou potřebu.

[...] за да не вземе Ø Швейк да направи пак някое безобразие.

Ovšem je zde také docela vzácný ekvivalent *дангалак* (klacek, kolohnát, dlouhán). V bulharštině je jeho hanlivé zabarvení značně oslabeno, může být použit i jako kakofemismus. Ve dvou případech, ve kterých je kárání armádních důstojníku mírné a lze ho považovat v nějakém ohledu za meliorativně zabarvené, Ivančev uvádí toto zjemňující slovo –

⁴¹ Viz HORA, Karel: *Bulharsko-český slovník*. Praha: ČSAV, 1959.

⁴² Viz Ницолова, Руселина: *Българските местоимения*. София: Наука и изкуство, 1986. s. 21.

přednost při výběru kontextových překladových ekvivalentu má **faktor situační**. Jinak by se v těchto případech docela vhodně uplatnilo slovo *хъилак*.

8. Slovo **padouch** – 4 výskyty

Toto slovo, i když nemá stanovené frekvenční minimum alespoň pěti výskytů, stojí za to, aby bylo uvedeno a zvlášť rozebráno, protože se pokaždé překládá jinak – stejně jako následující slovo *rošťák*. Překladové analogy jsou *мизерници*, *вагабонтин*, *подлец* a jednou dokonce i *тун* (typ, týpek), ovšem v tomto případě zejména s ohledem na situaci by se mělo užít razantnějšího slova. *Тун* časem značně ztratilo svůj hanlivý základ a silně se přiblížilo k neutrální rovině jazyka, jeho negační složky se zdůrazňují především v kombinaci s příslušnými adjektivy. Ovšem by mohlo zaznamenávat i pozitivní postoj vůči někomu – zase ve výrazu s adjektivem – srov: *готин тун*, *интересен тун*, *забавен тун*... Jinak nese spíš sémantiku rezignace, nedůvěry, podezřelosti k někomu, ale samostatně užito skoro nemá agresivní náboj a ponižující zabarvení.

Jsem bezcharakterní **padouch**.

Аз съм безхарактерен **тун**.

9. Slovo **rošťák** – 4 výskyty

Všechny překlady jsou víceméně už knižní – *уличници*, *дангалак*, *вагабонтин*, *непрокопсаник*. Různorodá řešení jsou asi vyvolaná tím, že samotné slovo *rošťák* je v češtině už trochu na odstavu, alespoň co se týká jeho frekvence v českém národním korpusu. Tady se znova projevuje ten bolestivý a problematický bod: zaktualizovat nebo ponechat všechno tak a zachovat pocit dobové distance. Stejně jako otázka ilustrace Švejka – Lada versus Urban.

10. Slovo **trouba** – 4 výskyty

Ekvivalenty jsou *дурак*, *будала*, *идиотът му с идиот*, *дръвник с дръвник*. Výběry překladatele jsou pochopitelné, zesilující postoje, už známé z minulých příkladů, se i tady uplatňují zcela pravidelně. Jen rusismus *дурак* se zdá trochu nepřiměřený kontextu – polní kurát Otto Katz si cosi vyčítá. Ovšem překladatel toto slovo používá i v jiných řešení, kde je v originálu *ty vole*. Tady by se nový překlad nepochybně měnil.

11. Slovo **neřád** – a jeho odvozeniny – 7 výskytů

Slovo má nízkou frekvenci, ovšem jeho odvozeniny provokují k širšímu výběru překladových variant: *мръсници*, *дивотия*, *мръсно началство* (takového neřáda faráře nad

sebou), *известно ти е, че съм мръсен в това отношение* (víš dobře, že v tomto ohledu jsem neřád), *мръсник*. Ovšem základní ekvivalent je *мръсник* – doslova *špinavec*.

Jojo," prohlásil slavnostně k Švejkovi, "s **neřádam**a se jedná **neřáds**ky.

Да, да — обърна се той тържествено към Швейк, — с **мръсниците** ние се държим **мръсно**.

12. Slovo **lump** – 32 výskytů

Jak bylo už zmíněno, v současném jazyce slovo není moc příliš často užíváno ani širším okruhem rodilých mluvčích, ale ne jenom – i v době vzniku překladu slovo bylo snad na periférii. Proto se v jeho bulharských překladových analogiích jen jednou vyskytuje totožné přejaté slovo, pravý ekvivalent *лумпен*. Překladové ekvivalenty zase s ohledem na situaci a stylové odstíny jsou: *разбойник, негодник, негодяй, хаймана, хаймана с хаймана, мръсничко, хаймана такава, негодници такава, разбойническо племе* – (doslovně *loupežnické plemeno* oproti *lumповé*), *келеш, лумпени, мошеник, нехранимайко, дръвник, мерзавец*.

V jednom příkladě překlad přenáší hanlivý význam na přídavné jméno, takže se vytváří svérázná překladová kontrakce.

Když jsi, **lumpe starej**, slíbil, že se dáš korunovat, tak jsi měl držet slovo."

Като обеща, **дъртако**, да се короняшаш, защо не си държиш на думата?

V jiném případě naopak – překladový ekvivalent se rozšiřuje o přídavné jméno:

Отче, ty doprovod' mne na tohodle **lumpa**...

[...] отче мой святи, сили ми дай, за да бия **мерзавеца гнусен**

V dalším se zcela vypouští.

To jsou vzdálenosti, kdyby tě, **lumpe**, vystřelili z děla, tak bys tam rychlostí dělový kule letěl [...]

Ако вземат Ø да те изстрелят от оръдие, ти трябва да летиш с бързината на оръдеен снаряд [...]

Překladové transformace Ivančeva jsou v tomto případě úplně adekvátní jak vzhledem k dobové vzdálenosti, tak i ve velké míře – ku podivu – k současné jazykové situaci.

13. Slovo **pacholek** – 20 vytříděných výskytů (z 21 subkorpusových)

Překladová řešení jsou následující: *идиот, простак, вагабонтин, копелета, мръсникът му с мръсник, туп* (*A ten pacholek supák hned to udal. A оня туп, чорбарят, веднага ме*

доложи.); (vy, pacholku) *простак с простак, говедо недно* (ty pacholku), *говедо, негоднико, мръсник, дръвник, дръвник с дръвник*.

Jak je z těchto příkladů dobře vidět, dosud známý slovní repertoár se začíná opakovat, opakují se i lexikální, morfologické a syntaktické principy zdůraznění, intenzifikace příznakové složky. Jediná nová slova jsou hanebné *простак* (sprosták) a výrazný vulgarismus, který nahrazuje v bulharské verzi jinak mírně hanlivé slovo *pacholek*. Slovo *копеле* a primárně znamená „z kurvy syn“, jemně řečeno dítě, porozeno bez zákonného sňatku. Vývoj tohoto slova v bulharském žargonu⁴³ je docela překvapivý. Slovo se stalo za 70-80 let pojmenováním jakéhokoli obyvatele hlavního města Sofie, vytvořilo sekundární daleko neutrálnější význam, resp. spíše se v něm vyvinula polysémie, ve které se ztratil jeho původní význam a naopak – přibyly významové složky pozitivní, dalo by se říct „fajerské“⁴⁴. V tomto případě jsme na půdě jemného **disfemismu**, tímto slovem překladatel předává například nadávku „Ty kluku velekněžská“, jakož i všechna pojmenování sapéra Vodičky, kterými vypráví o svých oblíbených Maďarech (*kluka maďarského, tajtrlíkum maďarským, maďarští pacholci* atd.) a jednou také i slovo *bastard* (kde je překlad nejbliže originálu). Ovšem problematiku disfemismového překladu necháme na přes příští kapitolu.

14. Slovo **vůl** a jeho odvozeniny – 20 vytríděných výskytů (z 22 subkorpusových)

Slovo *vůl* se také překládá ekvivalentně *вол*, ale jelikož se v bulharštině toto slovo jako urážlivé příliš neuzívá, konkuruje mu v překladech slovo *говедо* (hovado). Hrubé oslovení⁴⁵ *vy vole* se zase překládá lexikální reduplikací – *вол с вол*, stejným způsobem překlad zachází i s intenzifikačními výrazy, kde intenzifikátor je demonstrativum.

[...] a náš obrst, **takovej vůl**, dej mu pánbůh nebe

[...] a той, **ВОЛЪТ МУ С ВОЛ**, бог да го прости,

Dva výskyty mají přímo zoologického referenta, takže s ním nepočítáme (jako v pozdějších případech, kdy slovo *hajzl* nebude bráno za vulgární oslovení v případech, kdy označuje obyčejný záchod). Velmi přesně je přeložen frazém *dělat ze sebe vola* (*не се прави на ударен* – dosl. „nepředstírej praštěného“), i když je možný doslovný, podle formy orientovaný překlad (*не се прави на вол*), který by však upřednostnil formu, ale značně na

⁴³ Viz názor Georgi Armjanova ohledně toho, že slovo *žargon* je v bulharštině tradičně známo jako označování nespisovného a necenzurního lexika a proto ho lze upřednostnit před slovem *slang*, s jehož významem často splývá. АРМЯНОВ, Георги: *Жаргонът без който (не) можем*. София: Наука и изкуство, 1989. s. 9.

⁴⁴ Tím slovem byl přeložen nejnovější film Quentin Tarantino *Hanebný pancharti*.

⁴⁵ Jednorozční dobrovolník však obdobná oslovení za hrubé nepovažuje: „Vy, jednorozční dobrovolníku, jste dobytek. Jak to zní pěkně: „Jste dobytek, a ne to sprosté: „Jsi dobytek.“

úkor významu a emocionální zbarvenosti. Navíc by obdobné řešení mimo kontext znělo docela nejasně, jelikož ztrácí svou frazematičnost.

Zajímavý výraz je *od volů* s významem „hloupý, tupý, nechápavý“, který se vůbec nikde jinde v českém národním korpusu nevyskytuje, asi jde buď o zaniklý výraz, nebo o autorský okasionalismus. Překladová řešení jsou:

Ačkoliv byl desátník v civilu **od volů**, [...]

Въпреки че кандидат-подофицерът беше голямо **амне** в цивилния живот, [...]

Frajtr, chlap **od volů**, se lekl toho močového měchýře [...]

Ефрейторът, който беше голям **дръвник**, се уплаши от пикочния мехур [...]

Slovo *дръвник*, které se zde vyskytuje potřetí, má společný kořen s *dřevo*, znamená doslova *pařez*. Lexikální motivace je tady jasná, slovo i dnes patří do základní slovní zásoby tohoto stylového registru. Vůbec však to neplatí pro slovo *амне*⁴⁶ které je dnes prakticky neznámé, známo je jen starším generacím. Tady by se měl překlad zaktualizovat vzhledem k současné jazykové situaci, i přesto že by přišel o nádech starobylosti.

15. Slovo **mezek** – 10 výskytů

Také tento výraz se překládá ekvivalentně – *муле*. Ale jestli se podíváme opačným směrem, z bulharského překladu na český originál, zjistíme, že ve dvou příkladech se překladatel rozhodl jinak – tj. že bulharským slovem pro *mezek* překládá jiné urážky založené na zvířecích názvech. To vyplývá ze skutečnosti, že například v bulharštině slovo *kráva* není typická urážka, zvláště pro muže. Další výjimka je spojena s opileckými chybami nadporučíka Duba, který si nemůže vzpomenout na správné zvíře, či pojmenování se považuje za urážlivé. Překlad zase používá už známou lexikální reduplikaci, stejně jako ve dvou ojedinělých výskytech českého slova *osel*.

Ale máš se jmenovat **Kráva**

Но би трябвало да те казват **муле**

Ve – kterém – roce – Filip Macedonský – porazil – Římany, to ty – nevíš – ty – **hřebče!**"

В коя година – Филип Македонски – разби – римляните, ха – не знаеш, **муле** – с **муле!**

⁴⁶ Нлупурý, sprostý člověk, hlupák, naivní člověk. АРМЯНОВ, Георги: *Речник на българския жаргон*. София: Фигура, 2001. s. 19. ISBN 954-9985-05-9

16. Slovo **kráva** – 8 vytríděných výskytů (z celkem 54 subkorpusových)

Toto slovo je vždy překládáno obecným slovanským ekvivalentem *крава*, ovšem stojí za poznamenání, že se stalo základem jednoho Haškova okazionalizmu⁴⁷ – slova *krávové*. To je zcela přesně přeneseno do bulharštiny, kde také zní divně a nepřírozně, protože lexikální význam přirozeného rodu kontrastuje s rodem mužským, signifikován koncovkou -OVÉ / -OBE – *кравове*⁴⁸. Považujeme toto řešení za jediné správné – v Bulharsku ho milovníci Švejka rádi používají, a jsou si plně vědomi jeho tvůrčím způsobem odstíněné významové „deformace“.

17. Slovo **dobytek** – 30 vytríděných výskytů (z celkem 47 subkorpusových)

Urážlivý obsah slova v současné bulharštině je slaběji pocíťován, než v jazyce starších generací, přestože při svém užití v konkrétně konfliktní situaci slovo by bylo rozpoznáno jako urážka. Přesný ekvivalent je „*добитък*“, sice překlad zachovává několik jeho užití a to – dovoluujeme si vyjádřit ten předpoklad – kvůli záměrně stylizaci v duchu starších časů. Tato snaha je patrná v mnoha případech a do určité míry brání potenciálním pokusům aktualizace bulharského Švejka v hledání „novodobých“ ekvivalentů. Překladová řešení jsou: *добичета*; *скотове и смет* (dobytek a hnůj); *говедо с говедо*; *говедо*; *добитък такъв*; *говедо такова*; *божи добитък*; *добичетата му с добичета*; *говедо с говедо*; *добитък с добитък*.

Slovo *добитък* má v bulharštině význam hromadného substantiva, stejně jako v češtině, ale právě proto se v bulharštině pro adresování urážky vůči jedinci zpravidla neužívá, ovšem se okrajově dá použít. Jednou ho ve formě lexikální reduplikace najdeme v replice kadeta Bieglera, ale zejména referuje k množství lidí. Třikrát se vyskytuje koncentricky v ohnisku jazykového vzteku generála Finka. Jinak reprezentativní ekvivalentní překladové slovo je eventuálně *скот*, a nejčastější – *говедо* (*hovado*). V jednom případě je výraz přeložen ve frazeologismu *boží dobytek* jako *божи добитък*, přestože pro kulturní repertoár Bulhara tento výraz příliš známý není, ale nejen tady je cítit, že překladatel spoléhá na jazykovou inteligenci svého čtenáře. Zajímavé jsou některé překladové transformace – tak se například *vůl* překládá jako *говедо*, a vokativ *dobytku* jako *теле*; respektive výraz *kus dobytka* jako *голямо говедо*. K dnešnímu stavu jazyka toto slovní spojení (s obligatorním a fakultativním prvkem) se dá do bulharštiny přeložit frazémem *тъно нарче* – doslova *tupý*

⁴⁷ Alespoň podle výsledků v českém národním korpusu – není žádný jiný, než ten v Haškově Švejkovi. Jestli je už dneska populárnější, asi jde o znárodnění literárního prvku.

⁴⁸ Jen pro zajímavost uvedeme, že z úhlu pohledu cizojazyčného studenta bohemistiky nás překvapilo slovo *mátovi*, stejně okazionalizmus jako *krávové*, které jsme zaslechli v běžném ale přesto humorně orientovaném rozhovoru. Slovo odkazovalo na „něžnou“ polovičku v homosexuální rodině. BD.

kus. Ovšem podobnou razantní aktualizací by jazyk Osudů ztratil právě tuto důkladně Ivančevem bilancovanou časovou distanci vyjadřovacích prostředků.

To bych rád věděl , který **vůl** tě sem , ty **dobytku** , pustil do ráje .

Интересно кое ли **говедо** те е пуснало, **теле такова**, в рая?

[...] pomysliv si , že poručík Dub jest **kus dobytka**.

[...] като си помисли, че подпоручик Дуб е **голямо говедо**.

Výsledně, i když v půlce analýzy, můžeme říct, že místy by se překlad bulharského Švejka dal přiblížit současnému stavu jazyka vzhledem k aktuální jazykové situaci, avšak to je záležitost, ke které se musí přistupovat velmi opatrně. Jinak bychom na konci dospěli ke kulturnímu rozporu mezi historickou situací, skoro o století vzdálená naší době, a stylem jazykového projevu hrdiny. To by znamenalo **budovat záměrný anachronismus**.

18. Slovo **hovado** a jeho odvozeniny – 34 výskytů

Slovo **hovado** je známo jako urážlivé se stejnou platností i dnes, je sice pravda, že jeho frekvence v mluvě mladých není tak vysoká, a že by možná nebylo použito jako primárně v konkrétní komunikační situaci. Překlady jsou: *говедо с говедо*; *говедо*; *дивотиимте*; *идиотицина*; *говедо такова*; *будали*; *zhovadilost –;магарешки характер* nevinné *hovado – невинна гадина*. Výborné řešení je *магарешки характер* („oslí charakter“ – v bulharštině je osel symbol tupého, tvrdohlavého a svéhlavého zvířete) na místě *zhovadilosti*, *подла гад* místo *podlé hovado*, *такова говедо* místo neobyčejného pro bulharštinu *boží hovado*. V češtině kulturní motivace výrazu snad tkví v biblické aluzi, v bulharštině by byla tato aluze pochopitelná, ale pro jazyk neobyčejná – navíc ve funkci negující. Překlad zase hledá příznačné rysy – v případě s *oslím charakterem* je zdůrazněna tvrdohlavost, v níže citované pasáži – nestydatost.

Je to vůbec blbě **hovadský** zjev v lidské společnosti.

Изобщо той е идиотски **безобразно** явление в човешкото общество.

V odvozenině *zhovadilost* je při ekvivalentaci místy také vyhledávána příznačná složka všeobecné negace. Například u slova *дивотиимте* se zdůrazňují významové složky *zdivočelost*, *hloupost*, *nerozumnost*, *škodlivost*, to je důvod proč se překladatel vyhnul mírnějšímu *глупостимте* (*Nezačínajte zas, Švejku, s téma vašima hovadinama...*). Dnes by se

tam docela šikovně usadilo slůvko *тъпотуите*, ovšem opět s rizikem přehnat míru přílišné aktualizace mluveného projevu hrdinů.

19. Slovo (v)opice – 15 vytříděných výskytů (z celkem 20 subkorpusových)

Předem je třeba upřesnit, že byly vynechány výskyty, kde slovo znamená stav opilosti. Překladové slovo je vždy totožné pojmenování živočišního druhu – *маймуна*. Jen v jednom případě je použita lexikální reduplikace oproti českému intenzifikačnímu výrazu *taková vopice*, ale de facto je celá věta výjimečně příznačná, proto ji uvádíme jako velmi vzorný příklad.

Kdyby aspoň **taková vopice** vypadala k světu, ale je to jako **čáp**, člověk nic jiného nevidí než ty haksny a vypadá to jako boží umučení, a ještě si taková stará **rašple** chce něco začínat s vojáky.

Поне да е за пред хората, **маймуната му с маймуна**, а то същинска **сқумрия**, само кожа и кокали. Да я духнеш, ще падне, а пък дъртата му **мистрия** все пак иска да си има работа с войници.

V těchto větách je velmi zajímavá tendence k přenesenému významu jako lexikální motivaci u hanlivých pojmenování v obou jazycích – vyhledávání věcně-metaforických souvislostí mezi oběma objekty. Jde o přenos věcných nebo vnějších daností referenta přímé nominace na příznačné rysy objektu empatie, vůči kterému je hanlivé slovo nasměřováno. V češtině referenty přímé nominace jsou *čáp*, *haksny* (optika negace je soustředěna na dlouhé hubené nohy), *boží umučení*, *rašple* (vyhublost). Respektive v bulharštině *сқумрия* „makrela“, frazém *само кожа и кокали* „jen kost a kůže“ (optika negace je v překladu přenesena na všeobecný dojem o tělesné hubenosti a slabosti), pořekadlo Да я духнеш, ще падне „foukneš do ní a spadne“, *мистрия* „zednářská lžice“.

20. Slovo **svině** a jeho odvozeniny – 33 vytříděných výskytů (z celkem 39 subkorpusových)

Ekvivalenty nejsou moc pestré a tato skutečnost je dána zvířecím denotátem – jsou pro slovo samotné a další odvozená slova: *zasvinít – замърсете*; *svině – свиня такава, свинята със свиня*; *svinstvo – мръсотии, свинщина, боклук, безобразие, мръсна история*. Jak je vidět, překlad může nejvíce přecházet do interpretace tam, kde se odvozenina „*svinstvo*“ vzdaluje od konkrétnosti a přibližuje k abstraktnosti – *špína, odpadek, hanba, špinavá událost*. V souvislosti s kontextem občas překlad doplňuje slangová expresiva vůči neutrálnímu slovu:

[...] aby aspoň toho **svinstva** užili, když už nebylo nic jiného, o co by se dalo mužstvo okrást
[...] за да намажат поне от тоя **боклик**, като няма нищо друго за открадване от войниците

21. Slovo **prase** – 14 vytříděných výskytů (z celkem 45 subkorpusových)

Z téhož důvodů i slovo *prase* není příliš variabilní v překladu: *свиня, свине, прасе, моřské прасе – морско свинче, морска свиня*. Dovolujeme si poznámku, že překladový analog *морско свинче* bulharsky znamená „morče“, přestože Hašek žádné morče na mysli neměl. Naopak jeho záměr je sestavovat na principu slovní koláže názvy neexistujících tvorů – skoro tak, jako při svých zoologických mystifikacích ve *Světě zvířat*. Později se o tom stručně zmíníme. Větší svobodu si překlad dovoluje v hanlivých spojeních:

Zatracený prase, ty seš ordonanc a nevíš, kde je tvá marškumpanie?

Ах, свиня блатска такава, свързка бил той, а не знае къде му е ротата!

Intenzifikace negačního záměru je zesílena interjekcí a demonstrativem, adjektivum *zatracený* je přeloženo jako *блатска*, a to zcela adekvátně – v bulharštině je to ustálený hanebný výraz.

22. Slovo **potvora** – 19 vytříděných výskytů (z celkem 31 subkorpusových)

Izolujeme ty případy, kdy slovo má za referent zvíře, především psa, tedy ty, kde se za hanlivé pojmenování vůči lidské osobě nemůže považovat. Sice ve své hanlivosti slovo zachovává své příznakové rysy nestvůrnosti a „démoničnosti“. To je důvod, proč se překlad značně zaměřuje na zvířecí repertoár: *мръсници, звяр, изверг, зверове, гадове, мръсница, тарикат с тарикат, мръсно животно* (potvora mizerná), *мръсна гад* (pochcaná potvora), *пиявица, фурия, църно животно* (černá potvoro), *мизерницата и с мизерница, животното му с животно*. Za povšimnutí stojí to, že pokud je možno, překlad se snaží jednotlivé pojmenování zvířat vztahovat na příznačný rys referenta. Například oproti výrazu *taková potvora*, referující prostitutku, ale ovšem v „dobrém“ slova smyslu (jako šikovná a vynalézavá ve svém řemesle) Ivančev uvádí slovo *пйавице*. Stejně tak oproti výrazu *černá potvoro*, referující kněze, ale v aspektu ponižování jeho náboženských atributu a spolu s tím i jeho podle mluvčího zbytečné společenské funkce, je uveden překladový ekvivalent *църно животно*, kde je adjektivum záměrně nářeční a přidává tak lidový odstín nenávisti k neupřímným představitelům církve. Lidovost v hodnotícím pohledu, v stylistickém nádechu proklínání nebo bédování, je zachována i v překladovém ekvivalentu *пущина(та)* – „ta“ je postpozitivní určitý člen, odkazující na kočku nadporučíka Lukáše, která sežrala kanárka

(tento výskyt není zařazen do celkového počtu). Slovo *фурія* (fúrie – mytická antropo-zoomorfní nestvůra) je použito místo *potvora* v odkazu na poštmistrovou, která si „myslela, že ji všichni pronásledují“, tj. zdůrazněná je významová složka škodění, škodolibosti (její živelná energie vrhat na všechny oznámení).

Zajímavé jsou také překladové transformace některých výrazů, například občas se Ivančev rozhodl slovo *potvora* naprosto vynechat:

A zařídte to tak, ať je ještě uvázána ta **potvora**, až se bude u kuchyně rozdávat guláš, aby mu sliny tekly jako hladové čubě.

И нагласете така работата, че когато започнат да раздават гулаша в кухнята, той още да е вързан Ø, та да му потекат лигите като на гладна кучка.

[...] dyť já jsem si, **potvora**, koupil v Budějovicích poslední zimu rukavice z kůže.

[...] знаеш ли ти, че последната зима аз Ø си купих в Будейовице кожени ръкавици.

Také občas překlad zachází do zazších mezí a dostává se do oblasti vulgarizmů. Ovšem v níže uvedeném příkladu je to dáno tím, že jeden český vulgarismus je přeložen eufemisticky, zato následující figura etymologica je záměrně transformována do bulharštiny vulgárně. Tak je obecné stylové vyznění věty celkem zachováno.

[...] a pucflek obrsta Schródra, ten když o svém pánovi mluvil, jinak ho nenazval než **pochcanou potvorou a smradem smradlavým**.

А пък свръзката на полковник Шрьодер, когато говореше за господаря си, винаги го наричаше само **мръсна гад и смрадлив лайнар**.

Jednou překladové řešení slova *potvora* značně umírňuje pejorativní náboj slova – *тапукам с тапукам* (přibližně *ty chytráku*), ale zase zcela v emocionálním tónu promluvy: slovo *potvora* je vysloveno nadporučíkem Lukášem s jakousi kárající sympatií. Obecně se dá říci, že překladová řešení jsou nejenom velmi úspěšná, ale i vzhledem k současnosti zcela uspokojivá.

23. Slovo **bestie** – 7 vytríděných výskytů (z 12 subkorpusových)

I toto slovo, stejně jako *potvora*, zachovává primární sém⁴⁹ „zvířecost“, proto i se rozhodnutí překladatele při výběru lexikálních analogů orientuje do okolí tohoto významového centra: *животно* (zvíře), *шаишински изрод* (šaščínská bestie), *хищник* (šelma), *животното му с животно, дяволе* (d'áble), *говедо с говедо* (ty hovado). Výskyty označující zvířata jsou z analyzovaného materiálu vytríděny. Významný je cit překladatele pro situaci: slovo *bestie* v případě když označuje redaktora maďarského Pester Lloyd, který píše články proti českým plukům, je přeloženo jako „šelma“, zatímco když tímto slovem nadporučík Lukáš oslovuje Švejka („beze všeho hněvu“) po obětavém vypití kompromitující láhve koňáku, překladatel používá *d'áble*, což v bulharštině má význam „mazaný chytráku“.

24. Slovo **držka** – 9 vytríděných výskytů (z 12 subkorpusových)

Překladové transformace jsou *мутра, уста, плювалник; přes držku – по мутрата, през устата, по плювалника*.

Slovo je uvedeno ve zmíněných slovnících jako vulgární. Dovolujeme si ho zařadit do naší analýzy s ohledem na to, že vulgarismům je už vymezen pevný tématický a věcný rámec, oproti kterému slovo *držka* je naprosto nezávadné slovo. Nepřesnější překlad, který zachovává jeho „vulgární“ náboj je *pljuvalnik* (plivátko) – to je představeno ve výkladovém slovníku však nikoliv jako vulgární, ale jako obsahující složku opovržení. Věcná motivace urážky je očividná – vázaná je na představu vyvolávající zhnusení. Ale situace, za které se především užívá, je ta, že někdo zbytečně mluví nesmysly, a že ho jiný chce prudce zarazit. Pokud slovo *držka* je „statické“, ve své motivaci hanlivost je vázána na vnitřní orgány (dršťky)⁵⁰. Proto je překlad docela obtížný, nedokáže odstínit všechny významové složky, takže ho snad z tohoto důvodu v několika případech překlad vynechává.

[...] a my jsme náhodou všichni zašli do jedny hospody, kde voni tančili ten svůj čardáš jako pomínutý a roztahovali si **držku** na celý kolo ...

Всички ние случайно хлътнахме в една кръчма, където те танцуваха чардаш и крещяха като побъркани ... Ø

⁴⁹ Sémy jsou diskrétní prvky významu s funkcí identifikační a diferenciací. Existují jako součást metajazyka, tj. souboru prostředků přirozeného jazyka, kterými vykládáme buď též, nebo jiný přirozený jazyk jako jazyk objektový. Na rozdíl od jednotek přirozeného jazyka nejsou dvojstrannými znaky, jsou to jednotky jen obsahové (figury, Hjelmslev 1972, 52). Máme-li např. slova *velký – malý*, *velikánský – maličký* (např. *dům*), můžeme jejich význam charakterizovat sémy, ‚prostorovost‘, ‚kvantita‘, ‚nekvantita‘, ‚expresivita‘. Jde-li o časový význam, např. ve spojení *velká – malá přestávka*, zaměníme ‚prostorovost‘ za ‚rozprostraněnost v čase‘. U různých významů slova jde tedy o výměnu aspoň jednoho relevantního sému (buď přibude nebo ubude nebo vystřídá). FILIPEC, Josef; ČERMÁK, František: *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985. s. 66.

⁵⁰ Viz MACHEK, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Akademie, 1968. s. 129.

Rozevří lepší svou **držku**, svině betlémská
Още, още, още може Ø, свиня витлеемска.

Dvakrát se slovo vztahuje na zvířata, proto tyto výskyty v úvahu nebyly brány. V některých případech se slušněji užívá slova *huba*, ovšem to za hanlivé brát nebudeme⁵¹.

25. Slovo **chcípnout** a jeho odvozeniny – 14 vyříděných výskytů (z 20 subkorpusových)

Toto slovo a jeho odvozeniny formují významové spektrum asi nejpestřejší ze všech analyzovaných slov. Kromě nejpřesnějšího, ale určitě mladší generaci neznámého slova *псовиса* (základ je asi *pes*, jenž se projevuje i ve slovese *да псувам*), se ještě vyskytují *мърша* (mršina), *живи мощи* (živé pozůstatky, ostatky). Ovšem celistvější smysluplné pozadí překladové motivace poskytují některé ucelené věty a výrazy. Například *някоя ден ще пукна от глад* (chcípnu jednou hlady – onikání je důvodem transpozice slovesné osoby v bulharštině) – doslova *v nějaký den prasknu hlady*. A ještě také: „*at' si vojáci prasata sežerou a chcípnu po nich*“ – *Да ги ядат и да пукнат дано!*

„Nejjemnější“ proslov Švejka během jízdy noční Prahou v drožce s opilým Ottou Katzem zní tak: *Nespí, ty chcípáku*. V bulharštině je to přeloženo jako *мърша* (mršina): „*Недей сна, мърша такава*“. Zřejmý je metaforicky posun z faktoru stavového na vnější rysy fyzické.

Občas překlad zachází s frazeologickými obraty – *být jednou nohou v hrobě*.

[...] jako se strýcem Puškina, o kterém ten napsal, že nezbyvá jen, poněvadž strýc je **chcíplotina**:

С оглед на това, че вуйчо му е бил с единия си крак в гроба, Пушкин писал, че не оставало нищо друго освен:

Velmi vynalézavé překladatelské řešení je oxymoronní výraz *жив умрял* (živý zesnulý, chodící mrtvola)

[...] poněvadž ty válečný outrapy vyžadujou vod každého jednotlivce, aby nebyl žádnéj **chcípák**.

[...] защото военните мъки изискват от всекиго да не бъде **жив умрял**.

⁵¹ Viz o tom DANEŠ, František: Obhroublost v jazyce a řeči. In: *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum, 2009. s. 240-245 ISBN 8024616483

Další frazeologický obrat *да хвърля петалата* znamená doslova *zahodit chodidla*, blízké českému *natáhnout bačkory*.

"Má se to válet v nemocnici, nebo **chcípat** raději v zákopech – má to **chcípnout** v nemocnici, nebo ve švarmlinii"

„Не е ли все едно дали ще **хвърли петалата** в болницата или на бойната линия?“

Jednou se v kontextové souvislosti slovo překládá jako *скелет* (kostra), výskyt není započten do statistiky, jelikož slovo označuje zvíře, ovšem sem ho přidáváme kvůli jeho obraznému významu:

[...] aby koupili od něho jednu starou, stoletou krávu, hubeného **chcípáka**, která nebyla nic jiného nežli kost a kůže.

[...] да купят от него една стара, стогодишна крава, мършав **скелет**, само кожа и кости.

Poslední ustálené spojení použité k překladu slovesa *chcípnout* je *да излезя език* odpovídající v češtině významu *plazit jazyk* (únavou)

[...] to byste **chcíпали**

[...] представяте ли си как ще **излезите език**

26. Slovo **sprostý** a jeho odvozeniny – 20 vytříděných výskytů (z 27 subkorpusových)

Poslední slovo nepřináší skoro nic nového – několik odvozenin už známého slova *простак*. Jeho překladové protějšky jsou *простак*, *просташки*, *простащина*, *безобразие*, *нахален* (je to vod něho *sprostý*). Důvod zařadit toto skoro neutrální slovo sem je za prvé jeho odvozenina *sprosták*, za druhé skutečnost, že často nese výrazné negační hodnocení, které se nehodí slušné a vyvážené řeči. Občas se slovo v překladu vypouští nebo nahrazuje neutrálním, anebo celým výrazem – srov.:

Nebud'te **sprostá**, slečno.

Дръжте се прилично **Ø**, госпожице.

[...] не искал да каже нищо **лошо** [...]

[...] nechtěl nic říct **sprostého** [...]

Паливец бе прочут с мръсната си уста.

Palivec byl známý **sprosták** [...]

Slova s nejvyšší frekvencí *pitomec* a *blb* (a jejich deriváty) nebudou pro potřeby analýzy zcela a stoprocentně z textu excerpována, a to z jednoho prostého důvodu: je v nich vysoká míra opakování překladových ekvivalentů z obecného statistického rámce šestadvaceti základních slov. Běžný přehled překladových řešení k slovům *pitomec* a *blb* skoro ničím neobohacují dosud představený repertoár – překlady jsou stereotypní a analýza by nepřinesla pro stanovený cíl práce podstatnější informace, takže se soustředíme jen na reprezentativní výňatek a podrobnější analýzu slov *blb* a *pitomec* spolu s jejich odvozeninami necháme na dobu, až už bude bulharský překlad Švejka zařazen do interkorpu.

Pro slovo *pitomý* (94 výskytů) nejreprezentativnější překlady jsou *тъпанари*, *тъпакът му с тъпак*, *идиоти*, *мухльо*, *смахнат*, *дръвник* (kluci pitomí, pitomeček, pitoma, pitomý, pitomec) a jiné, ovšem už známé z podrobného seznamu. Místy jsou zajímavé frazeologické překladové transformace – například v níže uvedeném frazému *ни лук ял*, *ни лук мирисал* (ani cibuli nejedl, ani k cibuli nečichal):

Vypadá tak **pitomě** a *hloupě*...

Гледаш го, такава *глупава* физиономия, **ни лук ял**, **ни лук мирисал**.

Jeden další Haškův okasionalismus je předán superlativem přídavného jména *цур* – blbý, divoký, praštěný.

že Bedřich Kraus von Zillergut je **prapitomý** chlap

че Фридрих Краус фон Цилергут е **най-цурият** тип.

Občas se toto slovo vypouští a nahrazuje se mírnějším prvkem – v dalším příkladě celým výrazem, založeným na významové složce nicotnosti a drobnosti, která je patrná ze situaci:

[...] takže jsem se kvůli **pitomýmu** sudu benzínu nemoh doučit

заради **едно нищо и никакво** буре с бензин си останах недоучен.

Pro slova *blb* jsme našli 129 výskytů, tři byly vytříděny (*blboun*), jelikož jsou s hanlivým slovem homonymní a v kontextu znamenají druh ptáka a knedlíky. Nejreprezentativnější překladový ekvivalent je *удуот*. Samozřejmě se to týká všech odvozenin – srov:

"Švejku," ozval se z pohovky nadporučík Lukáš, "vy zas začínáte strašně **blbnout**."

"Zajisté, poslušné hlásím, pane obrlajnant, vono je to skutečně strašné **blbá** historie. Já sám nevím, jak mně mohlo tak něco **blbýho** napadnout, vo něčem takovým mluvit. Buď je to vrozená **blbost**, anebo jsou to vzpomínky z mládí

Швейк – обади се поручик Лукаш от кушетката, – вие пак започвате да говорите **идиотщини**.

– Тъй вярно, господин поручик, това е наистина страшно **идиотска** история. И аз сам не зная как можа да ми дойде на ум нещо толкова **идиотско**. Тя, **идиотщината**, е или вродена, или пък представлява възпоминание от младини.

A tato stálost se projevuje i na docela zvláštní půdě, jako je například kauzativum *zblbnout* (někoho): *tak ho musíte tak zblbnout – трябва да го видиумете*. Je příznačná jedna konstrukce typu „stávat se někým“, kde v bulharštině je použit zvláštní tvar tzv. **zkráceného infinitivu** zase s onikáním (*hrajou druhu a neblnou – играйте коз и недейте става идиум*), ale přesto v aspektu lexikálním a následně i v stylistickém to není značný posun. Jako nové analogy lze uvést *смахнат* na místě slova *blbeček*. Okrajově jsou také k dispozici i zcela originální řešení na úrovni věty: *neblbni – защо ни погаждаш такива номера?*

Těmto příkladům zatím není nutno věnovat zvláštní pozornost, a to jen z výše uvedených důvodů, ovšem si necháváme právo vrátit se k nim při pozdějších švejkologických průzkumech.

Kromě uvedených šestadvaceti hanlivých slov, de facto se statutem slovotvorných a paradigmatických hesel, bylo statisticky prozkoumáno ještě kolem šedesáti výskytů jednotlivých slov, jejichž frekvence je pod pět výskytů v celém textu, nebo která vzhledem k bulharskému překladu nejsou pestrá či zajímavá, vhodná pro komentáře překladových řešení (v případech *děvka*, *prostitutka* a *himlhergot* je frekvence vyšší). Níže je uvádíme bez komentáře spolu s frekvenčním indexem a překladovými ekvivalenty v bulharštině.

2.3. Stručný dodatečný seznam překladových řešení hanlivých slov, pojmenování a slovných spojení

1. hňupe – 3:	тъпаци с тъпаци, мухльовци, ахмак
2. křečku – 1:	пор такъв
3. sysle – 1:	съсел такъв
4. hmyze – 1:	насекомо
5. siamskej slone – 1:	сиамски слоне
6. hnuse – 2:	пърчо
7. smrade – 4:	гад, дрисльо, лайнари
8. všivák – 1:	мошеник
9. smrad'ouchy – 1:	порове
10. osel – 2:	магаре
11. prostitutka – 6:	проститутка
12. děvka – 6:	проститутка
13. nemehlo – 1:	къопав
14. himlhergot – 8:	himlhergot, дявол да го вземе, мама му стара
15. kretén – 4:	кретен
16. votrapa – 3:	уличник, леке, нахал с нахал
17. parchant – 2:	мръсници, келеш
18. bídák – 3:	мизирник, нещастници, окаяници
19. bagoun – 1:	шопар
20. mizera – 4:	негодник неден, негодник
21. drnorys – 1:	мърша
22. huncút – 1:	тапир
23. bastard – 1:	копеле
24. ksicht – 1:	мутра
25. partyka – 1:	каналия
26. kanálie – 1:	каналия
27. mrrt'afa – 1:	глупак
28. hnát – 1:	дървеняк

Ani přes zvolenou hranici frekvenci pět, emblematickou ve své povaze, nelze opomíjet také několik pozoruhodných „hanlivých pojmenování“, které jsou zdrojem zvláštního

humorného záměru, respektive i efektu. Zmíníme se o tom jen stručně. Jde o originální slova a konstrukce, které vymýšlejí důstojníci ve snaze prokázat vynalézavost a duchaplnost. Fakticky těmito nesmyslnými výtvoři demonstrují jen svou vlastní omezenost (přesně tak, jako i okasionalismem *krávnové*). Několik z nich je dvoustranně motivováno, jednak „bohatou oficířskou fantazií“, jednak kulturním prostředím ráje (v podkapitole *Sen kadeta Bieglera před Budapeští*), kde podle kánonu božího sídliště platí pravidlo, že i hanlivá pojmenování jsou s biblickým odstínem: *cedre libanonský, krávo jordánská, svině betlémská, volská žába, yorkshirský kanec, engadinská koza, svinský pes* atd. Překladová řešení jsou doslovná. Celkem počet hanlivých slov s nízkou frekvencí je **70**. Spolu s **392** výskyty tzv. registru oprávněných hanlivých slov ve všech šestadvaceti slovních heslech jsme shromáždili celkem **462** slov, bez nejrozsáhlejších, ale přesto z hlediska sledované tematiky stereotypních hesel *blb* a *pitomec*.

V příloze na konci práce jsou k dispozici abecední seznamy. *Seznam lemmatizovaných tvarů jednotlivých překladových řešení oprávněných hanlivých slov* obsahuje **71 základních tvarů**, z kterých v překladu se odvíjejí paradigmatické formy. *Seznam slovních spojení a frazémů jednotlivých překladových řešení oprávněných hanlivých slov* obsahuje **55 různých výrazů**. *Stručný abecední seznam překladových řešení dodatečných hanlivých slov, pojmenování a slovních spojení* obsahuje **44 jednotek** – slova a výrazy. Celkem, bez podrobnější detailizace slov *blb* a *pitomý* (jejichž zmíněná překladová řešení nejsou do statistiky započteny) je bulharských překladových ekvivalentů **170**. Přitom mluvíme jen o základních tvarech slova a nebereme v úvahu opakování výrazů, ale jen jejich syntagmatické variace (*удиоту с удиоту, удиотът му с удиот*)

2.4. Závěry

Konečně na konci kapitoly můžeme udělat tyto závěry:

- Byl představen reprezentativní rámeček **54** hanlivých slov v Haškově Švejkově – **26** s vyšší frekvencí a **28** s nižší frekvencí.
- Výskytů tvarů všech těchto slov v Švejkově je **462**, ze statistického počtu jsou vyříděna ta použití, kdy slovo i přes svou formu není z hlediska funkčního hanlivé (přímá nominace slov *kráva, prase, svině*; polysémie slova *sprostý* ve významu „obyčejný, ničím nevynikající“ atd.).
- K těmto padesáti dvěma heslovým slovům bulharský překlad respektive poskytuje jako překladová řešení: **71** lemmatizovaných slov a **55** slovních spojení (k

26 základným heslům); a dále ještě 44 překladových jednotek – slova a slovní spojení (k 28 dodatečných heslům). Celkem překlad představuje **vůči 54 hanlivým slovům 170 překladových řešení** – viz přílohy na konci.

➤ Vyhledávací formule byly různorodé. Formule s atributem „lemma“ zajišťovaly výskyty s malým i s velkým písmenem. Formule typu „části slova“ zajišťovaly varianty, které nejsou standardní a nespádají pod vyhledávání pomocí atributu „lemma“. Například formule [lemma=„kráva“] nezaregistruje okazionalismus *krávové* a formule [lemma=„opice“] nezaregistruje tvary s protetickým *v*. Proto byly použity formule typu „části slova“ <.*opic.*>, <kráv.*> (která však neregistruje tvary slova v genitivu plurálu kvůli kvantitativní alternaci kořenového vokálu). Ovšem neúspěšnější byly smíšené formule typu [lemma=„kráv.*“] a [lemma=„.*opice.*“] nebo [lemma=„.*opic.*“]. Celkem lze považovat statistické vyhledávání za úspěšné a přesné – **bylo excerpováno a porovnáno 462 překladových dvojic**. Tady poskytujeme jen stručnější statistický popis s komentáři.

➤ Spolu se 129 výskyty slova *blbec* a s 94 výskyty slova *pitomec* (včetně derivátů), bylo v Haškově románu identifikováno **685** hanlivých slov jednoho základního typu. Rozhodně je jich v textu o něco více, ale ty nebyly pomocí popsaných nástrojů odhaleny. Další statistika se bude věnovat tvrdším vulgarismům.

➤ Nejtypičtější postoje prof. Ivančeva při překladových transformacích je **lexikální reduplikace** v rámci tzv. frazeoschématu typu [Slovo-A (deter. fakult.) – *c* – Slovo-A] nebo [Slovo-A (determ. obligat.) – *my* – *c* – Slovo-A] a také **intenzifikace významu** pomocí demonstrativ, která v bulharštině mají tuto vedlejší funkci (stejně jako demonstrativa česká), nebo v ojedinělých případech adjektivem *неден – недна – недно – недни*. K řidším postupům patří elidování slova v překladové konstrukci (v tom textu označováno symbolem „Ø“), **redukce opakování** (občas) a ojedinělý jev **stupňování substantiva**.

➤ Je zřejmé, že překladatel upřednostňoval při výběru kontextových překladových ekvivalentů **faktor situační**.

➤ Překlad se zřejmě záměrně snaží postihnout široký časový rámec žargonových ekvivalentů vzhledem k jejich dobové vhodnosti: starší žargonizmy, knižní a jemnější – *ампе, ахмак, безобразие, вагабонтин, гаменски, дангалак, добиче, дурак, келеш, лумпен, непрокопсаник, окаяник, псовиса, скот, тарикат, уличник, хаймана* aj.; a modernější, tj. – takové, které k době vzniku překladu byly pocíťovány jako novější nebo univerzálnější a či „univerzálnost“ je k dnešnímu stadiu vývoje

jazyka stále platná – tj. prokázaly vyšší stupeň sociální životaplnosti (poslední vydání Švejka před smrtí prof. Ivančeva je z roku 1986): *боклук, гад, глупости, говедо, дръвник, животно, идиот, копеле, кретен, леке, мизерник, мошеник, мръсник, нещастник, подлец, простак, свинцина, чешиит* aj. Tyto dvě nejjobecnější skupiny se mohou stát východiskem otázky, do jaké míry bulharský překlad Švejka podléhá vzhledem k současné jazykové situaci potřebě aktualizace.

Nelze opomíjet fakt, že tyto naše názory jsou do jisté míry subjektivní, ale to ani nemůže být jinak vzhledem ke skutečnosti, že frekvenční slovník bulharštiny ještě neexistuje.

➤ Vyjadřujeme osobní názor ohledně těchto expresiv – tzv. oprávněných hanlivých slov –, že překlad se klidně dá zesoučasnit, ovšem velice opatrně (například slovo *амне* se dá, dokonce se musí nahradit, slovo *къонав* se nahradit může, ale nemusí). Starší překladová řešení nepatří do překladu jen kvůli idiolektu překladatele, ale kvůli jeho (podle nás z textu citelnému) záměrnému a tvůrčímu ztvárnění jazyka v této lexikální oblasti hluboce působící na adresáta. Jde o záměr, který se snaží intuitivně zaktivovat kulturní působení přinášející pocit „starobylosti“, časové vzdálenosti, časové distance. Jen tak by byl obraz předválečné staré Evropy v světě literárního díla umělecky autentický, pravděpodobný, živý a pravý. V tomto slova smyslu je slovo *кофту* jako možný kontextově překladový ekvivalent oproti *спростý* mnohem vhodnější pro aktualizaci Švejka s ohledem na současné stadium bulharského žargonu, ovšem podle nás nepřípustné zejména ohledně pečlivě budovaného lexikálního systému ve sféře hanlivých slov, jež má za úkol vyvolávat **dojem časové distance**. Tento systém má podporovat jiný neutrální lexikální repertoár, například inventář dobových reálií (*ordonanc, pucflek, burš*), věcný inventář (*flinta, onučka, bagančata* – věci v současném armádním vybavení vojáků jen okrajové) atd.

➤ Vzhledem k problému humoru nemají tato slova přímou roli. Ovšem jelikož naše koncepce vychází z názoru, že v Osudech Hašek uplatňuje specifický typ humoru (drsný a necenzurní humor), jehož základní součástí jsou vulgarismy, nemohli jsme přistoupit k jádru naší práce, bez rozboru obecného pozadí hanlivých slov, na kterém jako špička pyramidy ční lexikální repertoár slov vulgárních.

Pojali jsme hanlivá slova za oprávněná v systému Haškova románového stylu z jednoho podstatného důvodu. Ale těch důvodů je víc, například sama atmosféra války, armády, života v kasárnách předpokládající právě takový způsob komunikace – odpovídající drsným prostředím a situacím. Dalším závažným důvod je to, že Hašek

by nemohl uplatnit svůj necenzurní humor na zcela „heterogenním“ lexikálním základě, přestože je široce známo, že jazyk a styl Švejka není jednorodý⁵². V tomto slova smyslu se hanlivá slova jeví jako lexikální bázi pro stylové vyhocení vulgarismů. Hrubost vulgarismů vyžaduje **přírozeně pozadí slovní strategie**, aby nedošlo k velkému rozpětí základu a špičky, kdyby necenzurní humor působil jen jako necenzurní vtip a prudká nadávka, nikoliv jako záměrný umělecký funkčně napjatý útvar.

A jelikož už jde o Haškův styl, lze uvést, že to je koncentricky nasměrovaný styl pro vytvoření humorného prostoru, pro oživení humorného podání. Čili ještě jednou – hanlivá slova jsou proto v Osudesh **oprávněná** a spolu se zmíněnými objektivními a subjektivními stylovtvornými faktory vytvářejí jazykový svět díla v souvislosti s celkovým autorovým záměrem a s koncepcí románu – prostě řečeno smíchem zbourat starý a krutý svět. To všechno nesmíme zapomínat, když posuzujeme jazyk Švejka a jeho autora a přisuzujeme mu neslušnost a přehnanost. Styl románu, jehož součástí jsou vulgarismy a hanlivá slova, je Haškův postoj ke kulturně-historické situaci a ten se projevuje v celém odlehčeném postoji tvůrce a vyprávěče ke skoro každé komunikační situaci v Švejkovi⁵³, kde samotný kontext vystupuje jako prostředek stylového ztvárnění humoru⁵⁴. Jinak řečeno – zase slovy citované autorky – obsah každého Haškova komunikátu je širší než jeho téma. A to tím více, protože jde o dílo literární, ve kterém tento princip nejjistěji platí v poli hanlivého humoru.

Po těchto dlouhých, ovšem nezbytných rozvažováních, přistupujeme už bez obav k jádru problematiky – k vulgarismům v románě Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války.

⁵² Jazyk a styl „Dobrého vojáka Švejka“ není jednoduší. DANĚŠ, František.: Příspěvek k poznání jazyka a slohu Haškových osudů dobrého vojáka Švejka. *Naše řeč*. 1954, roč. 37, č. 3-6, s. 124.

⁵³ Viz BLAŽÍČEK, Přemysl: *Haškův Švejk*. Praha: Československý spisovatel, 1991. s. 44-47. ISBN 80-202-0294-3 Jde o pozoruhodné úvahy Přemysla Blažíčka o heslovitě větě *Tahaný mariáš je vážnější věc než celá vojna...* Interpretace předního českého literárního vědce je v tomto případě vůči komice románu příliš přísná, proto bychom si ji dovolili, aniž bychom ji odmítli, jemně doplnit a rozšířit. Ovšem v jiném textu.

⁵⁴ Стиль понимаем в интенциях ПЛШ как правила, закономерности выбора средств выражения и ориентации комуниката в однотипных КСит, позволяющие адресанту выразить определенные дополнительные информации о цели или обстоятельствах своего высказывания: с точки зрения адресанта стиль есть набор речевых средств передачи сообщения, носящий такую дополнительную информацию [...] Стиль дает возможность адресанту *выразить свое отношение к компонентам КСит без того, чтоб эта информация стала темой коммуникации* (Стары 1995:65 – jde o knihu Zdeňka Starého *Ve jménu funkce a intervence* – ВД.). Сообщение содержится в высказывании, а не выражается эксплицитно, содержание комуниката шире, чем его тема. [...] Необходимо упомянуть, что одним из стилистических средств может выступать и контекст ср. языковую игру, сатиру, иронию. GLADKOVA, Hana; ЛИКОМАНОВА, Искра: *Языковая ситуация: истоки и перспективы (болгарско-чешские параллели)*. Praha: Karolinum, 2002. s. 170. ISBN 80-246-0400-0

Základní seznam hanlivých slov

№	Hanlivé slovo	Bulharská překladová řešení	
		Jednotlivá slova	Slovná spojení a frazémy
1.	hlupák	<i>глупак, глупаво, глупости, идиотски, nó балама</i>	-----
2.	idiot	<i>идиот</i>	идиоти с идиоти
3.	darebák	<i>разбойници, нехранимайковци, вагабонтичина, негодяи, гаменски, безобразия</i>	-----
4.	ničema	<i>негодници, негодяй, нехранимайко, негодник, мръсник</i>	нищожества недни
5.	prevít	<i>мръсник, мръсен, тарикат, чешип</i>	най-мръсното нещо, мръсен дядка, „дядка-мръсник“, аз мога да обърна и другия край
6.	uličník	<i>уличник</i>	-----
7.	holomek	Ø – prázdné místo v překladu	говедо с говедо, дръвници с дръвници, дръвник такъв, диването му с диване, дангалаци с дангалаци, дангалаци с дангалаци
8.	padouch	<i>мизерници, вагабонтин, подлец, тип</i>	-----
9.	rošťák	<i>уличници, дангалак, вагабонтин, непрокопсаник</i>	-----
10.	trouba	<i>дурак, будала</i>	идиотът му с идиот, дръвник с дръвник
11.	neřád	<i>мръсник, мръсници, дивотия</i>	мръсно началство, известно ти е, че съм мръсен в това отношение
12.	lump	<i>разбойник, негодник, негодяй, хаймана, мръсно, келеш, лумпени, мошеник, нехранимайко, дръвник, мерзавец.</i>	хаймана с хаймана, хаймана такава, негодници такива, разбойническо племе
13.	pacholek	<i>идиот, простак, вагабонтин, копелета, тип, говеда, негоднико, мръсник, дръвник,</i>	мръсникът му с мръсник, простак с простак, говедо недно, дръвник с дръвник
14.	vůl	<i>вол, говедо, ампе, дръвник</i>	вол с вол, не се прави на ударен
15.	mezek	<i>муле</i>	муле – с муле
16.	kráva	<i>крава, кравове</i>	-----
17.	dobytek	<i>говедо, добичета; скотове, теле</i>	говедо с говедо, добитък такъв, говедо такава, божи добитък, добичетата му с добичета, говедо с говедо; добитък с добитък
18.	hovado	<i>говедо, дивотиите, идиотицина, будали, безобразно</i>	говедо с говедо, говедо такава, магарешки характер, невинна гадина, подла гад, такава говедо
19.	opice	<i>маймуна</i>	-----
20.	svině	<i>замърсите, мръсотии, свиницина, боклук, безобразие,</i>	свиня такава, свинята със свиня, мръсна история.
21.	prase	<i>свиня, свине, прасе</i>	морско свинче, морска свиня, свиня блатска
22.	potvora	<i>мръсници, звяр, изверг, зверове, гадове, мръсница, пиявица, фурия, Ø</i>	тарикат с тарикат, мръсно животно, мръсна гад, църно животно, мизерницата ѝ с мизерница, животно му с животно
23.	bestie	<i>животно, хищник, дяволе</i>	шашчински изрод, животно му с животно, говедо с говедо
24.	držka	<i>мутра, плювалник, уста</i>	по мутрата, по плювалника, през устата
25.	chcípnout	<i>пукна, псовиса, мърша</i>	е бил с единия си крак в гроба, жив умрял, хвърли петалата, изплезите език
26.	sprostý	<i>простак, просташки, простащина, безобразие, нахален</i>	с мръсната си уста

KAPITOLA 3.

Analýza vulgarismů v Haškově Švejkovi a jejich bulharská překladová řešení

3.1. Předběžné úvahy

Než se pustíme do přehledu tzv. pravých či tvrdých vulgarismů, pokusme se o jednu úvahu o vulgarismech, které se dlouhodobě neprosadily. A začněme od konkrétního příkladu, jak v 50.-60. let v Bulharsku panoval celkem slušný výraz „*да отида на мокет*“ (jít na koberec). Znamenalo to mejdan s alkoholem, hudbou a vhodnou možností se s někým seznámit, večírek pořádaný u kamaráda, jehož rodiče právě nejsou doma. Prázdný prostor obýváku (nábytek se dával pryč) asi vyvolával tuto asociaci a stál se motivací nového pojmenování. V 80. letech už výraz populární nebyl, nahradilo ho slovo *терен* (terén), jehož motivace je o mnoho průhlednější. Později se prosadilo slovo *купон* (kupón), asi z toho důvodů (a oproti očekávání), že si podle lidové etymologie každý kupoval to, co měl rád a dával to na společný stůl. V souvislosti s legrací, alkoholickými a milostnými dobrodružstvími během podobných událostí se u slova *купон* vyvinul další význam: „legrace, zábava“, nejobecněji – „veselý prožitek, vtipná situace“. Ani toto slovo se však dlouho neudrželo a na jeho místo přišlo moderní slovo *напму* (party). V tomto příkladě jde o typické „módní slovo“, jež ukazuje na proměnlivý vkus doby, v tomto případě vkus mladé generace a její touhu po inovaci slov která jsou „free, cool, in“ (jazyková hra ve českém slově *frikulín* je pak potěšením pro každého zahraničního bohemistu).

Je zřejmé, že se v těchto úvahách často pohybuje v mezích pravděpodobnostní kategorie „asi“. Nepomůže nám ani *Slovník bulharského žargonu*. U řady žargonismů a novodobých vulgarismů, tím více u tzv. vulgarismů tématických (faktických), je zcela snadné vypátrat základ sémantické motivace, v češtině například: „hezká dívka“ – *čárка* (štíhlá, ztepilá, pěkné postavy), *slanina* (hezký, hutný kus něčeho – jako *buchta*), *kuželka* (správné obrysy siluety); pro „ústa“ – *chlebárna* (odkud se chléb dostává do žaludku); *mejdan* – *mecheche* (motivace je snad onomatopoická – pokecat, popít, uvolnit napětí, ulevit tělo, duši, jazyk, posmát se, provést nějaké milostné zákroky atd.).

Samozřejmě o seriózních lingvistických argumentech tady vůbec nemůže být řeč. Ovšem jediný způsob, jak odhadnout, odhalit motivaci vzniku obdobných slov je buď široká

anketa, nebo vyptávání se konkrétních informátorů určitých sociálních skupin a nakonec – předpoklad, jazyková fantazie. Protože nemalý počet z nich vzniká zejména na půdě fantazie, která propojuje nějaké obyčejně (ale ne vždy) očividné věcné (skutečné nebo domnělé) souvislosti, občas i zvukomalebné sugesce. Tak se v bulharštině objevily vulgarismy *мандрагора* a *паламарка* pro pojmenování mužského pohlavního údu. U prvního motivace onomatopoická by mohla být – „reliéfní“ konsonantismus asociuje (nejobecněji řečeno) představu o nadnormativní veličině. Ale také je možná i věcná, tvarová souvislost s ohledem na vzhled kořene této rostliny, nebo na jejich domnělé kouzelné účinky. Není vyloučena i asociace s jedním hovorovým slovesem s významem „mávat“ – *мандам*⁵⁵, *мандахерцам*. U druhého slova je motivace asi zase onomatopoická, ale dnes už zamlžená, primární význam je „dřevený násadec na levou ruku při žetí obilí srpem.“ Šlo by s největší pravděpodobností uvažovat o to, že jde o typickou metaforu, ten předmět má zřetelně falický tvar. Hned se můžeme podívat na par slov stejného významu v češtině: *tralalák*, *klabrdon*, *utahovák*⁵⁶.

Je to zajímavá stránka jazyka, zejména pokud se chceme dozvědět, jak a proč děti začínají mluvit sprostě, co jim probíhá hlavou, co stimuluje obrazotvornost, jak volí zástupné výrazy pro tabuizovaná slova, jak se projevuje humorný přístup k obscénnímu. Tento široký úvod nám poslouží dvěma způsoby, jeho cílem je:

- za prvé, vyznačit zapojenost humorného principu v asociativních postojích při vytváření nových, okazionálních nebo regionálních, či skupinových vulgarismů;

- za druhé, zdůraznit, že „novodobé“ vulgarismy jsou převážně slova okazionálního typu, často regionálně a sociálně, skupinově omezené.

Nezřídka se používají jen v omezených skupinách (konvenčně přijaté v dané společnosti – například mezi strojvůdci na náhodském nádraží, mezi studenty Ostravské univerzity v souvislosti s „obecně známou“ ostravskou historkou ze studentské mytologie), ale nemohou se prosadit jako všeobecně používané vyjadřovací prostředky (tj. směrem do centra jazyka), i když jen v jeho necenzurní poloze. Příčinou je jejich regionální zakotvení. Tyto vulgarismy jsou „toulavá slova“, můžeme na ně občas narazit, ale postupně zanikají při neustálé konkurenci široce známých a tradičně užívaných vulgárních slov. Tak bulharská *мандрагора* zvadla, ale *паламарка* žije i do dneška, i když – jestli se nemýlíme – její počátky jsou ještě v 19. století.

⁵⁵ Viz ГЕОРГИЕВ, Владимир (ed.): *Български етимологичен речник том III*. София: Издателство на БАН, 1986. s. 643.

⁵⁶ Výňatek z pracovních *materiálů* studentského týmu k přípravě *Krátkého česko-bulharský slovník nespisovné slovní zásoby*. Slova se nasbírala, třídila podle základních hesel, potom se posílala rodilým mluvčím Čechům jako anketa. Nenašel se ani jeden respondent, který by slyšel všechna pojmenování shromážděná v jednom hesle.

Pro průzkum této nepříliš početné, ale frekvenčně velmi často používané slovní zásoby není ještě jistější metody, než korpusová lingvistika, ale i cílený sběr anketního typu, protože krátkodobé – regionální, skupinové vulgarismy (odlišné od slangů) – nemají dlouhý život a těžko se dostávají do knih, do novin, odkud by se mohly do korpusových databází excerpovat. Jistě velmi by napomohl korpus mluveného jazyka, ale ten by nemohl zahrnout velké množství informátorů.

Sociální živost, hravost i živelnost a zároveň i houževnatost necenzurních vyjadřovacích prostředků je v jistém slova smyslu nezachytitelná i kvůli své neoficiálnosti. Jedině literárně (nebo v moderním dnešku – mediálně) registrované tvary se mohou s velkou jistotou do jazyka prosadit, anebo alespoň stát se široce známými, i když se nemusí používat všeobecně. Tímto způsobem by se mohly v širším sociálním prostoru ohlásit a objasnit jak existence daného novotvaru, tak i jeho lexikální motivace, jeho „situační“ etymologie a jeho věcný, interjekční (úže řečeno – onomatopoický) základ.

Situační podmíněnost vulgarizmů a jejich věcné usouvztažnění platí nejvíce o faktických vulgarismech. Okazionalismus *Belzebub* z citované v první kapitoly pasáži není vysvětlitelný bez seznámení se situačními okolnostmi. Jeho primární lexikální význam je silně prostoupen novými, vulgárními, kontextuálně vázanými složkami významu: jména ďábla – neřestně lákání – nahé ženské „krasy“.

Takže si v této souvislosti při analýze humoristického principu či hodnocení tématických vulgarizmů často budeme všítat jejich situační zakotvenosti a spolu s ní i možných motivujících faktorů.

A nakonec jedno poslední rozdělení. Danešův termín tématické nebo faktické vulgarizmy nesmí být brán přespříliš vágně. Jak bylo na samotném začátku řečeno, apriorní čtenářská negace vůči Osudům je spojena s dojmem o rozsáhlé vulgarizace všeho. A tento dojem v nějakém ohledu klamný není, avšak nesmíme zapomínat na několik věcíh.

Situační vulgarizace v Osudech je spojena s neskrytou manifestací tělesného „dole“, která ovšem je často podána bez jediného tvrdšího lexikálního prvku. Vyjadřování je opisné, eufemistické. Nebo podléhá daná situace vulgarizaci v důsledku jednoho aktuálního lexikálního centra. To, co je šokující pro čtenáře, beroucí Osudy prvoplánově, nominativně, je skutečnost, že vulgarizace výrazu neznají míru, nezastavují se před ničím. Zůstává otázka, co ve Osudech vzbuzuje takový odpor – sprostá slova, kterých není až tak mnoho, nebo samotný sarkastický a skeptický postoj tvůrce, vysmívají všemu, jakoby neuznávající žádné lidské a vznešené hodnoty. Pokusíme se odpovědět předběžně: nejčastěji jde asi o intuitivně pocíťovanou nemožnost souhlasit s tím, že je možné vysmívat se všemu. Hanlivá a vulgární

slova jsou jenom pevnou zemí pod nohama, opěrný bod takového postoje – postoje typického jak pro plaché moralisty tak i pro zuřivé agelasty⁵⁷.

Všechno to znamená, že oblast našich rozvažování v příští kapitole, ve které rychle probereme jazykové a významové souvislosti hanlivého humoru, bude zahrnovat kromě typických vulgarismů a občas vulgarismů tematických (faktických), okrajově i aspekty situační vulgarizace.

Přistupujeme k analytickému přehledu vulgarismů v Haškově románu podle předběžně stanoveného klasifikačního principu a k doprovázejícím komentářům.

3.2. Tématická oblast erotických a sexuálních vulgarismů – celkem 27 výskytů

Je to skupina oproti ostatním velice chudá. Jak je známo, Haškovy necenzurní výstupy v této životní sféře nejsou vůbec významné, ale přesto existují.

3.2.1. Sémantické centrum *soulož* – 13 výskytů

Jde celkem o čtyři slovesa označující sexuální kopulaci, vyskytují se v nadávkách bosňáckých vojáků – třikrát, a jedenkrát je slovo proneseno zase Bošňákem – jedním ze zavřených na policejním ředitelství. Ovšem neslovanských ekvivalentů je víc, v maďarských nadávkách je to slovo *baszom* (šukat, mrdat – 8 výskytů). V této souvislosti lze uvést, že se naskytuje i italská nadávka – *porco* (4 výskyty – nepočítají se do statistiky, jelikož obecný význam je „prase“). Je ovšem sporné, zdali se obdobná slovesa mají vůbec jako vulgární vnímat, konkrétněji tehdy, když jsou v platnosti evokace, mají funkce zvolací, emotivní, nikoliv referenční. Ovšem jelikož to je velký a sporný bod, zatím ho ponecháme stranou a budeme se držet faktů. Tím více, že kromě představení humorného efektu hanlivých slov, máme za úkol zaznamenat také všechny výskyty vulgárních slov. Takže v tomto sémantickém centru je jich v našem materiálu 13. Jsou ještě 4 výskyty slova *jebat* a jeden zvláštní tematický vulgarismus.

Sloveso *vyspat se* (s někým) – „mít pohlavní styk“, má celkem tři výskyty. Do celkové statistiky se započítávat nebude, je oproti ostatním slovesům jemnější i přes své slovníkové

⁵⁷ Francois Rabelais vymyslel mnoho neologismů, které pak vešly do francouzského jazyka a do jiných jazyků, ale jedno z těch slov bylo k velké škodě zapomenuto. Je to slovo *agelast*; je přejato z řečtiny a znamená: ten, kdo se nesměje, kdo nemá smysl pro humor. Rabelais nenáviděl *agelasty*. Báł se jich. Stěžoval si, že *agelasty* se k němu chovali tak nelítostně, že málem přestal psát, a navzdýcky. KUNDERA, Milan: Jeruzalémský projev: román a Evropa. In: *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. Brno: Atlantis, 2005. s. 38. ISBN 80-7108-258-9.

charakteristiky. Navíc, když výraz tak agresivně proniká do veřejnosti skrze noviny: v korpusu **syn2009pub** na dotaz [lemma="vyspat"] [word="se"] [word="s"] se objeví 25 výskytů.

Ve všech výskytech cizojazyčných nečeských vulgarismů překlad používá přímou citaci v jazyce bázovém, dvakrát zachovává i grafiku v maďarštině. Ovšem nadávky Bošňáků ve své srbské podobě jsou zcela pochopitelné pro bulharské čtenáře, takže tam vulgární dojem je úplně zachován.

K tomu ještě nelze zapomenout na Haškův okazionální tématický vulgarismus „*zafilipínkovat si*“ (*Hezoune, šel si zafilipínkovat?* – Kn. II. Kap. 3.), který je v překladu řešen eufemisticky – výrazem blízkým českému *udělat si bene* (*да си направим удоволствието*).

3.2.2. Sémantické centrum *primární pohlavní charakteristiky* – 6 výskytů

Výskytů je šest. Kromě tématického vulgarismu *Belzebub*, sem patří i ošklivé příjmení onoho hajného ve Zlivi u Hluboké *Pind'our*, slovo *pauchy* a terminus technicus *varlata*. Dvakrát je použit eufemismus *přirození*, který však má náplň vulgární, tím více s ohledem na situaci.

Bud tam vykreslil ženský **přirození**, nebo tam napsal nějaký veršiček.

[...] které si drželi v poslední agónii udušení na ztopořeném **přirození**

V bulharských Osudech jsou tyto překladové ekvivalenty: *Велзевул, Хуйов, мъде, гола жена* (euf.), *членове* a oproti *pauchy* překlad obchází vulgární ekvivalent větou „na nějaké začali uplatňovat i operativní léčbu“ (*започнаха да прилагат по отношение на тях дори и оперативно лечение*).

3.2.3. Sémantické centrum *smilná žena* – 6 výskytů

Základní slovo má jeden výskyt a jeden jeho deminutivní odvozenina, jež už byla okomentována ve své platnosti kako femizmu: *Máme tady takové hezké kurvičky, engelhuren*. Dvě desubstantivní slovesa dokončují celistvý obraz statistiky – *kurvit se* a velmi specifické kauzativum *zkurvit*. Překladové vynálezy jsou – *курви, курвета, мърсува* (euf.), *направля курва*. Jednou se to slovo v bulharském překladu objevuje jako disfemismus oproti mírnějšímu českému výrazu *ty svině jedna* (v bulh. *безсрамна курво*). Dvakrát je vulgarismus přítomný na stránkách Osudů v němčině (*Hure, engelhuren*) a vzhledem k ustálenému kulturnímu užívání němčiny ve sféře běžně mluvené, oficiální a veřejné komunikace na začátku 20. století tento výskyt se dá do statistiky započítat. Proto nadále do celkového počtu budou zařazovány i vulgární germanismy. Co se týká překladu, v něm se

všechny germanismy a věty v němčině zachovávají a uvádějí se vysvětlivkami a přeloženými obraty pod čarou.

3.2.4. Sémantické centrum *homosexualita* – 2 výskyty

V novodobém světě se jiná sexuální orientace za deviaci často nepovažuje, ovšem jazyk už má pevně vybudované mechanismy vyjadřování opovržení vůči ní. Nejzákladnější jsou lexikální vulgární slova jako protikladná expresiva vzhledem k neutrálním nominacím (např. *zeň*). Ve Osudech jsou taková slova dvě – *buzerant* a *lesbická* (v dnešní době je základní tvar druhého slova skoro považován za neutrální) – a překlad je uvádí beze změny.

Tato tématická oblast má celkem **27 vulgarismů**.

Tématická oblast erotických a sexuálních vulgarismů

№	Témat. oblast a sém. centrum	Vulgarismus	Bulharská překladová řešení		
			Jednotlivá slova	Slovná spojení a frazémy	
1.	Erotické a sexuální vulgarismy – 24	Soulož	jebem – 4	<i>ебем</i>	
2.			baszom – 8	<i>baszom</i>	
3.			zařilipínkovat	-----	да си направим удоволствието
4.	Primární pohlavní charakteristiky	Belzebub	<i>Велзевул</i>		
5.		Pind'our	<i>Хуйов</i>		
6.		pauchy	-----	... прилагат оперативно лечение	
7.		varlata	<i>мъде</i>		
8.		přirození – 2	<i>членове</i>	гола жена	
9.	Smilná žena	kurva	<i>курва</i>		
10.		kurvičky	<i>курвета</i>		
11.		kurvit se	<i>мърсува</i>		
12.		zkurvit	-----	направих курва	
13.		Hure	<i>Нуре</i>		
14.		engelhuren	<i>engelhuren</i>		
15.	Homosex.	buzerant	<i>недераста</i>		
16.		lesbickou	<i>лесбийска</i>		

3.3. Tématická oblast tělesně-anatomických a fyziologických vulgarismů – celkem 109 výskytů

Dostáváme se do nejrozsáhlejší a pro Haškův román nejtypičtější zóny slovních extrémů. To je jádro čtenářských postojů odporu, rezignace a netolerantnosti vůči románu a

Haškovým dílům vůbec. Kupodivu, anebo právě naopak zcela zákonitě právě na této půdě nejčastěji vznikají humorné aktualizace a komické zápletky významů.

3.3.1. Vulgarismy fyziologické – celkem 67 výskytů

3.3.1.1. Sémantické centrum *cacare* (slovesa s významem vyprazdňování) – 54 výskytů

A) Slovo *srát* – 31 výskytů i s odvozeninami

a. tvary infinitivu – 7

Vyskytují se jen tři prefigované tvary infinitivu toho slovesa respektive s prefixy *vy-*, *pro-* a *od-*. Sloveso *odstrat* se objevuje v celé makarónské řeči tzv. „gumového dědka“ – dalšího podivuhodného tvora v uniformě na stránkách Osudů.

Šelesny, ty to **odsrat**, já ráť, še chytit, já ti ukášat den ersten Mai.

V překladu tyto tvary jsou transformovány jako *ycepam* (poněvadž náš armádní sbor měl to *prosrat* a nepřítel vyhrát), *да плюе на всичко* (vysrat), *има да натииу ти* (odsrat). Tj. dvakrát postoje překladu jsou eufemistické, ale vzhledem k významu jsou přesné.

Neprefigovaný tvar infinitivu se v českém originálu textu nevyskytuje. Jsou ale dva výskyty v „polské“ češtině. Věty, kde se objevují, proslovuje známý hrdina – tzv. latrinengenerál: první je v otázce *Proč jsi nešel šrát' s ostatními menži?*; další tvar je rámci analytického futura *Wiencej šrač nie bendzeš?*

Také jsou dva tvary infinitivu (opět v struktuře analytického futura) v polské němčině, pronesené polským vojákem z Kolomyje: *Benže šajsn, benže šajsn*. Překlad makaronistickou cizojazyčností zachovává neměnnou, takže všechno je v textu kapitol nedotknuté a zase se používá praxe vysvětlení pod čárou. Občas jsou nějaké grafické změny zápisu vulgárních výrazů. Tak například Hašek používá českou grafiku pro zaznamenání makarónského stylu vyjadřování, čím nesporně zesiluje inkongruenci a respektive i humorný efekt. Ale tento postoj v jiných jazycích, které diakritikou nemají, se stává irelevantní, proto například v řeči vojáka z Kolomyje předává Ivančev první slovo v „polopolské“ grafice (bez nosovek a s malou změnou v koncovce, aby bylo přirozenější pro vnímání Bulhara) a druhé – v německé (*Bendze scheissen, bendze scheissen!*).

b. tvary přítomnosti – 7 výskytů

- v první osobě sg. je sloveso použito tříkrát (*naseru, vyseru, nevyseru*), překlad „eufemizuje“ jeden tvar – tj. nahrazuje ho jiným fyziologickým vulgarismem: *Naseru jim – Да им **никая** на чиновете.*

- v druhé osobě sg. výskyty nejsou

- v třetí osobě sg. je jeden výskyt v trefné podle Švejka přirovnání: *Když je habacht, tak musíš vyvalovat voči, jako když kocour **sere** do řezanky.* Překlad je ekvivalentní: *Имаи мирно, следователно пулиш очи като котарак, който сере в плява.*

- v první osobě pl. jsou dva výskyty v další heslovité větě: *My na vojnu nepůjdeme, my se na ni **vyséreme**.* Věta je z hlediska překladu vysoce problematická. Jsme přesvědčeni, že je možné mnohem lepší rýmované řešení, než to, co prof. Ivančev nabízí. Tato významná věta v sobě kumuluje i další překladové oříšky, přímo vycházející z tohoto slovesa. Stručně připomínáme, že kvůli tomu nápisu na zdi byl z Vídně pozván písmoznalec, který měl za úkol rozeznat podle svých metod, zdali jej napsal Švejk nebo ne. Proto na žádost auditora potom grafolog nadiktoval Švejkovi další slova, kde je hlavně *s* a *r*. Jelikož v překladu tato věta je transformována do podoby *Ha война ли да се шляем? Ha войната ни **никаем!***, ve které vulgární sloveso obsahuje jako kořenové konsonanty P a K, celá konsonantní perspektiva této veselé historky se v překladu značně mění. Bezesporně řešení Ivančeva jsou vynikající, zachována je i trochejská struktura verše, i význam, posléze i klíčová slova grafologa přesně navazují na překladem změněnou podobu nápisu. Zůstává jen otázka, proč se překladatel užití toho slovesa v této epizodě vyhnul a značně odbočil od přesnosti a doslovnosti situace, i když podle našeho názoru možnost zachovat slovní hříčku s konsonanty *s* a *r*, a tak i originální základ humorného jazykového repertoáru, nesporně existuje. Například: *Ha война и в бою не шем, на войната ще серем.* V tomto návrhu chybí jen explicitně vyjádřené sloveso pohybu, ovšem se slovní hříčka krásně bez něj obejde, je pocíťováno na základě mechanismu elidování, valence předložkového výrazu, lexikální význam substantiv *vojna* a *boj*, a nakonec i na základě situace⁵⁸.

V tomto případě nevysvětlitelné odbočení od možného zachování přesnosti (hlavně z hlediska humorného ostří vulgarismu) podivuhodně ladí se dalším vynikajícím tvůrčím řešením vynalézavého jazykovědce. Předpokládáme, že motivace toho postoje spočívá v svéráznosti předdemokratické cenzury.

- v druhé osobě pl. je také jeden výskyt a to ve frazému „*srát se někam, do něčeho*“ ve významu „hnát se do něčeho“: *Kam se **serete**, vy a prát se.* Překlad se vulgarismu vyhýbá

⁵⁸ Jako za určité situace při pozvání na pivo ve větě možné odpovědi *Nechci do hospody* bude jasné, že jde o sloveso „jít“ nikoliv o „koukat“ nebo „plivat“.

ve prospěch významu, takže to je další eufemistické řešení: *Я си налягай парцалите, не се ли виждаш каква си мърша, защо ли се пенниш само!* Frazém není moc veřejně známý – v ČNK na dotaz [lemma="kam"][word="se"][lemma="srát"] jsou dva výsledky v syn2006, jeden v syn2005 (a to ten z Osudů), jeden ze syn2006pub a jeden ze syn2009pub – všechny na začátku věty, a maximálně rozšířeny o oslovení – j. jde o tzv. výraz větný⁵⁹.

- v třetí osobě plurálu výskyty nejsou.

c. tvary imperativu – 1 výskyt

Je jenom jeden výskyt, který je přeložen eufemisticky, ovšem zase přesně z hlediska významové náplně: *Vyser se na svýho obrlajtnanta – Зарези го твоя поручик.*

d. -l příčestí (bez ohledu na gramatickou povahu struktury, do které jsou zapojena) – 4 výskyty

Celkem jsou čtyři tvary činného participia, dva z nich jsou ze známé epizody s portrétem císaře pana: *sraly* – 2 x (mouchy), *prosráli*, *posral*. V překladu jsou výrazy *износрали*, *носрали*, *осрали*, *носрал*. Za povšimnutí stojí tvar *износрали*, který představuje svérázný typ slovesného děje zároveň obsahující složku distributivní a extenzivní, tj. oproti originálu překlad tento význam intenzifikuje. Také v proslulé Palivcově replice *Zaneřádily mně ho*, *bestie* překlad nabízí řešení disfemistické – *Засраха го, задуните*. Domníváme se, že důvodem zde je zdůraznění humorného efektu.

e. deverbativní substantiva – 2 výskyty

Tvary jsou jen dva, prefigované – *vysrání* a *posrání*. Překlad jeden z nich uvádí doslova (*носирание*), ovšem u druhého je vulgarismus nahrazen jiným – typu *mingere*. Viz nahoře písm. b – zase jde o milou grafologickou historku.

To ještě nestačí,` povídal auditor, ,nám se jedná o to **vysrání**. Nadiktujte mu něco, kde je hodně **s a r**.

Това не е достатъчно — каза военният съдия, — нас ни интересува **пикането**. Продиктувайте му нещо, в което да има много „п” и „к”.

V této kategorii je třeba uvést i germanismus *šajseraj*, který je přeložen jako *кензане*.

⁵⁹ Viz ČERMÁK, František, a KOLEKTIV autorů: *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. Praha: Leda, 2009. ISBN 978-80-7335-215-8

f. deverbativní adjektiva – 7

Celkem je sedm adverbii odvozených od základního slovesa. Jedno z nich je zase v polské češtině (*o dupě zasrane – dyne засранне*), a to způsobilo nějaké potíže při korpusovém vyhledávání. Z ostatních šesti případů se pětkrát překlad drží pravidelného užívání vulgarismu a jednou eufemizuje výrazem *да напълня гащите* „naplnit kalhoty“.

Poslušně hlásím, pane hauptman, podívají se na něj, von už je z toho celej posranej.

Погледнете го, господин капитан, съвсем се е сащисал, може и гащите да напълни.

g. jiné odvozeniny od slovesného základu – 2 výskyty

Jsou celkem dvě odvozeniny – *poseroutka* a *posránek* a vůči nim překlad nachází zcela přesné analogy *посерковци, посерко*.

B) Slovo *vydělat se* – 4 výskyty

Začínáme tím, že oproti předchozímu slovu má toto slovo značně eufemistické obrysy. V normálním rozhovoru by sice bylo považováno za příliš nevhodné, ale přesto je to prostředek, jak se vyhnout tabuizovanému, extrémnímu prvku. Patří do stylové polohy nikoliv neexpresivní, ale značně umírněné. Bulharský překlad dvakrát dodržuje tento stylový odstup, ale také dvakrát je disfemizuje a je jasné, že zcela záměrně. Překladová řešení jsou *изтаковах се* (doslova *vytentovat se*), *кенза*, *беше изсрал*. Kvůli nízkému počtu výskytů nebudeme toto sloveso probírat podle jednotlivých gramatických tvarů.

C) Slovo *podělat se* – 14 výskytů i s deverbativními adjektivy

Stylová platnost toho slovesa je skoro stejná jako u předcházejícího, rozdíl je jenom ve významové specifikaci prefixu, kde se uplatňuje jako základní protiklad „záměrnost – nechtěnost“. Distribuce gramatických forem je takováto:

- a. tvary přítomného času – 3: *podělá-2, nepodělají*
- b. tvary I- příčestí – 8: *nepodělal-2, podělal-6*
- c. deverbativní adjektiva – 3: *podělanejch, podělanej, podělané*

Překlad navrhuje řešení výhradně disfemistická a jen dvakrát eufemistická: *осере, ще се надрискаш, посрани, се посирал, непосран, посрал се, се е посрал, посра, не съм посрал, боядисам гащите, пълня гащите*.

Vzhledem ke složitému temporálnímu systému bulharského slovesa, zjednodušíme i beztoho zbytečná vysvětlení ohledně patřičnosti jednotlivých forem k perfektu nebo aoristu, renarativu, anebo u předcházejícího slova i plusquamperfektu. Mimo jiné, jak je vidět, výklad

je zjednodušen i v češtině – mluví se jen o l- příčestích, bez ohledu na to do jaké gramatické konstrukce jsou zapojená. Stojí za to však porovnat, a to právě z hlediska gramatického, překlad českého kondicionálu minulého bulharským konkluzivem futura praeteriti. Jak v češtině, tak i v bulharštině rozhodná jistota předpokladu (co by se mělo tak či onak, ovšem určitě stát) působí nesporný komický dojem, navíc svou složitou zamotanou formulací a za zvláštních okolností situace. Ovšem to je úkol další kapitoly, takže toto rozvažování bereme jako předběžný odkaz na „formát“ následující kapitoly.

*Byl by se patrně **podělal** i bez vašeho koňaku.*

*Както изглежда, **цял е да се носере** и без вашия коняк.*

D) Slovo *kadit* – 3 výskyty

Slovo existuje na stránkách *Osudů* ve dvou tvarech – *vykadí* (2), *nedokadí*. Druhý je přeložen vedlejší větou způsobovou, kde je význam slovesa neutrální, blízký stylové poloze lékařské profesní mluvy (*без да се е доизходил*), první slovo je přeloženo jednou stejným slovesem (*изхожда се*), jednou čistým vulgarismem (*изкена*). I když toto sloveso není razantní vulgarismus, zařazujeme ho bez váhání sem jako vulgarismus, nacházející se na rozhraní tématického a „pravého“ vulgarismu.

E) Slovo *kakat* – 2 výskyty

Sloveso rozhodně se za vulgární nelze považovat, patří nejspíš k tzv. dětskému jazyku a je spíše tematickým vulgarismem. Důvod, pro který ho přesto do této oblasti zařazujeme, je jediný: spolu s ostatními zde citovanými slovesy tvoří celistvou tematickou osu, ve které se nachází na nejnižší stupni cynismu, ale v propojenosti s ostatními podporuje v nějaké míře všeobecný dojem vulgárnosti textu – pokud ne tak výrazně na úrovni významu lexikálního, tak určitě na úrovni situační. Protože, jak bylo už zmíněno, celkový dojem necenzurního působení Haškova stylu je vázán především na situaci, a nikoli tak výrazně na slovní inventář. Dá se zevšeobecnit, že za fyziologické vulgarismy lze považovat slova, která v souvislosti se situací (u Haška jednoznačně vykreslena) vyvolávají bezprostředný mentální pocit hnusu. Samozřejmě – pokud se budou vnímat jen po stránce čistě nominativní a bez ohledu na možný komický efekt, významově implantovaný spisovatelem – humoristou. A to je patrné právě v jednom z těch dvou případů, kde je použito přesně toto sloveso – sousedí spolu hnus a humorný efekt: viz situaci, kdy Švejk popisuje jakou porci dostal z restaurace obrlajnant Šeba (Kn. III., kap. 1.).

Pan obrlajnant Šeba poslal skutečně druhého dne svého pucfleka pro oběd do té naší restaurace, a von mu přines jako příkrm takovou malinkou hromádečku pilafu ze slepice, jako když se šestinedělní děťátko **vykaká** do peřinky, tak asi na dvě lžičky.

Sice s ohledem na humorný efekt lze říct, že tyto dva výskyty dobře plní svou funkci a to zejména tím, že tvoří inkongruentní vztahy se širším stylovým rámcem. Tvary v originálu jsou ve výrazech „*snad jste se nepokakal*“ a „*děťátko se vykaká do peřinky*“. Překladová řešení jsou jednou už známým eufemistickým výrazem, jednou stejným slovesem, které existuje i v bulharštině: „*да не би да сте напълнили гащите*“, „*бебче се е изкакало в пеленките си*“.

3.3.1.2. Sémantické centrum *mingere* (heslové slovo – *čurat*) – 3 výskyty

Tento fyziologický akt na stránkách Švejka není velmi rozšířen jako tematika nebo situační scénografie. V osudech je popsána jedna rozsáhlá historka, ale ačkoli tam jde o analýzu moči a přestože situace by mohla u citlivějších osob vyvolat nepříjemný dojem, tak přesto je nějak „včleněna“ do patřičných mezí laborantské praxe. Spíše než o vulgarizaci verbálního prostoru by šlo o nevhodnost projevu – zmíněný pán navrhuje v hospodě každému, aby mu udělal zmíněnou analýzu. To znamená, že situace a její přednes také zabarvují dané slovo, které by mohlo, ale nemuselo by být pocíťováno jako vulgarismus. A zase jak bylo řečeno – platí i opak: některé necenzurní a odporné situace v Osudech jsou vytvořeny bez účasti jediného vulgarismu nebo za účasti nějakého „bledšího“ výrazu.

Vulgární projev *mingere* lze pozorovat v této situaci:

Pamatuji se, že na jedné stanici nás nějaké paničky a slečinky uctívaly pivem a my jsme se jim do konve s pivem **vyočili**, a ty jely od vagónu!

Ne však i tehdy, když Švejk prosí eskortu, aby mu dovolili jít na záchod a když mu to nedovolili, vyhrožuje, že oni budou nést zodpovědnost, když mu praskne močový měchýř. Jednou je také v souvislosti se situací rozhodně nepříjemnou použito sloveso *čurat*. Další sloveso (tvar elového přičestí *nacikal*) popisuje řadění plukového kocoura na mapě bojiště, ale za daných okolností se může za faktický vulgarismus považovat. Překladová řešení směřují k neutrální poloze, přestože existuje tvrdší a hrubší slovo: *никае, изникал се беше, изникахме се*. Nelze ale zapomenout, že slovesy typu *mingere* překlad nahrazuje několik slov oblasti *cacare* a *merda* – či li v bulharské verzi Švejka má do jisté míry „eufemizující“ působení.

3.3.1.3. Sémantické centrum *vomitus* (heslové slovo – *blít*) – 10 výskytů

Sloveso a jeho synonyma, jakož i příslušné odvozeniny, nejsou v Haškové románu řídké jevy, zvláště v souvislosti s překročením míry pití alkoholu. Ve slovním inventáři *Osudů* jsou tři stylové úrovně označení tohoto procesu slovy – *blít*, *zvracet* a *vrhnout*. Je jasné, že vulgarismus je jen to první a budou se počítat jen jeho výskyty. Podle SSČ ani to vulgarismus není, ovšem zde ho budeme za tématický vulgarismus považovat, zvláště s ohledem na kontext uvedené situace. Druhé je jen hrubé, ale také i terminologické, pokud třetí má už citelné odstíny eufemismu. Bulharština v tomto případě má k dispozici jen jeden prostředek, eufemistický ekvivalent je příliš nevhodný, nebo by působil nejasně (*връщам, изкарвам*). Proto je nepříjemný dojem v překladu v souvislosti s těmito situacemi po stránce lexikální zesílen. Mohl by být však hodně zesílen, jelikož od poslední redakce bulharského Švejka jeho překladatelem se v bulharštině objevilo právě vulgární sloveso typu *vomitus* (*опаифам*)

Tvarů je celkem deset, jsou gramatické formy sloves *blít*, *poblít* a *vyblít* a jedna odvozenina. Překlad uvádí slovesa *повърна – повръщам* (vidovou dvojici) a jen jednou eufemizuje:

Mám blít krev? – *Сеза какво – да плюя кръв ли?* – doslova „Тед’ со – mám plivat krev“

Vzhledem k možnému zachování vysokého pocitu odpornosti šlo by se sloveso *плюя* nahradit jiným, drsnějším slovesem (*chrchlat – хрacha*). Trefné je řešení i ustáleného výrazu *Je to k blítí* (*на човек просто му се повръща – člověku se prostě chce zvracet*)

Tématická oblast fyziologických vulgarismů

№	Témat. oblast a sém. centrum	Vulgarismus	Bulharská překladová řešení		
			Jednotlivá slova	Slovná spojení a frazémy	
17.	Fyziologické vulgarismy	vysrat	-----	да плюс на всичко	
18.		prosrat	<i>усерат</i>		
19.		odsrat	-----	има да патиш ти	
20.		šrát'	<i>šrát'</i>		
21.		šrač	<i>šrač</i>		
22.		Benže šajsn ... – 2	<i>Bendze scheissen</i>		
23.		Naseru jim!	-----	Да им пикая на чиновете	
24.		sere	<i>сере</i>		
25.		vyséreme se	<i>пикаем</i>		
26.		Kam se serete ...	-----	Я си налягай парцалите	
27.		Vyser se na ...	-----	Зарежи го	
28.		sraly (mouchy) – 2	<i>изпосрали, посрали</i>		
29.		prosráli se	<i>осрали</i>		
30.		Posral s	<i>посрал</i>		
31.		vysrání	<i>пикането</i>		
32.		posrání	<i>посиране</i>		
33.		šajseraj	<i>кензане</i>		
34.		o dupě zsrane	-----	дупе засранне	
35.		posranej	-----	гащите да напълни	
36.		posraný – 3	<i>посрал, посрания</i>		
37.		posraná – 2	<i>посрана</i>		
38.		poseroutka	<i>посерковци</i>		
39.		posránek	<i>посерко</i>		
40.		vydělat se – 4 (vydělal se-3, nevydělal)	<i>изтаковах се, изтакова се, кенза, беше се изсрал</i>		
41.		podělá se – 2	-----	пълни гащите	
42.		nepodělají	-----	боядисат гащите	
43.		byste se podělal	<i>ще се надрискаш</i>		
44.		podělal se – 4	<i>се е посрал, се посрал</i>		
45.		jsem nepodělal	<i>не съм посрал</i>		
46.		aby nepodělal	<i>за да не осере</i>		
47.		aby nebyl podělanej	<i>непосран</i>		
48.		podělanejch	<i>посрани</i>		
49.		podělané	<i>посраните</i>		
50.		byl by se podělal	<i>цял е да се посере</i>		
51.		kadit – 3 (vykadí – 2, nedokadí)	<i>изхожда се, изкенза</i>	без да се е доизходил	
52.		kakat – 2	<i>се е изкакало</i>	да сте напълнили гащите	
53.		Sém. c. <i>mingere</i>	vymočili jsme se	<i>изтикахме се</i>	
54.		nacíkal	<i>изтикал се беше</i>		
55.		čural	<i>изтикахме се</i>		
56.		Sém. centrum <i>vomitus</i>	poblil, poblil jsi se	<i>повърна, повръщаш си</i>	
57.	blili		<i>повръщяхме</i>		
58.	Ble-ble-ju		<i>По-по-връщам</i>		
59.	Mám blít krev?			Сега какво – да плюя кръв ли?	
60.	poblíje		<i>повръща</i>		
61.	vyblít, vyblil-2		<i>да повърна, повърна</i>		
62.	Je to k blítí			на човек просто му се повръща	

3.3.2. Vulgarismy tělesně-anatomické – celkem 42 výskytů

3.3.2.1. Sémantické centrum *nates* (heslové slovo – *zadnice*) – 42 výskytů

Dostáváme se do tématické podoblasti vulgarizmů anatomických, kde je typické sémantické centrum, jehož lexikální prvky jsou velmi časté v českých verbálních formulacích agresivity a averze. Nebo řečeno stručněji – v českých nadávkách. Při výčtu se letmo zase dotkneme aspektu fyziologického, ovšem dané projevy fyziologie budeme rozebírat na tomto místě, jelikož označující slova jsou odvozeniny kategorie *nates*.

A) Slovo *zadnice* – 14 výskytů

Slovo by se nemělo za vulgární považovat. Zase ho přiřazujeme k ostatním výraznějším a nesporným vulgarismům z toho důvodu, že patří k jemnějším odstínům necenzurního spektra slovní zásoby Haškova románu. Toto slovo nelze nekonotovat s vulgárním registrem cynických slov, jeho lexikální význam je na půdě Švejka vyhrocen. V tomto stylovém prostředí i „jemně“ hrubá slova (oxymóron je záměrný) mají dynamičtější rezonanci a citlivější recepci. Navíc zesílený čtenářsky silně vnímaným faktorem popisované situace. Ke všem výskytům slova překlad uvádí jeho mírný a neutrální ekvivalent v bulharštině – *задник*. Jen jednou se slovo vypouští, asi se překlad snažil vyhnout se skryté pleonastické konstrukci – v pokračování výrazu je jasné, na co se naráží: „*Nosejí v kalhotech kus plechu*“

Porybný na baště střílí jim štětiny do *zadnice*, ale to není nic platné. Nosejí v *kalhotech* kus plechu.

Пазачът на рибарника стреля по тях Ø от яза с четина, но нищо не помага. Те слагат тенекe в *гащите си*.

B) Slovo *prdel*, jeho odvozeniny a cizí ekvivalenty – 8 výskytů + 16 výskytů + 4 výskytů – celkem 28 výskytů

Slovo je pevně zapojeno do řady ustálených výrazů s vulgárním nebo hrubým charakterem. Proto zcela přirozeně i překlad hledá nějaké obdobné formy v bulharštině, a to v pěti z osmi výskytů. Jinak primárně se uplatňuje nesporný vulgarismus *зъз* a také i už známé slovo *задник*. Zajímavější jsou překlady některých ustrnulých konstrukcí, a to jednou i hotovým rýmovaným frazémem

[...] s tím ať mně každéj **políbí *prdel***

Който го е яд, да ме **цуне отзад**

Známým frazematickým spojením *natřel prdel, dostali přes prdel, tak mu rozsekali prdel* odpovídají řešení, kde se vulgární slovo v čistém slova smyslu skoro nevyskytuje: *натри носа, ядоха боя, така му наширили задника*. Jedině jedna ostrá vulgární nadávka se překládá lexikálně přesným ekvivalentem:

Polibte nám **prdel**. Éljen!"

Цунете ни **гъза**. Eljen!

Ale celkem je tohoto slova na stránkách Osudů užito jen osmkrát, při tom polovina užití je ve frazematických konstrukcích, v nichž se jeho vulgárnost potlačuje, jelikož ve všeobecném, celistvějším významu ustálené struktury pozbývá své nominální platnosti, a kromě toho jsou podobná užití slova obvykle nereferenční, takže trátí i svou věcnou návaznost na skutečnost.

Co se týká slov od stejného kořene a odvozenin, je jich celkem šestnáct, ale devíti z těchto šestnácti je užito v rámci jedné epizody, kdy Švejk uvažuje o tom, jak má pojmenovat podle zvyků vojáckého slangu hloupého a zlomyslného podporučíka Duba. Lze říci, že v těchto devíti případech jde o metajazykové užití slova. Lexikální jednotky jsou *prd'och* a *polopr'd'och* a překladová řešení jsou zcela eufemistická – *фукльо* a *полуфукльо* (základ slova je význam, blízký českým *chlubit se, pyšnit se, být nafoukaný*).

Ostatních sedm slov je přeloženo různě. Konkrétní tvary jsou následující: *prd, prděl – 2, prdelatý, neuprdnete, vyprdnu, prdelkovat*. Ovšem řešení nejsou tak jednorodá. Na slovo *prd* v souvislosti s kontextem se dává slovo ekvivalentně českému *poseroutka (носерко)*.

Prd jseš," opovržlivě vyjádřil se Švejk, "sed' na prahu a čekej, až přijde tvůj major Wenzl.

Посерко си... – презрително заяви Швейк. – Седни на прага и чакай да дойде твоят майор Венцел.

Slovesa *prdět* a *vyprdnu* jsou přeložena bulharskými ekvivalenty (*пърдеше, изпърдявам*), ale u třetího je použit slovesný tvar složený – přísudek s modálním slovesem:

[...] vy se bez svý vojenský vrchnosti **ani neuprdnete**.

Без военния си началник вие **не можете да пръднете дори**.

Velmi obrazné je překladové řešení k slovu *prdelatý*. I když je možné najít přesnější překladový analog (*дунесту*), toto řešení by působilo zvláštním dojmem a vyvolávalo by

neodstranitelný pocit nepřirozenosti a vyumělkovanosti. Překladatel asi vybral jiné řešení i z důvodů čistě kvantitativních – v řeči sapéra Vodičky, kde se to slovo vyskytuje, jsou použita čtyři adjektiva podobnosti vedle sebe. V bulharštině nejsou až tak aktivní přípony pro adjektiva označující podobnost (adjektiva similitudinis⁶⁰). pro některá je dokonce odvozování okazionální (*lejtkavý*). Proto v překladu dvě adjektiva – *prdelatý*, *stehnatý* jsou transformována do obecnějšího významu slova *фундаментални* (fundamentální, s fundamentem).

Holky byly setsakra fešandy, takový lejtkavý a **prdelatý**, **stehnatý** a vokatý

А момичетата бяха лъскава работа, едни такива дебелокраки и **фундаментални**, а очите им играят на четири.

S velmi dobrým citem pro situační scénografii jazyka je také přeloženo slovo *prdelkovat se*:

Přeci to nestojí za to, když je světová vojna, **prdelkovat** se jenom kolem hranic.

Световна война, а пък ние **ще си връткаме задниците** само около границата.

Na závěr této tématické oblasti je třeba ještě uvést tři výskyty německého slova *Arsch* a jeden stejného slova ve tvaru německo-polském. Objevuje se v replice oblíbeného hrdiny *Osudů* – latrinengenerála, původem Poláka: *Vytržel jsi si arš?* Překlad, jak už víme, zachovává všechna cizí slova, včetně i počestěné grafiky některých „hybridních“ slov, pronesených ve dvou jazycích.

Souhrnně má heslo *nates* a jeho odvozeniny ve Švejtkovi celkem 28 výskytů a spolu s čtrnácti výskyty slova předcházejícího, činí konečný počet 42 výskytů. Ovšem v subjektivním povědomí čtenářů Haškova románu jejich počet je mnohem větší, při tom jde nejenom o všeobecné, sociálně nezachytitelně přesvědčení, které se „vlaje“ v kulturní atmosféře současníků, ale o deklarovaná stanoviska⁶¹. Ještě se budeme k tomuto poetickému obvinění Norberta Holuba vracet v průběhu dokončení stávající kapitoly. Teď bychom chtěli

⁶⁰ Viz ČERMÁK, František: Syntagmatika a paradigmatika českého slova II.: Morfologie a tvoření slov. Praha: Univerzita Karlova & Mezinárodní organizace novinářů, 1990. s. 78

⁶¹ Viz například článek Norberta Holuba Hašvejk a ženy, zejména jeho oddíl nazvaný heslovitým výrazem „Hovna a prdele“: „Typickým rysem pro *Osudy* je tematika koprologická, hovny jsou *Osudy* přímo posety a prdele jsou druhou tváří mnoha vystupujících figur. Sraní je jednou z nejčastějších aktivit a latrina se stává chrámištěm hromadných obětí. Tato předimenzovanost stojí v příkrém rozporu s tím, jak chudě, pakliže vůbec, je zde zobrazena stránka genitální. Neobjevuje se ani v nadávkách, ani ve vzpomínkách či bohaprázdném tlachání. Podle psychoanalytického klíče by takovéto rozvržení sil bylo znamením regrese do pregenitálního stadia, kdy přirozená, fyziologická (hetero) sexualita je nahrazena anální oblastí. **Prdelí** a **zadnic** a **zadků** a **hýždí** je v *Osudech* opravdu „plná prdel“, hovny jsou stránky posrány v míře víc než vrchovaté. HOLUB, Norbert: Hašvejk a ženy. *Tvar: literární obydleník*. 2003, roč. 14, č. 8, s. 5. ISSN 0862-657 X

jen upřesnit, že slovo „ zadek“ má jenom jeden výskyt v Osudech, a slovo „hýždě“ – **nula**. Zřejmě je švejkovský necenzurní mýtus poněkud živější než samotný Haškův světový román...

Tématická oblast tělesně-anatomických vulgarismů

№	Témat. oblast a sém. centrum		Vulgarismus	Bulharská překladová řešení	
				Jednotlivá slova	Slovná spojení a frazémy
63.	Tělesně-anatomické vulgarismy	Sémantické centrum <i>nates</i>	zadnice –14	<i>задник</i>	
64.			prdel – 3	<i>задник, гъз</i>	
65.			ať mně každéj políbí prdel	-----	Който го е яд, да ме цуне отзад
66.			Ten vám natřel prdel	-----	Хубаво ви натри носа той
67.			dostali přes prdel-2	-----	ядоха боя
68.			tak mu rozsekali prdel	-----	така му нашарили задника
69.			prd'och – 7	<i>фукльо</i>	
70.			poloprđ'och – 2	<i>полуфукльо</i>	
71.			prd	<i>посерко</i>	
72.			prděl – 2	<i>пърдеше</i>	
73.			prdělatý	<i>фундаментални</i>	
74.			neuprdnete	-----	не можете да пръднете
75.			vyprdnu	<i>изпърдявам</i>	
76.			prdelkovat se	-----	ще си връткаме задниците
77.			Arsh-3, arš	<i>Арш, арш</i>	

3.4. Tématická oblast skatologická – celkem 23 výskytů

3.4.1. Sémantické centrum *merda, stercus* – 23 výskytů

V této rozsáhle oblasti se soustředíme na tři základní vulgarismy: *hovno, lejno* a *drek*. Ještě před plánovaným analytickým přehledem upozorníme, že se Norbert Holub i v tomto ohledu značně mýlí

A) Slovo *hovno* – 14 výskytů

Hned je nutné říci, že toto slovo v bulharštině normálně existuje, ale v překladu není použito ani jednou. Jako ekvivalent je zvoleno slovo *лайно (lejno)*, které se objevuje v sedmi ze všech čtrnácti užití. Jen jednou překlad disfemizuje stylovou rovinu věty, ale to je asi provedeno k zesílení humorného nadhledu ztvárněnému Haškem v inkongruentním spojení

slov „snídajícím“ a „trus“. Neutrální slovo by tento komický protiklad potlačilo, zůstala by jen představa o personalizaci vrabců:

[...] a hnal se k vrabcům snídajícím koňský **trus** na ulici.

[...]и се беше втурнало по посока на врабците, които закусваха на улицата конски **лайна**.

Celkem vzato je toto heslové slovo mnohem zajímavější ve svých překladových slovních spojeních, větných ekvivalentech a frazémeh. Známa replika hostinského Palivce *Stojí to všechno za hovno* je trochu zjemněna při transformaci do bulharského frazému: *да му никавя на лятото* (přibližně *na to léto čurám* – s volným dativem typu dativu incomodi). Opět je použito slova ze sémantického centra *ingere* ke zmírnění drsnosti, ale i pro přeložení doslovně nepřeložitelného výrazu. Později, když je Palivec zavřen na policejním ředitelství, se jeho heslovitá replika zase objevuje a tentokrát je přeložena zcela eufemisticky:

Pan Palivec poznamenal však, že taková přesnost **stojí za hovno**

Господин Паливец обаче забеляза, че такава точност **пет пари не чини**

Další frazematické konstrukce a přirovnání jako *tam vědí hovno, blbej je jako hovno* jsou znovu přeloženy bez užití vulgárního slova, překladové řešení je vybíráno především s ohledem na významovou funkci: *Трънки знаят и там, тън като галош* (doslova *tam vědí trnky, tupý jako galoše*). Stojí za to upozornit, že v podobných ustálených spojeních míra vulgárností těchto slov je mnohem nižší, jelikož jejich nominativní význam je silně potlačen. Ovšem i přesto je za slušné výrazy nemůžeme považovat.

Významové ostří tohoto slova je zlehka otupeno i v tvarech deminutivních – na stránkách Osudů celkem dvakrát vyskytujících se a vždy v souvislosti s Ferdinandem Kokoškou, který jednou sbírá *psi* a potom *myši hovínka*. Překlad jednou uvádí známé slovo *лайно*, a v tomto případě je rozhodně bulharská věta drsnější, ale ne tak jemně ironizující jako v originálu, když si Švejk si plete arcivévodu se sběratelem zvláštní suroviny. Pro druhý výskyt je použito slova *мишляци* (*myšince*), které přesně odpovídá víceslovnému pojmenování.

Poslední vulgarismus této podskupiny je kompozitum *hovnivarové*, které překlad bere jako terminus technicus – *торни бръмбари* („trusoví“ brouci). Mimo jiné v češtině jsou i jiná kompozita, jež mají jako první prvek toto slovo – *hovnivál, hovniválodlak, hovnocuc, hovnovoz, hovnopád, hovnojed(ka)*, novinářské novotvary *hovnomozek, hovnolap*, podivuhodná slova *hovnostrojek* a *hovnomet*, potom ještě *hovnožroutství, hovnosběračství, hovnodort, hovnohnus*, adjektivum *hovnolejní*, duchaplné slovo *hovnokracie* (všechna slova

jsou z databázi ČNK). Jak je vidět, tvůrčí inspirace zachází s jazykem a vytváří v plánu obraznosti mnohem složitější hybridy. U těchto kompozit je zcela očividné, jak funguje princip komické inkongruence. Dálo by se řícti, že kompozitum je nejmenší jazyková jednotka, ve které by se dal princip inkongruence uplatnit⁶².

B) Slovo *lejno* – 4 výskyty

Slova jsou zaregistrována po dvou ve dvou epizodách. První je zmíněné řadění plukovního kocoura, který zaneřádl mapu bojiště. Druhá epizoda je podle našeho vlastního názoru nejsarkastičtější a nejskeptičtější Haškův výsměch nad ničivou lidskou vášní bojovat, válčit a zabíjet. Samozřejmě způsob výsměchu je zcela haškovský. Pokoušíme se tu situaci rozebrat v následující kapitole. V první epizodě překlad uvádí přímý ekvivalent *лайно*, ve druhé – *изпражнение (excrement)*.

C) Slovo *drek* – 3 výskyty

Slovo se objevuje zase v příběhu s kocourem – *Katzenreck*, takže ho podle ustálené praxe překlad zachovává nepřeložené. Ovšem v epizodě se vzpourou jedenácté kumpačky se dvakrát objevuje i jeho bohemizovaný ekvivalent – *drek*. V tomto případě překlad projevuje dobře variační schopnosti. Výraz *drek jsme udělali* nesedí v bulharštině, měl by být obohacen a rozšířen – podle správného výběru překladatele o adjektivum a o slovo „jedno“, které v bulharštině funguje jako neurčitý člen, v tomto případě dokonce s eminentní povahou⁶³. Kromě toho překlad mění i strukturu celé věty – v bulharštině jde o rozsáhlejší syntaktický celek ze tří vět. Tím se překlad snaží přiblížit znění této konstrukce k rytmicky vyrovnaným úsekům české věty, aby napodobovalo recitace za pochodování pochodovým krokem, jak je to podle toho významného příběhu.

Tak jsme si, lumpové, mysleli, že nám ta komise pomůže, **drek** nám pomohla.

Ние, негодниците, си мислехме, че ще направим голямо чудо, като ви изпратим комисия. Какво направихме? **Едно голямо лайно** направихме.

D) Slovo *kaktus* jako tématický vulgarismus – 2 výskyty

⁶² Další možnost je inkongruence na úrovni kořenové juxtaopozice v mezích vícečlenných zkratk – viz např. v ruštině zaregistrované tvary **Росглавстанкоинструментснабсбыт, Лабортехпромтехснабсаних а Облуприпромпродтовары**. Bohužel nejde o humoristickou literaturu, a o příběhy z ranného socialistického života – viz ЧУКОВСКИЙ, Корней: *Живой как жизнь – рассказы о русском языке*. Moskva: Молодая гвардия, 1962.

⁶³ Viz НИЦОЛОВА, Руселина: *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008. s. 87-88 (autorka odkazuje na МАСЛОВ, Юрий: *Грамматика на българския език*. София: Наука и изкуство, 1982. s. 171.)

Poslední lexikální jednotka v tomto sémantickém centru je tématický vulgarismus *kaktus*. Oba výskyty jsou znovu v rámci jedné epizody – při komentářích latrinengenerála o vojenském režimu, zvláště o jeho hygienických zásadách během jízdy vlakem. Překlad v tomto případě tento svérázný eufemismus nezachovává, ale používá opisný výraz *купчинки войнишки лайна* (*hromádky vojáckých lejn*), potom v druhém výskytu jen *купчинка* (*hromádka*).

V nádražní restauraci pan generál počal opět mluvit o latrině a jak to nehezky vypadá, když všude po kolejích jsou **kaktusy**. Jedl přitom biftek a všem se zdálo, že se mu **kaktus** převaluje v hubě.

В ресторанта на гарата генералът отново подхвана дума за нужниците, като подчертаваше колко е грозно, когато човек вижда навсякъде по ж.п. линиите **купчинки войнишки лайна**. В същото време ядеше бифтек и всички имаха впечатлението, че преживя някоя от тия **купчинки**.

Tato tématická oblast se vypadá početně jako docela skromná – má jenom 23 výskytů. Teď je pravý okamžik ještě jednou si připomenout přehnaná tvrzení N. Holuba: „*hovny jsou stránky posrány v míře víc než vrchovaté*“. Ani nepochybujeme, že sám autor chtěl vytvořit zřejmou a záměrnou hyperbolu, jinak nevíme, jak bychom si mohli vysvětlit, že 23 slov stačí k tomuto závěru. Klíč je jinde: Haškův román modeluje pocit vulgární hyperboličnosti, jež vyvolala tuto konstataci, modeluje ho aniž by sám tolik slov ve skutečném lexikálním arsenálu měl. A to je právě v důsledku situačního vykreslení vulgarity – ne však v důsledku jejího lexikálního naplnění.

Tématická oblast skatologických vulgarismů

№	Témat. oblast a sém. centrum	Vulgarismus	Bulharská překladová řešení	
			Jednotlivá slova	Slovní spojení a frazémy
78.	Skatologické vulgarismy	hovno – 7	лайно	
79.		stojí to všechno za hovno	-----	да му пикая на лятото
80.		stojí za hovno	-----	пет пари не чини
81.		Tam vědí hovno, jako my	-----	Трънки знаят и там
82.		blbej je jako hovno	-----	тъп като галош
83.		hovínka – 2	лайна, мишляци	
84.		hovnivarové	-----	торни бръмбари
85.		lejno – 4	лайно, изпражнение	
86.		kaktus – 2	купчинка	купчинки войнишки лайна
87.		drek – 2	лайно	
88.		Katzendreck	Katzendreck	

3.5. Tématická oblast vulgarizmů v nadávkách – celkem 11 výskytů

3.5.1. Sémantické centrum *hajzl* – 7 výskytů

Slovo *hajzl* a jeho odvozeniny jako nadávka má celkem 7 výskytů. V subkorpusu však je slovo použito patnáctkrát, ovšem v ostatních deseti případech s přímou nominací. Dokonce dalo by se uvažovat o přímé nominaci i v ostatních případech, protože vždy jeho vulgární zabarvenost konotuje „záchod“.

Přesto vybíráme opačný, stejně možný výklad, tj. že na poli konotace jeho primární význam je už značně rozkolísán a zamlžen. Sice zůstává další otázka – proč některé výrazy jsou zde hodnoceny jako nadávky, když mají spíše platnost bědování, stěžování, výrazu rozčilení. Odpověď je jednoduchá – kvůli přítomnosti vulgárního prvku, který se vši svou silou funguje právě v pravých nadávkách.

Celkem vzato koncepce stávající práce je bipolárně orientovaná – buď dané slovo považuje za hanlivé nebo vulgární, anebo ne. Pro lepší odstínění a třídění této zvláštní slovní zásoby by se měla osamostatnit i třetí skupina – skupina sporných, nejistých, neúplných vulgarizmů a hanlivých slov. Slova, která mají vulgární základ, ale u kterých v konkrétním jejich užití se vulgárnost nepocituje, protože funkce slova je jiná, expresivum je soustředěno na jinou funkci jazyka, než na funkci konativní. V případě s výkřikem *můj chleba je v hajzlu* by se dalo mluvit především o funkci emotivní a dokonce i o funkci fatické. Podobné třídění by mělo své jiné nevýhody, ale by bylo lepší, než toto, které představujeme teď, ale které je k účelům práce vhodnější z hlediska přehlednosti.

Takže jen v tomto smyslu budeme emocionální užití vulgarismu *hajzl* přiřazovat k nadávkám, ale s připomínkou, že jsme si dobře vědomi toho, že nejde o typickou nadávku. S tímž argumentem začleňujeme sem i slovo *sranda*, které s nadávkou má jenom společné etymologické kořeny, ale které přesto v mluvě slušné osoby starší generace nepotkáme.

Jeden z cílů bipolárního třídění je nasbírat co největší množství vulgarizmů. Takže do okruhu vulgárních slov jsou zahrnována pravá, pasivní a potenciální vulgarismy, abychom mohli nakonec zhodnotit „hrubý“ Haškův jazyk z pozice maximální, zveličené optiky.

I tak ze sedmi výskytů slova *hajzl* bulharský překlad navrhuje dvakrát slovo *лайнар*, a jednou *плювалник* (*plivátko*) ovšem zcela oprávněně – jde o pána, který plivá na podlahu v cizím domě. Tj. orientace překladového rozhodnutí je dána nejenom stylovou rovínou, ale věcnými a situačními souvislostmi.

"**Hažlík** jste," odpověděl Švejk, dívaje se mu do očí, "plíváte na zem , jako byste byl v elektrice ..."

Плювалник сте — отговори Швейк, като го гледаше в очите, — плюете по пода, като че ли се намирате в трамвая ...

V ostatních případech slovo je přeloženo opisnými výrazy, ovšem častěji z toho důvodu, že slovo je zapojeno do nějakého frázemového celku: *vy hajzle (помийна яма такава)*, *byl v hajzlu (отиде на буницето)*, *to musí jít makaróny do hajzlu (me sa за свините)*, *můj chleba je v hajzlu (отиде, та се не видя хлебецьт ми)*.

Zajímavé je řešení u výrazu *to musí jít makaróny do hajzlu*, kde by se mohlo říct, že je slovo použito ve své přímé nominativní platnosti. V bulharštině pro vulgární slovo *hajzl* existuje turcismus *кенеф*. K současnému stadiu vývoje žargonu u mládeže by bylo zcela přirozené řešení *макароните може да се хвърлят в кенефа*. Překlad bude mnohem přesnější podle formy, ale v určité míře by postrádal složku hodnotící (která je podstatná v češtině) na úkor složky vizualizační. Navíc Ivančevův překlad nikdy nepoužívá slovo *кенеф*, stejně tak jako i slovo *говно*. Přiznáme, že to je pro nás trochu překvapující.

Slovo *latrina* do statistiky není zahrnuto a to právě proto, že vždy má funkci referující, nesporně z hlediska dnešního čtenáře komickou, ale ne i vulgarizující. Například kompozitum *latrinengenerál* se za vulgární považovat nemůže, ačkoli je patrná jeho inkongruenční komika. Překlad navrhuje *генерал-нужникар*, z našeho hlediska by také šlo i *кенефен генепал*. Lépe by vystihlo strukturu germanismu a schéma vojenských pojmenování důstojnických hodností v němčině.

3.5.2. Sémantické centrum *sranda* – 4 výskyty

Jen jednou slovo *sranda* má za svůj překladový protějšek slovo ne příliš slušné povahy – *диария*. V ostatních případech je přeloženo zase v souvislosti zároveň s významovým základem a se situačním směřováním jeho užití jako *комедия (komedie)*, *главоболие (bolení hlavy)*, *гюрултия (povyk, vřava)*. Srov:

[...] každyj z pánů oficírů myslel, že je celá vojna nějaká **srandička** [...]

[...] господа офицерите си мислили, че войната е някаква **комедия** [...]

Tak jsem vám zas měl dneska **srandu** z našeho starýho mrt'afy.

Ден не минава да си нямам **главоболие** с тоя наш дърт глупак.

"То се ví , že tam přijdu ," odpověděl Vodička , " bude tam nějaká **sranda**?"

Разбира се, че ще дойда — отговори Водичка, — там стават ли **гюрултии**?

Tématická oblast nadávek

№	Tém. obl. a sém. centrum	Vulgarismus	Bulharská překladová řešení		
			Jednotlivá slova	Slovná spojení a frazémy	
89.	Vulgarismy v nadávkách	Sém. centrum <i>hajzl</i>	hajzl	<i>лайнар</i>	
90.			hajzlík – 2	<i>плювалник, лайнар</i>	
91.			vy hajzle	-----	помийна яма такава
92.			a byl v hajzlu	-----	отиде на бунището
93.			makaróny do hajzlu	-----	те са за свините
94.			můj chleba je v hajzlu	-----	отиде, та се не видя хлебецът ми
95.			vojna není žádná sranda	-----	ще ви покажат каква диария е службата
96.			Tak jsem ... měl ... srandu	-----	ден не минава да си нямам главоболие
97.			bude tam nějaká sranda?	-----	там стават ли гюрултии?
98.	je celá vojna nějaká srandička	-----	че войната е някаква комедия		

Tímto přehled s komentáři k vulgarismům v Haškově románě Švejek končíme. Podle provedené statistiky je jich přesně **170** – ze všech tématických oblastí.

Bylo excerptováno tedy **170 překladových dvojic**. Lemmatizovaný seznam českých vulgarismu a vulgárních výrazů představuje **88** jednotek. Bulharských lemmatizovaných překladových slov je **55** a výrazů **37**. Shrnuto – k osmdesáti osmi vulgarismům bulharský překlad navrhuje **92 lemmatizovaných překladových řešení**. Pro přehlednější představu je statistika znázorněna v příloze.

Několik slov též o statistice v samotném bulharském překladu. V něm je **142** vulgarismů, protože překlad eufemismy ušetřil bulharskému čtenáři **41** setkání s cynismem. Do celkového počtu se nezapočítává také třináct cizích slov, která jsou pro Bulhara neznámá. Kromě toho se ještě osmnáctkrát používá slovo *копеле*, které oproti Vodičkovu *kluci maďarští* působí jako tvrdý vulgarismus. A devětkrát překlad disfemizuje mírnější česká slova. Ale i v tomto případě je v bulharském překladu Osudů **142** vulgárních slov.

Teď je už nejvyšší čas upřesnit, že Haškův román má kolem **200 850** slov. A to znamená, že těch **170 vulgarismů a 685 hanlivých slov** (tj. celkem **855 neslušných slov**) tvoří **0,425%** ze slovní zásoby Švejka, pro jistotu to můžeme zaokrouhlit na **0,5 %**. Vulgárních slov je **0,085 %**, zaokrouhleme na **0,1%**. A to znamená, že každé dvousté slovo by mohlo být neslušné, a každé tisící – vulgární...

Stojí za to se ještě jednou zeptat: opravdu je Haškův román tak těžké nesnesitelné čtení kvůli svému **drsnému jazyku**?!

Pokoušíme se na to krátce odpovědět v následující, poslední kapitole, kde se budeme věnovat především humorné funkci vulgárních slov.

KAPITOLA 4.

Vulgarita a humor – jazykové aspekty a možné souvislosti

4.1. Předběžné úvahy

Přistupujeme k další podstatnější části práce, jejímž cílem bude odhalit vazbu mezi vulgaritou a humorem. Musíme ještě jednou zdůraznit, že ne každý projev vulgárnosti je komický. Tzv. rudimentární fascinace nad „zakázanými slovy“ se zřídka pojí s poetikou na úrovni jazyka, necenzurní slova mohou zůstat jen formou primitivního obdivování překonaného sociálního tabu a tabu autocenzury.

Ale přesto podobné propojení obscénního s poetikou, jak uvádí Ouředník⁶⁴, jsou docela možné. Nebudeme mluvit o žádných jiných možných výkladech poetiky vulgárnosti, i když podobné příspěvky existují⁶⁵, než o stanovení humorného protikladu na úrovni výrazu a možných interpretacích na úrovni významu. Základní otázka zní, zopakujme, jak ten proces probíhá a proč jsou prosté vtipy směšné.

Bylo řečeno, že se soustředíme na funkčně podmíněné vulgarismy, ovšem je jasné, že bychom nemohli ani v rámci stávajícího textu představit všechny zaregistrované a popsané výskyty a okomentovat jejich jazykové aspekty ve vztahu s humorem. Proto se soustředíme na několik reprezentativních případů, jež budeme pokládat vzhledem k ostatním za platný model. Proto, aby byly tyto reprezentativní případy co nejvíce (ne jenom formálně podle podoby, analogie a shody) zobecnitelné, představíme je v rámci jejich funkčního zakotvení. Úkol to není snadný, je obzvláště obtížný kvůli mezioborové metodě analýzy, která se bude pohybovat mezi jazykovědou a literární vědou a občas bude zacházet i do jiných souvisejících zón. To je tak proto, že fenomén humoru je interdisciplinární, ale naše osobní přesvědčení je, že je především záležitostí jazykovou. A v souladu s Boreckým⁶⁶ – i záležitostí imaginace. Ovšem co jiného je imaginace, než nemá promluva všudypřítomného jazyka?

⁶⁴ OUŘEDNÍK, Patrik: Sláva hovním: k jednomu aspektu Gargantuy a Pantagruela. Literární noviny. 1994. roč. 5, č. 46, s. 6. ISSN 1210-0021

⁶⁵ Nadávka je druh tropů, jakási metonymie, apostrofa, příměrová zkratka, záměna pojmu nevýrazného výraznějším či aforistický soud. Uvědomujeme-li si, že zhusta vzniká za prudkého hnutí mysli, cítíme tím více její blízkost s básnictvím. VANČURA, Vladislav: O nadávkách. In: *Řád nové tvorby*. Praha: Svoboda, 1972. s. 98.

⁶⁶ Viz BORECKÝ, Vladimír: *Imaginace, hra a komika*. Praha: Triton, 2005. IBSN 80-7254-503-5

4.2. Pokleslost jako funkce vulgarismu – primitivní jazykové aspekty humoru.

Nápis na zdi, kvůli kterému Švejk byl vyšetřován grafologem, představuje jeden z nejtypičtějších příkladů elementárního humorného podání (*My na vojnu nepůjdeme, my se na ni vyséreme. – На война ли да се шляем? На войната ниш пикаем!*). Význam *cacare* ničí všechno, čeho se dotýká. Na této rovině je humorný odstín elementární, ničím se nelišící od sprostého nadávání u piva v hospodě. Do jisté míry se humorný účín násobí netypickým rýmem, versologickou formulí přednesu a nikoli na posledním místě i kvantitativní změnou kořenové hlásky ve sledovaném výrazu, jež má za účel dodržet silabotonické úseky i v plánu kvantity (*nepůjdeme – vyséreme*). Ale tady se lehce dotýkáme dalšího bodu, pokud chceme zůstat u primitivního aspektu pokleslosti. Aby byl podobný přístup směšný, a ne naprosto hodný opovržení, měl by objekt averze obsahovat předpojaté negační rysy. Válka jako kulisa je ideální prostředí, takže tento primitivní postup může vyvolat humorný pocit na základě výsměchu, avšak z Boreckého triády se zde více uplatňuje postoj superiority a nikoli postoj inkongruence. Takový je obyčejný sprostý smích, který zaznívá ze situace, když se přesycení vojáci vymočili do konve s pivem slečinek a paniček, které je vítaly. Je jedno, jakým odpudivým fyziologickým procesem se daný objekt poníží, zesměšní. Důležitější je, že jazykové aspekty vulgárního humoru, když jsou vulgarismy opravdu funkčně aktivovány, se zřídka omezují na pouhé nadávání a negační popření, protiklad ničivý, agresivní. Naopak, humor vulgarity zásadně začíná agresí na půdě lexikálního střetnutí, kde probíhá okamžité významové zhroucení, jelikož obscénnost ponižuje všechno. Ale u Haška hned následuje protiklad konstruktivní, systematický, často hluboce a trpělivě rozvíjený ve své paradoxnosti až do úrovně bláznivé fantazie. To je už pole inkongruence. Tam by už měl překlad řešit všelijaké transformace s ohledem na absurdní systém, nikoliv na ojedinělý pejorativní prvek.

4.3. Inkongruence jako systém humorně předpojatých vulgarismů

Neshoda je české slovo, ale i to je vůči pojmu inkongruence na poli teorie komiky nepřesné. Protože neshoda v ní se přesto nějak „shoduje“. Inkongruence jako jazykový aspekt humoru je systematizací neshodností. Podívejme se na heslovitý proslov hostinského Palivce, ne jen kvůli tomu, že je pro Osudy emblematický, ale protože může znázornit ideu o systémovosti humorné neshody.

"Tady kdysi visel obraz císaře pána," ozval se opět po chvíli, "právě tam, kde teď visí zrcadlo:"

"Jó, to mají pravdu," odpověděl pan Palivec, "visel tam a **sraly** na něj mouchy, tak jsem ho dal na půdu. To víte, ještě by si někdo mohl dovolit nějakou poznámku a mohly by být z toho nepříjemnosti. Copak to potřebuju?" (Kn.I., kap.1.)

Palivec si není vědom možných posunu jazykových výkladů, zatímco rozhodnutí agenta Bretschneidera je založeno na principu popření metonymie. Agent „nerozpoznává“ její mechanismus, ztotožňuje portrét s osobou, zatímco Palivci není známá samotná podstata metonymie a nemůže si ani představit, že mezi oběma objekty by mohl existovat nějaký vztah znakové propojenosti. Proto klidně znovu opakuje svou repliku i před vlastní ženou (*Neplač, neřvi, co mně mohou udělat kvůli posranému obrazu císaře pána?*), i mezi zatčenými na policejním ředitelství (*Zaneřádily mně ho, bestie*) a nakonec i před soudem. Inkongruence je vyhrocena do parametrů institucionálních, ale v plánu jazykovém zůstává na půdě vykuchaného a znovu vycpaného metonymického principu – u Palivce přehnaný a genealogicky nepostižitelný, u všech státních institucí – funkčně nevysvětlitelný. Proto každá stránka v tomto sporu mluví po svém, avšak tím se obraznost situace zesiluje, a to ani ne tak v promluvě Palivce, jako v její recepci ze strany státních úředníků. Promluva hostinského je forma, jež odhaluje skrytý význam, který on sám nevidí, a s hanebnou nevážností se vrhá na říšské symboly, ale skrze postoje a jednání antagonistických postav. Porušený kód metonymie je humorná inkongruence Palivcových příhod, ovšem humorné vyznění netkví jen v chaosu komunikačního šumu, ale v dojmu, který vyvolal u jeho soudců a trýznitelů.

Humorný účín je zesílen i konotovaným významem slovesa „*visel*“, které s představou much přitahovaných mršinou vytváří sugestivní představu císaře oběšence. Tento humorný aspekt zůstává pro agenta zůstává skryt, ale je zřetelněji odhalen v bulharském překladu, který používá pasiva (*там бе окачен – tam byl pověšen*), aby tuto představu zdůraznil, jelikož pouhé *visel* by bylo neutrální. Ve skrytu ovšem zůstává i vidová specifika slovesa – nedokonavý tvar jasně nastoluje představu o kontinuitě děje – mouchy cosi prováděly v jistém časovém průběhu, ne v bodovém časovém úseku. V tomto ohledu by mohl překlad uvažovat o záměnu zvláštní formy⁶⁷ slovesa (*бяха износрали*) na imperfektní (*серяха*). Tak by se zachovala svérázná humorná zabarvenost procesuálního trvání.

⁶⁷ Viz СТОЯНОВ, Стоян (глав. редактор) и КОЛЕКТИВ: *Граматика на съвременния български книжовен език. Том 2, Морфология*. София: Издателство на БАН 1993. s. 285. Forma je plusquamperfektní, ale tu nejvíce jde o způsob slovesného děje – tvar představuje tzv. rezultativně-pankursivní způsob děje, jež zahrnuje slovesa, rozprostírající se po celém povrchu objektu. V tomto ohledu je řešení trefné, ale mnohem lépe by bylo zachovat kontinuitní sémantiku slovesa v prostém tvaru imperfekta.

Další stylistické využití protikladu spočívá ve slušném chování Palivce, v jeho opatrnosti, politické korektnosti a nechtěném uvolnění opačného jazykového postoje⁶⁸. Jakoby přirozenost nenávisti k říši podvědomě vítězila v podvědomí Palivce, který primárně shledal mouchy jako viníky svého neblahého osudu.

Shrnuto – inkongruence v postoji vůči principu metonymie, trvalé nerozpoznání kódu, sebejisté přesvědčení ve vlastní poctivost za nestálého „kacířského“ blábolu – všechno to je uvedeno do účelně propracovaného námětového celku, kde je vulgarismus konstituující složkou humorného nedorozumění.

4.4. Reduplikace – „odvracená tvář humoru“

Varovali jsme, že se do této otázky příliš pouštět nebudeme, i když je to nejpodstatnější část komiky v její těsné spojitosti s imaginací. Každý humorný prvek vzbuzuje představu. Přesněji – nová představa, vyrůstající z inkongruence neslučitelných, ale sloučených prvků. Představa proplétá jejich významy, obrazy, kulturní akcenty. Reduplikačním kódem začíná i samotný román – nejvýznamnější Švejkovy odbočky do nekonečných zákoutí minulých historek jsou na samém začátku – *Já znám dva Ferdinandy*. De facto je v textu Ferdinandů více, jsou alespoň čtyři: Ferdinand d'Este, Ferdinand Kokoška, Ferdinand, který je sluhou u drogisty Průši, a ten čtvrtý, hybridně sestavený imaginární Ferdinand. Ten je zároveň erzherzogem a sběratelem psího *merda*, pijákem farmaceutických mišmašů, nástupcem na trůn a bídákem. To jsou koláže sugestivně podaných představ, které jsou na půdě humoru nejenom možné, ale dokonce skutečné a nezbytné, a jsou propojeny s hravým vědomím obrazného myšlení, které Borecký nazývá **ludismus**, a Jankovič – **hra představivosti**⁶⁹. Ovšem těmito úvahami se příliš vzdalujeme od stanovených jazykových aspektů Haškova humoru, takže rozvažování v tomto směru ponecháme na další, hlubší průzkumy komiky Osudů.

Jen předtím upozorníme, že sám Hašek ve svém románě staví na několika metodách, i když ne zcela očividně. Jednou z nich je improvizace, ale další velmi podstatnou metodou je

⁶⁸ „To bylo v krvi, ta neúcta k císaři a slušným výrazům“ (Hašek); odpor proti byzantismu se podle Haška projevoval nehledanými, prostými a poctivými výrazy – a český člověk o tom sám ani nevěděl. Do této kategorie jest přiřadit i hostinského Palivce; u Palivce se splétá protibontónová reakce a jistý samoučelný automatismus nadávek s poctivým opovržením vůči rozložené říši kaizra Franze Josefa. SUS, Oleg: Traktát o poetice nadávek. In: *Metamorfózy smíchu a vzteku*. Brno: Blok, 1965. s. 200.

⁶⁹ Ukazuje se, že v opozici k anekdotě (nebo k dějové humoresce, o níž se ještě zmíním), uplatňuje se ve Švejkově vyprávění další, osamostatňující se **improvizační tvárný princip**. Jeho základem je **hra představivosti**, která bere událost za pouhou záminku, nenechá se jí svazovat a vyčerpává nejrůznější možnosti jejích deformací. **Významové napětí**, které se tímto způsobem realizuje, připomíná spíše **řetězovou reakci překvapení** než plynutí děje od motivu k motivu. JANKOVIČ, Milan: *Hra s vyprávěním*. In: *Nesamozřejmost smyslu*. Praha: Československý spisovatel, 1991 (s. 119–142.) s. 124. ISBN 80-202-0326-5.

představivost. Vraťme se k větě, popisující generálmajora, jak jí biftek, mluví o kaktusech (okamžitá inkongruence – nevhodné téma u příležitosti jídla) a „*všem se zdálo, že se mu kaktus převaluje v hubě*“. Představa je motivována mechanickými pohyby žvýkajících a mluvících čelistí, ve kterých se vyřčené slovo potkává s pojídanou potravou a kontaminuje ji, zvětňuje podle jejích charakteristik (pojídání) svůj doslovný význam a zaujímá v představách důstojníku její místo. Lze říct, že v tomto případě Hašek ukazuje čtenáři, jak má být jazyk jeho drsné jazykové komiky významově transformován skrze filtraci tzv. **komiky myšlenkové**⁷⁰, že sám prozrazuje jednu z nespécifičtějších metod své tvůrčí laboratoře.

Shrnuto – vulgarismy samy o sobě humorné nejsou, mohou vyvolat jen elementární komický dojem na půdě primitivního potěšení z překonání společenského a osobního tabu. Aby se však směšnými staly, musejí vytvořit inkongruenční vztah se svým kontextem na úrovni jazyka, současně s tím též na úrovni situační, musejí rozvíjet celistvější systém nesourodosti, neslučitelnosti a protikladů, a nakonec musejí (pokud je autor talentovaný a čtenář schopný imaginace) vytvořit hybridní představu, s určitou scénografií, ale přesto založenou na jazyce, která mosaikovitě propojuje protikladné prvky a vytváří komickou, paradoxní grotesku. V tom tkví „odvrácená tvář humoru“, jak nazval jednu svou knihu Vladimír Borecký⁷¹.

Uvedená třetí fáze zůstává v této práci mimo náš zájem. Podívejme se však na to, jakými postupy v rovině jazykové se buduje a konstituuje plodný princip inkongruence.

4.5. Základní projevy humorné funkce vulgarismu

Bergson⁷² rozlišuje tři typy projevů smíchu v situacích a potom předvádí jejich principy i na komiku jazykovou. Pokusme se aplikovat jeho teoretické úvahy na náš materiál a naše cíle.

Ale nejdřív připomeneme ještě několik specifických pojmoslovných kategorií v souvislosti se zkoumáním komiky Osudů.

Blažiček mluví – v souvislosti se slovními projevy hrdinů Osudů – o enumeraci a nadsázce a kupení příkladů v přímé řeči⁷³. Daneš mluví o kontrastu a přirovnáních

⁷⁰ Proti komice jazykové, která může být vyvolána výlučně jen na základě zvláštní kvality materiálu vybraného k vyjádření, je tedy komika situační a **myšlenková** v jazykové interpretaci komikou nezávislou na specifické povaze výrazových prostředků [...]

[...] Jazykovou komiku neboli komiku, závislou na kvalitě výrazového materiálu, lze sice oddělit od komiky situační, avšak nikoliv od komiky **myšlenkové**, jelikož mnohý komický úsudek, mnohá komická myšlenka děkuje za svůj vznik jedině specifické povaze výrazových prostředků. BROUK, Bohuslav.: *Jazyková komika*. Praha: Václav Petr, 1941. s. 11, 16-17

⁷¹ BORECKÝ, Vladimír: *Odvrácená tvář humoru*. Liberec – Praha: Dauphin, 1996. ISBN 80-860119-21-7

⁷² BERGSON, Henri: *Smích*. Praha: Naše vojsko, 1993. s. 58-59. ISBN 80-206-0404-9

s ironickým záměrem a vůbec o kontrastním protikladu, dále o výrazové jednoduchosti a prostotě a o názornosti⁷⁴. Jeho názory na fungování vulgarismů vycházejí z představy o „ideologickém záměru“ spisovatele a hlavně z „celkové stylistické dominanty díla“, o čemž jsme se již zmínili, i když ne přesně v tomto Danešově smyslu⁷⁵. Milan Jankovič uvádí sérii terminologického pojmosloví již ve své první rozsáhlejší práci o Švejkovi. Jankovič tam mluví o nejrůznějších typech komiky a o prostředcích jejich realizace, např. o „absurdní grotesknosti“ (s. 28.), o „komické jednostrannosti“ (s. 35.), o „paradoxní pointě“, o „vnějších a vnitřních komických rysech“ postavy Švejka (s. 48.), o „asociativní komice“ (s. 49.), mimo jiné i o „hyperbolickém satirickém zrcadle“ (s. 51.), čímž se stává jedním ze zakladatelů zrcadlové metaforiky v postavě Švejka – rozsáhle užívané v odborných člancích; o „drastické nadsázce“ (s. 52.), o „absurdní a fantastické komice“ a o „absurdní nadsázce“ (s. 55.), o „myšlenkové komice“ (s. 59.), skoro všude o komickém kontrastu a zvláště o něm jako o principu komické výstavby – „bezděčný komický kontrast uvolňuje skrytou ironii“ (s. 54.) atd. Velmi cenný souhrn podává autor na konci svého textu, kde naznačuje tři tendence při ztvárnění komických kontrastů na pozadí lidového vyprávění. Tato jeho myšlenka přímo koresponduje s Bachtinovou ideou o neoficiální lidové pravdě jako jedné ze zvláštností středověkého karnevalového smíchu: „tendence k co největší konkrétnosti“, „tendence ke generalizaci v lidovém vyprávění“ a „silné obraznosti lidové mluvy, častého prvku asociativního a fantastického“ (s. 58-59)⁷⁶. Konkrétněji mluví i o cynickém humoru, ovšem jeho úvahy se soustřeďují především na cynický humor jako pojetí šibeničnosti, humoru černého⁷⁷.

⁷³ Viz BLAŽÍČEK, Přemysl: *Haškův Švejk*. Praha: Československý spisovatel, 1991. s. 230. ISBN 80-202-0294-3

⁷⁴ DANEŠ, F.: Příspěvek k poznání jazyka a slohu Haškových osudů dobrého vojáka Švejka. *Naše řeč*. 1954, roč. 37, č. 3-6, s. 126-127, 128-129. ISSN 0027-8203

⁷⁵ Podle toho tedy užíval Hašek ve „Švejkovi“ vulgarismů vědomě a s ideologickým záměrem: podat „historický obraz určité doby“ a bojovat proti „přecitlivělým lidičkám“, zbabělcům a slabochům, neboť ti „jsou právě těmi největšími poškozovači kultury a charakteru“. – Toto ovšem neplatí o Vaňkově pokračování. „Kdo četl i několikrát Haškova Švejka, nemohl se nikdy po druhé prokousat ani deseti stránkami Vaňkova pokračování, plného prostoty, hulvátství a nenávisť k lidem“. A není jistě sporu o tom, že Haškovy vulgarismy nejsou samoúčelné, že skutečně dobře vystihují prostředí i charakter osob. Přímé řeči tím nabývají většího slohového rozpětí a jsou živější. Užití vulgarismů je tu tedy opět ve shodě s celkovou stylistickou dominantou díla: zesilují kontrast mezi přímými řečmi a partiemi vyprávěcími. DANEŠ, F.: Příspěvek k poznání jazyka a slohu Haškových osudů dobrého vojáka Švejka. *Naše řeč*. 1954, roč. 37, č. 3-6, s. 135-136. ISSN 0027-8203

⁷⁶ Viz JANKOVIČ, Milan: *Umělecká pravdivost Haškova Švejka*. Praha: NČSAV, 1960, s. 57 Rozpravy ČSAV, Řada společenských věd, Roč. 70, sešit 10.

⁷⁷ U Švejka sebevíce vystupňovaná nadsázka obrací se ve spojitosti s typicky lidovým způsobem vyprávění ve výraz přirozené převahy nad životní nenormalitou. Není zaměřena k tomu, aby pouze odkrývala rozpory, ale aby z nich ukazovala východisko: prostého Člověka, který v chaosu světa neztrácí ani na okamžik svou rovnováhu. Nejčastěji působí všechny uvedené postupy dohromady. Bezděčný **komický kontrast**, **ironie**, **absurdní komika** a **cynický a šibeniční humor** rozehrávají pak na pozadí lidového vyprávění jiskřivou komiku, jejíž účinek můžeme přiřadit k účinku ideově nejzávažnějších pasáží knihy. JANKOVIČ, Milan: *Umělecká*

Jak je vidět z toho krátkého výčtu pojmosloví komična u několika předních představitelů české švejkologie, často se mluví o kontrastu, absurditě, nadsázce, grotesce. Nezřídka se autoři zmiňují i o vulgarismech, ale jen letmo, nebo jim přidávají funkci odlišnou od komické – každopádně je nápadné, že v souvislosti s tak rozsáhlým tématem jako je komický kontrast, není v analýzách a komentářích jako prvek kontrastního protikladu uveden vulgární jazyk, alespoň ne v širším měřítku, tím méně v jeho možných vztazích s takzvanou komikou myšlenkovou. Jedině Daneš vidí v této stylové poloze kontrastní funkci, ale její funkci spatřuje v diferenciaci přímé řeči od autorské. Dle našeho mínění to není zcela správné, ale co se týká Osudů je správné jen jediné tvrzení: žádné tvrzení není zcela správné.

Román Haška je destruktivní v samotné své podstatě. Vymyká se klasifikacím a šablonám, jeho zkoumatelé mohou jen zobecnit své ideje, ale ne je chápat jako obecně platný kánon. Avšak to je vlastnost literatury a umění vůbec, ale je to vidět o to lépe, že se tato vlastnost ukazuje na románu, o kterém nemálo lidí si myslí, že není umělecky hodnotný, nebo objevují v něm rysy výrazně negativní⁷⁸.

Ale vraťme se k humoru vulgarismu – málokdy jsou tyto lexikální prvky středem pozornosti kritiky. Autoři se o nich zmiňují, jelikož jsou neodmyslitelnou složkou jazyka Osudů, ale hlouběji je neanalyzují. Možná z tohoto důvodu, že je spolu s ostatními jejími prvky považují za rovnocennou komponentou haškovské komiky, i když je zřejmé, že své nejvýraznější komické scény a příhody Hašek buduje převážně na pozadí obscenního. Tendence obcházet tuto možná v jistých ohledech tabuizovanou problematiku, nedůstojnou seriózních badatelských záměrů, je asi do jisté míry pochopitelná, ale tím tato problematika nezmezí. Obscenita a humor mají pevné vztahy odjakživa až dodneška, i když tuto skutečnost badatel může naprosto odmítnout⁷⁹.

A teď se vraťme k Bergsonově eseji *Smích* (BERGSON, Henri: *Smích*. Praha: Naše vojsko, 1993. s. 58-59. ISBN 80-206-0404-9), k této epochální práci pro teorii komiky vůbec.

Bergson stanoví v jazykovém humoru tři mechanismy, jazykové aspekty vytváření komického dojmu – **opakování**, **inverzi** a **interferenci** (v českém překladu – vzájemné

pravdivost Haškova Švejka. Praha: NČSAV, 1960, s. 57 Rozpravy ČSAV, Řada společenských věd, Roč. 70, sešit 10.

⁷⁸ Například jiné obvinění proti Osudům spočívá v tom, že tento román je přespříliš krvavý. Jedna bulharská badatelka, profesním zaměřením psychiatr, napočítala na stránkách románu přes dvě stě druhů smrti a vražd, což podle ní nepochybně svědčí, kromě o spisovatelově vynikající lékařské erudici, také i o nepředstavitelné krutosti díla. Viz ЦУРАКОВА, Фани. "Ако не намерите въже, обесете го с чаршаф". *Общество и право*, 1992, год. 14, кн. 1, с. 27-29. ISSN 0204-8523

⁷⁹ Přitom je třeba zdůraznit, že se povaha vulgarismů i obecné češtiny proti starší literatuře mění: z hlediska vývojového je charakteristické např. to, že prvky obecné češtiny spolu s vulgarismy měly funkci komickou ještě v Haškově „Švejkovi“, ale dnes ji ztrácejí. HRABÁK, Josef: Několik úvah o obecné češtině a vulgarismech v současné české próze. *Naše řeč*. 1962, roč. 45, č. 9/10, s. 289-298. ISSN 0027-8203

propojení)⁸⁰. Tyto jevy zaznamenává nejdřív na půdě situační komiky, v tzv. „sledu událostí“ a pak tento princip aplikuje na slovní komiku. Opakování ve slovní komice je jen nahrazeno transpozicí. Klíčovým bodem transpozice je způsob převádění myšlenek do nového prostředí – takzvaný *dispositif* (franc.)⁸¹. Pokusme se tedy znázornit ještě jednou humornou zápletku a proplétání významu na pozadí Bergsonovy koncepce a skrze jeho pojmoslovný aparát, který postihuje všeobecné a rozsáhlé aspekty funkčního aktivování jazyka v rovině smíchu a celkově – vytváření smíchu vůbec. Samozřejmě je jasné, že uváděné příklady nebudou jednoznačně postaveny na jednom jazykovém aspektu (mechanismu) humorného efektu, půjde jen o převahu tohoto principu, ne o jeho bezvýhradnou hegemonii. Připouští se možnost uplatňování i jiného aspektu jazykové funkce komična.

4.5.1. Inverze

Nejtypičtější inverzí v románu je přejímání rolí – Švejk hlídá své bývalé strážce, plní milovnické povinnosti Lukáše na jeho vlastní posteli, zachází s opilým Ottou Katzem jako pán se svým sluhou. Ovšem v rovině jazykového výrazu inverzi můžeme pozorovat zřídka. Alespoň v její čisté formě, protože skoro vždy, kdy je jí užito, zvláště na půdě vulgarismů, vždy se tak děje ve vzájemném doprovodu s transpozicí. Ale můžeme ji identifikovat při lékařském dobrozdání, když komise nechtěně kvalifikuje Švejka jako notorického blba, přičemž ale používá argumenty degradující osobnost z hlediska opačné optiky.

"Níže podepsaní soudní lékaři bazírují na úplné duševní otupělosti a vrozeném **kretenismu** představeného komisi výše ukázané Josefa Švejka, vyjadřujícího se slovy jako ‚Ať žije císař František Josef I.‘, kterýžto výrok úplně stačí, aby osvětlil duševní stav Josefa Švejka jako notorického **blba**."

Podobně, například Bretschneider sleduje formu, nikoliv význam Palivcových slov a vrhá se na něj. Překrucuje, invertuje slova hostinského, aby ho mohl zatknout. Tak i psychiatři sledují formu řečového projevu Švejka a zůstávají v zajetí též svých šablon ustrnulých

⁸⁰ Ukázali, jsme, že „sled událostí“ se může stát komickým buď *opakováním* či *inverzí* nebo nakonec *vzájemným propojením*. Uvidíme, zda to platí i o sledu slov. [...]

⁸¹ **Inverze** a **vzájemné propojení** představují jen hry ducha, které ústí do hry slov. Hlubší je komično **transpozice**. Transpozice je ve skutečnosti běžnému jazyku tím, čím je opakování komedii. [...] Představme si nyní myšlenky vyjádřené stylem, jenž jim vyhovuje, a v rámci jejich přirozeného prostředí. Jestliže si vymyslíte způsob (v originálu – **dispositif**: BD), jak je převést do nového prostředí, jinými slovy, pokud je přinutíte vyjadřovat se jiným stylem a transponujete je do jiné roviny, pak nám jazyk sám vytvoří komedii. Přitom nebude vůbec nutné ukázat vám působivě dvě znění téže myšlenky – přenesené a přirozené. Přirozené znění ve skutečnosti známe, neboť nám ho dá instinkt. Autor tedy soustředí své úsilí komické invence na znění druhé a jen na ně. Sotva se nám druhé znění představí, sami si první doplníme. Z toho vzniká obecné pravidlo: *Komického efektu dosáhneme tím, že transponujeme přirozené znění myšlenky do jiné roviny.* BERGSON, Henri: *Smích*. Praha: Naše vojsko, 1993. s. 57, 58-59. ISBN 80-206-0404-9

dokumentáčních schémat, aniž by si byli vědomi velezrádného výroku, jehož se sami dopustili. Tak na základě zautomatizované zkušenosti invertují vlastní morální systém politické korektnosti k císaři a stávají se objektem nechtěné komiky. V citované epizodě se uplatňuje hanlivé slovo *blb*, které značně rozšiřuje své meze a, řečeno s Danešem, projevuje se jako hanlivý prvek daný ideologickým záměrem Haška. Tj. nadávky je užito, aby se mohla vzápětí optikou inverze ukázat „idiotská tvář“ starého světa⁸²:

Vidíme, že v tomto případě hanlivé pojmenování je funkčním prostředkem komického kontrastu, nebo podle zde užívaných formulací – inkongruence, vyvolávající humorný efekt. Ještě jednou teď lze zdůraznit, že se prvky vulgárního humoru nemohou samostatně uplatnit jako komické. Jsou-li užita samostatně, představují jiný plán vulgárnosti, který tu rozebírat nebudeme. Naším úkolem jsou jen vulgarismy s funkčním humorným záměrem, a ty musejí být zapojeny do celistvějšího scénografického systému. Jinak jejich humorný náboj vyznívá naprázdno.

Výborný případ inverze, avšak bez užití jediného vulgarismu, můžeme pozorovat v epizodě, kdy Švejk odpovídá na levity důstojníka lajtnanta Zimmera, jak nikdo nepadne zbytečně pro císaře pana, jak po smrti každého vojáka se bude vyrábět spódium z jeho kostí:

Poslušně hlásím, povídám, tak si myslím, že spódium z pánů oficírů musí bejt vo hodně dražší než ze sprostých vojáků.

Jak je vidět, Švejk může být směšný i bez vulgarismů, a to není vůbec ojedinělý případ, ale bohužel se analýza podobných příkladů nekryje s cílem naší práce.

Známa je scéna, kdy rozčilený „intelektuál“ podporučík Dub vyhrožuje Švejkovi sentencí z antických dějin:

Poručík Dub odcházal bruče: "U Filippi se sejdeme."

"Cože ti říkal?" obrátil se k Švejkovi Jurajda. "Ale dali jsme si schůzku někde u Filipy. Voní tihle vznešení páni bejvají obyčejně **buzeranti**." (Kn. III, kap. 2.)

Je jasné, že to je humorný obrat jazykového postoje mentorského aforismu v plánu nedorozumění, nepochopení kódu. Je jasné, že kromě inverze do nějaké míry tady funguje i transpozice, důležitější je, že vulgarismu je použito k účelu rozsáhlejší situační a jazykové

⁸² Haškova lidová nadávka klade nálož pod celý ten starý zpuchřelý svět a rozmetávajíc jej ukazuje jeho idiotskou tvář. SUS, Oleg: Traktát o poetice nadávky. In: *Metamorfózy smíchu a vzteku*. Brno: Blok, 1965. s. 210.

interpretace na pozadí kontrastu a kompozičního postoje *qui pro quo*. Tj. vulgarismus není osamělým prostředkem pouhé spisovatelovy koprovalie, ale strukturálním komponentem v systému scénograficky podaného kontrastu (inkongruence), který zakládá nový význam a nové výklady.

4.5.2. Interference

Takže vřazení vulgarismu do situace, do systémového celku inkongruence, je podmínkou jeho funkčního uplatnění jakožto prvku humorného. Ale i běžní čtenáři Osudů vědí, že Hašek vulgarismy ne sype jenom tak z rukávu, ale jejich fungování v dané epizodě rozvádí a rozvíjí. Podle některých názorů to dělá z důvodů vrozené koprovalie; podle zde zastávaných stanovisek – s cílem aktivovat jejich humorný „atavismus“.

Opakování prostoduché repliky Palivce po všech patrech říšských institucí je intenzifikací inkongruence, kryjení napjatých míst a bodů (**vzájemné propojení** obou prvků inkongruenční dvojice). Výrok hostinského ještě v samém začátku (*stojí to všechno za hovno*) je sám v sobě nevinný projev jazykového automatismu, dokonce to vulgarismus není⁸³. Bezúčelnost této nadávky odkazuje jenom na její fyziologický přídech, ona je emotivním svědectvím myšlenkového postoje, významově „prázdným“ řečovým gestem⁸⁴. Ale vyšetřování na policejním ředitelství a soud jeho komický projev o mouchách a obrazu císaře zdůrazňují do rabelaisovských výšin.

Totéž probíhá i u grafologického vyšetření Švejka – je nucen hanebnou větu opakovat a přepisovat ji pod samým nosem říšských byrokratů, kteří si nejsou vědomi, že tímto multiplikují směšnost a obscénnost výbušného hesla. A také že s její multiplikací se tato původně prázdná a bezúčelná fráze zesiluje a oživuje, nabývá sociálního života a energie, destabilizuje svůj protějšek v inkongruenční dvojici (v tomto případě – válku, nebo „vojnu“), zbavuje ji mocnářských hodnot a ideologické svatozáře⁸⁵.

Dalším případem vzorné interference jsou falešné Švejkovy slzy na náboženské výzvy Otty Katze ve vězeňské kapli. Ale kupodivu to je další komická příhoda bez vulgarismů a tedy opět není primárním předmětem naší analýzy.

⁸³ Vulgárnost frazeologismu je otupena i neadresností repliky; navíc jistá nenucenost, automatizovanost, s níž jsou slova pronesena, podtrhává spíše Palivcovu bezelstnou bodrost a věcnost, než vulgárnost. DVORSKÝ, Ladislav.: *Repetitorium jazykové komiky*. Praha: Novinář, 1984, s.74.

⁸⁴ Jsou možné nadávky z lásky, nadávky proměněné ve *flatus vocis* a pouhou přezdívkou. SUS, Oleg: Traktát o poetice nadávek. In: *Metamorfózy smíchu a vzteku*. Brno: Blok, 1965. s. 198.

⁸⁵ Komika se tu uplatňuje dvojím obecně známým postupem: jednak nápadným vyzdvižením určitých jednostranných vlastností, působících svou **automatičností komicky**, jednak konfrontací **dvou nesourodyh, často zcela kontrastních oblastí významů, skutečností nebo představ**, ve které působí komicky neočekávaná ztráta hodnot jedné z nich. Viz JANKOVIČ, Milan. K otázce komiky Haškova Švejka. In: *O české satíře: sborník statí*. Praha: SPN 1959 s. 272-278.

4.5.3. Transpozice

Jen tento aspekt hanlivého humoru je sám o sobě tématem velmi obtížným. V této Bergsonově ideji se střetává názor Boreckého o tom, že po komické inkongruenci následuje další, poslední, ale nejdůležitější fáze humorného efektu – reduplikace. To je rozhraní mezi jazykem a psychologií, konkrétněji imaginací, ale zatím nemůžeme předvést nic víc, než pouhé schéma jazykového aspektu hanlivého humoru v plánu propojenosti jazyka s myšlenkovou komikou, s hrou představivosti. Úkol těžký a skoro nemožný, ale naštěstí sám Hašek nechal nějaké náznaky možného výkladu.

Najdeme-li vhodný dispositiv (nazvěme to *transpoziční algoritmus*) sémantické odchylky, může každá myšlenka zaznít „v jiné rovině“, kde přirozenost její primární platnosti začíná produkovat vedlejší významy. Řekli jsme, že Haškovy vulgarismy použité s komickou motivací a s cílem dosáhnout humorného efektu jsou vždy spjaty s nějakou scénografií, etudou, rozsáhlejší situací.

Podívejme se na jeden dost lapidární případ. Podle svědectví četnického závodčího strážmistr Flanderka za nočního chlastání s „ruským špiónem“ vykládal babě Pejzlerce:

“Pamatujou, bábo, že každý císař a král pamatuje jen na svou kapsu, a proto vede válku, ať je to třeba takový dědek jako starý Procházka, kterého nemohou už pustit z hajzlu, aby jim nepodělal celý Schönbrunn...”

Podle primární logiky vulgárnosti a pokleslosti tady jsou konfrontovány obscénnost a idea císařství v čtyřech dvojicích a vždy je koruna v tomto střetnutí posměšně degradována: císař a nekontrolovatelná fyziologie; císař a uvěznění na záchodě; císař a strach ostatních, kteří se bojí jeho živelných gargantuovských fyziologických „schopností“; palác Schönbrunn a hyperbolický proces jeho poskvrnění. Tato opilecká věta není nic jiného než hra představivosti, ovšem explicitně daná, obrazotvorně přednesená, neenigmatická, bezděčná.

Trochu jiná byla situace s latrinengenerálem, když pojídal biftek. Hra představivosti zase byla přednesena tak, jakoby chtěla ušetřit línému čtenáři intelektuální úsilí. Ale *transpoziční algoritmus* byl předem dán: *jedl při tom biftek, a všem se zdálo...*

Ovšem nejtypičtější scéna vulgární komiky Osudů je celá epizoda inspekce latrinengenerála – od jeho seznámení se Švejkmem do příkazu

„tohoto muže při příbyti na front neprodleně befedrovat a při nejbližší příležitosti navrhnout k bronzové medailii za přesné konání služby“. (Kn. III., kap. 2.)

Dispositiv sémantické odchylky je latrína a kolem ní se v zmíněné epizodě víří v karnevalovém ponižujícím a desakralizujícím smíchu i hynoucí říše, i krvavé evropské dějiny, i pojmy vojenské cti a odvahy⁸⁶. Palivec to všechno řekl jednou větou. Hašek to zasadil do skatologické scénografii.

Ale nesmíme zapomenout, že vulgarismus v tomto plánu projevuje svou dvojitou podstatu. Latrína už není jenom smetištěm lidských odpadů, ale systém surového a tuhého armádního režimu, bojovné slávy, a vojenských hodnot. Latrína je už nejenom pouhý tematický vulgarismus se svým významem nominálním, ale sémantický prvek konotující sekundární, humorné významy. Významy neskutečné, ale v své ubohé absurdnosti směšné.

Hašek zase nenechal svého čtenáře na poli obtížného rozvažování. Po ostré inkongruenci v uskutečněné propojenosti dvou neslučitelných prvků reduplikační model navrhl sám:

Vzhledem k nově vytvářené situaci s Itálií prohlásil, že právě v latrínách našeho vojska spočívá nepopíratelná naše výhoda v italské kampani.

Vítězství Rakouska lezlo z latríny.

Pro pana generála bylo všechno tak jednoduché. Cesta k válečné slávě šla dle receptu: v šest hodin večer dostanou vojáci guláš s brambory, o půl deváté se vojsko v latrině vykadí a v devět jde spat. Před takovým vojskem nepřítel prchá v děsu. (Kn. III., kap. 2.).

Jazykové aspekty hanlivého humoru v Haškově Švejkovi jsou závislé na širším dějovém kontextu; na scénickém jevišti rozsáhleji nebo úže, ale přehledně podané situace; na povinné strukturaci kontrastu – inkongruenční dvojice, ale kontrastu systémového, jež se v perspektivě situace bude paradoxně rozvíjet; a dále na transpozičním algoritmu, jenž vytváří sémantický posun a přivádí vnímání na půdu groteskní, absurdní komiky. Bylo by vhodné, pokud se při recepci tohoto druhu humoru bude brát v úvahu, že se provokují myšlenková komika a hra představitosti a že celkem vzato tento jazykový postoj míří k vytváření

⁸⁶ Jako první příklad jsem vybral úmyslně ukázkou zdánlivě podružnou, detail, který povrchnímu čtenáři případně možná samoučelný nebo zbytečně **vulgární**, abych na něm ukázal jeden z charakteristických Haškových postupů. Jde o scénu s latrinengenerálem a její prokreslení. [...]

K satirickému zesměšnění využívá Hašek **kontrastu** mezi oficiálními frázemi a reálnými životními podrobnostmi, které je doprovázejí. Úlohu hrají tu například spuštěné kalhoty, při kterých se Švejkovi dostává pochvaly, a další podobné momenty. Mezi nimi upoutává pozornost také útržek z románu Růženy Jesenské. Ať už je na něm citován pravý nebo jen fiktivní text, je tento detail vybrán a použit tak, aby bez mnoha slov, zcela přirozeně přivodil smích nad tím, co je na hony vzdáleno skutečnému životu. Za nesmyslnými kusy vět, které zbyly na útržku a které si „se zájmem“ pročítá Švejk sedící na latrině, **domýšlíme si** stejně nesmyslný, nepravdivý obsah celého románu, fráze a klišé literatury pro „lepší společnost“. Nejde však o pouhou parodii takové literatury. Všimněme si: smích touto podrobností vyvolaný **dopadá vzápětí** na vystoupení generálovo, v dané situaci stejně nepřirozené. Generálův přátelský proslov o úctě k představeným potkává stejný osud jako předtím útržky vět o dámách v penzionátě. Obojí pohlcuje, možno-li tak říci, holá skutečnost latrín. JANKOVIČ, Milan: *Umělecká pravdivost Haškova Švejka*. Praha: NČSAV, 1960. s. 23-24. Rozpravy ČSAV, Řada společenských věd, Roč. 70, sešit 10.

sekundárních významů – přesně tak, jako celá umělecká literatura. A nakonec, že vulgarismus není identický jenom se svým referentem, a v souvislosti se svou funkcí má i vedlejší konotační makrorámec.

Bylo řečeno, že za apriorní čtenářskou negaci jsou vinny ne tak vulgarismy, jako vulgarizující scény. Jak jsme už ukázali, ne všechny vulgarizující scény jsou „nesmyslné“ a zbytečné, ale je pravda, že občas tento Haškův sklon přechází obvyklou míru. Ale to je už úplně jiné téma, spojené s Haškovým anarchistickým duchem, s jeho přirozenou melancholií a i s hlubokou duševní skepsí, která byla podnětem výsměchu všemu a všem. Například výsměchu nad českou národní mytologií – pro některé čtenáře hříšným a nedůstojným:

Polák z eskorty se držel aristokraticky, nikoho si nevšímal a bavil se sám pro sebe tím, že smrkal na zem, používaje k tomu velice dovedně palce pravé ruky, pak to zádumčivě na zemi roztíral kolbou ručnice a pak způsobně si utíral zasviněnou kolbu o kalhoty, přičemž si neustále pobručoval: "Svatá Panno."

"To toho moc neumíš," řekl k němu Švejk. "Na Bojišti bydlel v jednom sklepním bytě metař Macháček, ten se vysmrkal na vokno a rozmazal to tak dovedně, že z toho byl vobraz, jak Libuše věští slávu Prahy. (Kn. IV., kap. 3.)

Jak je vidět, není zde ani jeden vulgarismus, ale přitom je tato scéna odporná a vyjímečně vulgarizující. Máme-li však uvést absolutní mistrovství Haškových vulgárních výroků, které s komikou skoro nic společného nemají, nesporně kulminační citací bude jedna historka z arestantského vagonu.

A jeden mrtvej, kerej ležel nahoře na dekungu nohama dolů, kerýmu při forykungu šrapák utrhl půl hlavy, jako by ji seříz, ten se v tom posledním okamžiku tak podělal, že to z jeho kalhot teklo přes bagančata dolů do dekungů i s krví. A ta půlka jeho lebky i s mozkiem ležela zrovna pod tím. Vo tom člověk ani neví, jak se mu to stane." (Kn. II., kap. 3.)

To je ten pravý okamžik zeptat se: k čemu to všechno Haškovi bylo? Proč se nespokojil jen s těmi extrémami, které jsou uplatněny funkčně? Jelikož nesporně v tomto případě humor nikde není. Nebo alespoň je tak atypický nebo jinak řečeno – tak hluboce typicky haškovský, že čtenář se zarazí a nedokáže si při vší moci svých interpretačních schopností vyložit ten fragment jinak, než jako pouhou deviantní zábavu. Ovšem je na to dobrá odpověď v Blažíčkově monografii⁸⁷, mohli bychom k tomu přidat i krátký komentář, ale uděláme to při jiné příležitosti.

⁸⁷ BLAŽÍČEK, Přemysl: *Haškův Švejk*. Praha: Československý spisovatel, 1991. 255 s. ISBN 80-202-0294-3

Nezapomněli jsme i na Ivančevův překlad, ale tato kapitola na rozdíl od ostatních se překladovými řešeními neměla zabývat. Měla nelehký úkol odpovědět na otázku *proč jsou vulgární vtipy směšné* (ne vždy a ne každý). Překlada znovu vyhradíme místo ve svých závěrečných úvahách.

Nakonec předneseme jako citaci i jeden Haškův výrok, kde se vulgarizace podivuhodně promíchává se opovržlivým pesimismem, tkvícím v přesvědčení, že lidská podstata je hloupá, zlá a mstivá. Haškův vulgární sarkasmus v tomto „impresionistickém“ fragmentu je jedním z nejlapidárnějších, nejoriginálnějších a nejkomičtějších soudů vroucí a nekonečné vášně lidstva válčit, bojovat a zabíjet. I když je tento soud prokreslen skrytou smutnou melancholií. Vulgarizující dekorace za prvé vyvolává přirozený pocit hnusu, ale při následující duchaplné personalizaci se všechno mění v plynoucí smích. Tak alespoň má být tato scéna pocitována, i když neexistují žádné recepty na čtení literatury a vnímání jazyka. Ale řekněme to jinak: tak by alespoň měl čtenář pokoušet se pochopit Haškův vulgární humor.

A jak tudy procházela vojska a tábořila zde kolem, všude bylo vidět kopečky lidských lejn mezinárodního původu, od všech národů Rakouska, Německa i Ruska. Lejna vojáků všech národností a všech náboženských vyznání ležela vedle sebe či vrstvila se na sobě, aniž by se mezi sebou poprala. (Kn. III., kap.3.)

Nebo ještě jednou pro zdůraznění aforistického směřování závěru, můžeme se v případě Haška pokoušet o vysvětlení této pasáže citací z rétorických monologů jednoročního dobrovolníka Marka:

Člověk by chtěl být gigantem, a je hovno, kamaráde.

Závěr

Stávající práce se pokoušela odpovědět na některé zásadní problémy, ale vzápětí otevřela řadu nových otázek. Pokud je to tak, pak by to znamenalo, že splnila svůj účel.

Jako základní problematika byly řešeny tyto klíčové body.

Verifikovat, kolik je přibližně hanlivých slov a vulgarismů v celkovém lexikálním obsahu Haškova Švejka a zjistit, nakolik se doposud nezřídka vyslovované soudy o hrubosti a vulgárnosti jeho jazyka zakládají na realitě. Bylo zjištěno, že v *Osudech* je užito kolem 850-900 vulgárních a hanlivých slov, neboli přibližně jedna dvousetina celkového lexikálního repertoáru díla. Zhruba by se na každé stránce mohlo očekávat jedno „sprosté“ slovo. Ale tento závěr neodpovídá skutečnosti, protože distribuce těchto expresiv není rovnoměrná. Tato statistická analýza nebrala zřetel na rozdělení autosémantik od synsémantik. Je jasné, že podobný závěr by se měl týkat výhradně poměru vulgarismů a hanlivých slov vůči autosémantikám. Ale ke splnění tohoto účelu je zapotřebí speciálně korpusové zpracování celého Švejka. Vzhledem k tomu, že náš materiál vycházel pouze z elektronické podoby textu bez možnosti využít korpusových nástrojů analýzy v plné šíři, musíme se pro tuto fázi spokojit prostým vývodem, že i kdyby byl výsledek ukázan po odečtení synsémantik dvakrát vyšší poměr sledovaných slov vůči autosémantikám, stále považujeme tento výsledek za normální. Cílem naší analýzy bylo ukázat funkční využití expresivních necenzurních slov s ohledem na tématický obsah a ideový záměr románu, na jeho žánrovou orientaci a na jeho kulturně-historické ukotvení. Jinak řečeno – Hašek netrpěl chorobnou koprolalií.

Snažili jsme se ukázat, že apriorní čtenářská negace je spojena spíše s vulgarizujícími situacemi, než s pocitem zvýšené frekvence obscénních slov – k tomuto závěru jsem došli i na konci minulé kapitoly. Cíl C stanovený na konci kapitoly 1 tím považujeme tedy považujeme za splněný.

Ukázali jsme, že se na vulgarismy v *Osudech* čtenář musí dívat dvojitým pohledem. Nejde jen o to rozpoznávat a identifikovat jednoznačně jejich referenta, ale je třeba též vidět jejich významovou a jazykovou spojitost v plánu nastolení humorné scénografie, dojmu, pocitu, představy. V průběhu vytváření humorného efektu vulgární slovo je závislé na širším kontextu, je zapojeno do nějaké dějové etudy, paradoxní situace, myšlenkové hry představivosti. V této souvislosti humorně podmíněné vulgarismy vytvářejí sekundární

konotační významové pole⁸⁸ a stávají se uměleckými prvky strukturace složitějšího významového systému. Touto analýzou jsme splnili vytýčený cíl B z první kapitoly.

Ukázali jsme dále, že vulgarismy mohou být funkčními prvky záměrného humorného efektu. Představili jsme tři mechanismy vytváření komického dojmu v jazykovém humoru, které chápeme jako **tři jazykové aspekty sémantické organizace a reorganizace** vulgarismů (a ne jenom jich) v plánu literární komiky: inverze, interference, transpozice. Tímto jsme dosáhli splnění i cíle A.

Osobitosti jazykové organizace vulgarismů v Osudech z hlediska celkové humorné organizace díla jsou atypické pokud jde o popisované situace, tak i pokud jde o jeho hrdiny. Řečeno s Hausenblasem „*pravidla i zákonitosti (společenské, logické atd.) neplatí stejně pro všechny*“. Dalo by se říct, že přesně tak jako Josef Švejk je funkční organizační prvek „*s integrovanou úlohu*“ v „*umělecké výstavbě celého díla*“, tak i „*sprostá*“ slova mají svůj úkol, svou roli a svou umělecky podmíněnou funkci v komické koncepci celého románu, fungují jako prvky složitějších kontextových celků, významových systémů, situačních konstelací, zobecněně řečeno – **humorných komplexů**. A na to není třeba zapomínat, i když je vidíme jako „*porušení rovnováhy vztahů*“, protože především je to dílo, „*založeno na komice*“⁸⁹.

Nakonec je třeba říci něco i o bulharském překladu, který jsme sledovali od začátku, ale který byl záměrně ponechán stranou během rozvažování v poslední kapitole.

Jako na každém překladu lze i v bulharském překladu Osudů možná nalézt řešení, které bychom mohli označit jako nedostatky, je to nevyhnutelná daň odlišnosti každých dvou jazyků vůbec. Podstatu kvality překladu je třeba hledat spíše v jeho úspěšných a tvůrčím způsobem uskutečněných transformacích.

Bulharský překlad Osudů vyniká zejména tím, že se v maximální míře blíží Haškovu humoru a v nejpřirozenějších kontextech zachovává jeho podstatu. Tuto kvalitu shledáváme obzvlášť v oblasti obscénních slov.

⁸⁸ V tomto ohledu se o humorně konotovaných vulgarismech dá mluvit jako o sekundárně expresivně-emočních slovech – viz ВЪТОВ, Върбан: *Лексикология на българския език*. Велико Търново: Абагар, 1998. s. 233-234. „Специфичното за думите от този тип е, че те придобиват емоционално-експресивните се свойства чрез целенасочена семантична, граматическа или словообразователна вторична намеса“.

⁸⁹ V dílech založených na komice bývá porušena rovnováha vztahů: pravidla i zákonitosti (společenské, logické atd.) neplatí stejně pro všechny. Takovou asymetrii nacházíme i při výstavbě postav: jedné postavě (nebo několika) bývá takřka „vše dovoleno“, jiní jsou spoutáni „normálními“ zákonitostmi. Tak je i Švejk nadán onou pružností a nezranitelností komických postav, která je vede přes všechna úskalí faktických situací i požadavků pravděpodobnosti a logiky. Vnitřní rozpornost této figury – rozdíly, které by se při zúženém pohledu bez zření k funkci postavy v díle musely jevit jako nepřeklenutelné – je integrována jasnou úlohou této postavy v umělecké výstavbě celého díla. HAUSENBLAS, Karel: K výstavbě „postav“ v prozaickém textu (Na materiálu z děl M. A. Šimáčka a J. Haška). In: *Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury 5*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. s. 162.

V první řadě se překlad nebojí přesnosti a nehledá rafinované parafráze.

Výrazové překladové ekvivalenty berou v úvahu kontextovou roli slova v rozvádění situační komické improvizace. Ekvivalenty jsou vybírány optikou perspektivy situací, vzniku a humorného uplatňování expresiv.

Překlad dbá na stylové odstíny slova vzhledem k situaci promluvy, takže si dovoluje zjemňovat a zdršňovat – odvážně, ale přesně zachází s eufemismy a disfemismy.

S tímto jevem se setkáváme zejména u bezekvivalentní slovní zásoby nebo bezekvivalentních významů bulharského překladového řešení. Překlad má vyostřený cit pro všechny slovní hříčky hanlivého humoru a pokud je to nutné, je připraven změnit celou strukturu jazykového jádra humorného komplexu, což se v bulharštině může reflektovat jak ve změně logiky humorné situace (srov. analýzu nápisu na zdi *My na vojnu nepůjdeme...*), tak i ve změně řečové charakteristiky postavy – řeč sapéra Vodičky zpestřená osmnácti disfemismy slova *копеле* zní v bulharštině docela drsně.

Překlad hledá všechny možnosti intenzifikace významu anebo se jí, když je to zapotřebí, vyhýbá, ovšem je schopen nahradit elidované hanlivé slovo jiným prostředkem – popisným výrazem, vedlejší větou, specifickým expresivním adjektivem.

Překlad nikdy nevynechává funkčně podmíněný vulgarismus.

U ojedinělých slov lze navrhnout jiná překladatelská řešení. Ani z dnešní perspektivy pro nás není jasný překlad slova *hezoun* jako *лъскач*. Slovo bylo poprvé zaznamenáno v prvním bulharském slovníku Petka Vojnikova z roku 1930⁹⁰ a pochopitelně bylo profesoru Ivančevovi známé, blízké a přirozené. Kupodivu dnes toto slovo navíc v této situace nabývá významu zcela jiného a vulgárního. Takže jsme uvažovali, že asi jde o metaforické užití adjektiva *лъскав* (*lesklý – hezký – hezoun*) a následně za typografickou chybu, když si pracovníci v tiskárně (míníme dobu před příchodem počítačů) vyložili slovo jinak, podle logiky vulgárního oslovení, a „opravili“ překladatelovu a redaktorovu chybu záměnou posledního písmena. Může li místy překlad působit takové zmatky, můžeme klidně říct, že je zapotřebí jeho jemně vybrousit. Ale ovšem jen jemně.

Protože co se týká vulgárních a hanebných slov překlad zachází s předlohou opatrně a spolu s reáliemi a historismy se snaží držet časovou distanci a vytvářet jazykový dojem vzdálených časů předválečné a válečné Evropy.

Obecně bulharský překlad zachovává nejtypičtější vlastnosti světového českého románu. v podobě maximálně blízké originálu. Jde o tu pořád živou a nekonečnou sílu

⁹⁰ Viz АРМЯНОВ, Георги: *Речник на българския жаргон*. София: Фигура, 2001. s. 194. ISBN 954-9985-05-9

tryskající Haškovy komiky. A proto bude profesor Ivančev v paměti čtenářů Osudů nejenom jako jejich překladatel, ale jako jazykovědec i jazykový tvůrce – o něco víc, než si sám přál.

KONEC

Seznam použité literatury a použitých odborných zdrojů

1. BĀČVAROV, Janko a KOLEKTIV: Krátký česko-bulharský slovník nespisovné slovní zásoby. Projekt № 159/2009 podle NID Fakulty slovanských filologií Sofijské univerzity Sv. Kliment Ochridský. Dostupný z <<http://data.juls.savba.sk/csbg>>
2. BACHTIN, Michail, M.: *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Odeon 1975. 406 s. překlad z ruštiny Jaroslav Kolár.
3. BERGSON, Henri: Smích. Praha: Naše vojsko, 1993. s. 58-59. ISBN 80-206-0404-9
4. BLAŽÍČEK, Přemysl: *Haškův Švejk*. Praha: Československý spisovatel, 1991. 255 s. ISBN 80-202-0294-3
5. BORECKÝ, Vladimír: *Imaginace, hra a komika*. Praha: Triton, 2005. 347 s. ISBN 80-7254-503-5
6. BORECKÝ, Vladimír: *Teorie komiky*, Praha: Hynek, 2000. 210 s. ISBN 80-86202-65-8
7. BORECKÝ, Vladimír: *Odvrácená tvář humoru*. Liberec – Praha: Dauphin, 1996. 200 s. ISBN 80-860119-21-7
8. BROUK, Bohuslav: *Jazyková komika*. Praha: Václav Petr, 1941. 120 s.
9. ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ Marie; MINÁŘOVÁ, Eva: *Současná stylistika*. Praha: Lidové noviny, 2008. 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4
10. ČERMÁK, František, a KOLEKTIV autorů: *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. Praha: Leda, 2009. 1267 s. ISBN 978-80-7335-215-8
11. ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. 341 s. ISBN 978-80-246-0154-0
12. ČERMÁK, František: *Syntagmatika a paradigmatika českého slova II.: Morfologie a tvoření slov*. Praha: Univerzita Karlova & Mezinárodní organizace novinářů, 1990. 257 s.
13. *Český národní korpus – SYN2000*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2000. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz> .
14. *Český národní korpus – SYN2005*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2005. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz> .
15. *Český národní korpus – SYN2006PUB*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2006. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz> .
16. *Český národní korpus – SYN2009PUB*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2009. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz> .

17. DANEŠ, František.: Příspěvek k poznání jazyka a slohu Haškových osudů dobrého vojáka Švejka. *Naše řeč*. 1954, roč. 37, č. 3-6, s. 124-139.
18. DANEŠ, František: Haškův „Švejk“ a Vachkovo „Bidýlko“ – dva milníky ve vývoji jazyka české prózy. In: *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum, 2009. s. 486. ISBN 8024616483486.
19. DANEŠ, František: Obhroublost v jazyce a řeči. In: *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum, 2009. s. 240-245 ISBN 8024616483
20. DVORSKÝ, Ladislav.: *Repetitorium jazykové komiky*. Praha: Novinář, 1984. 91 s.
21. EXNER, Milan: Švejk a totální román. *Estetika*. 1995, roč. 32, č. 4, s. 47-57. ISSN: 0014 – 1291
22. FILIPEC, Josef; ČERMÁK, František: *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985. 282 s.
23. GEORGIEV, Nikola: Parodie obsahu a parodie struktury: „Švejk“ a antiromán. *Česká literatura*. 1966, roč. 14, č. 4. s. 328-334.
24. GLADKOVA, Hana; ЛИКОМАНОВА, Искра: *Языковая ситуация: истоки и перспективы (болгарско-чешские параллели)*. Praha: Karolinum, 2002. 454 s. ISBN 80-246-0400-0
25. HAUSENBLAS, Karel: K výstavbě „postavy“ v prozaickém textu (Na materiálu z děl M. A. Šimáčka a J. Haška). In: *Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury 5*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. s. 153-163.
26. HOLUB, Norbert. Hašvejk a ženy. *Tvar: literární obtýdeník*. 2003, roč. 14, č. 8, s. 5. ISSN 0862-657 X
27. HRABÁK, Josef: Několik úvah o obecné češtině a vulgarismech v současné české próze. *Naše řeč*. 1962, roč. 45, č. 9/10, s. 289-298. ISSN 0027-8203
28. HUGO, Jan (ed.) a KOLEKTIV. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost : historie a původ slov*. Praha: Maxdorf, 2009. 501 s. ISBN: 978-80-7345-198-1
29. IVANČEV, Svetomir: Muž, který si tyká se Švejkem. Rozmlouval Karel Havlíček. *100+1 zahraniční zajímavost*. roč. 20, č. 7 (duben). 1983, s. 63.
30. IVANČEV, Svetomir: U bulharského překladatele Švejka. Rozmlouval Zdeněk Urban. *Tvorba*. č. 16 (20.4.), příl. Kmen, 1983, s.9.
31. JAKOBSON, Roman. Lingvistika a poetika. In *Poetická funkce*. Jinočany: H&H, 1995. s. 74-105. ISBN 80-85787-83-0
32. JANKOVIČ, Milan. K otázce komiky Haškova Švejka. In: *O české satíře: sborník statí*. Praha: SPN 1959. s. 272-278.

33. JANKOVIČ, Milan: Hra s vyprávěním. In: *Nesamozřejmost smyslu*. Praha: Československý spisovatel, 1991. 224 s. ISBN 80-202-0326-5.
34. JANKOVIČ, Milan: Umělecká pravdivost Haškova Švejka. Praha: NČSAV, 1960. 68 s. Rozpravy ČSAV, Řada společenských věd, Roč. 70, sešit 10.
35. JUST, Vladimír: *Proměny malých scén*. Praha: Mladá fronta, 1984. 302 s.
36. KRÁL, Petr: Švejk – anděl absurdnosti. *Kritický sborník: revue pro literaturu, umění a filosofii*. 1991. roč. 11, č. 4, s.13-20. ISSN 0862-819X
37. KRALÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana (ed.) a KOLEKTIV autorů: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-X
38. KULKA, Tomáš: Nesourodost teorií humoru jakožto nesourodosti. *Estetika: časopis pro estetiku a teorii umění*. 1993 roč. 30, č. 1, s. 1-10. ISSN: 0014-1291
39. KUNDERA, Milan: Jeruzalémský projev: román a Evropa. In: *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. Brno: Atlantis, 2005. 45 s. ISBN 80-7108-258-9
40. MACHEK, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Akademia, 1968. 866 s.
41. MAREŠ, Petr: *Mezi spisovnou a obecnou češtinou, K užívání jazyka v současné české próze* (Between standard and non-standard Czech language. On the use of language in the contemporary Czech prose); In: *Slavia*. 2008, roč. 77, č. 1-3, s. 111-123. ISSN 0037-6736.
42. MAREŠ, Petr: *Podoby nespisovnosti v současné české próze* (Forms of non-standard language in contemporary Czech prose) editoři: Minářová, E., Ondrášková, K.; In: *Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny, perspektivy*. 1. vyd. 2004, Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 177. Brno: Masarykova univerzita. s. 341-344. ISBN 80-210-3568-4.
43. MATHAUSER, Zdeněk: Mírné experimenty v mezích švejkologie. *Tvar: literární obtýdeník*. 2003, roč. 14, č. 8, s. 4. ISSN 0862-657 X
44. NIKOLSKIJ, Sergej. Poetika hry v dílech J. Haška. *Česká literatura*. 1986, roč. 34, č. 4, s. 348-364. ISSN 0009-0468
45. OUŘEDNÍK, Patrik: Sláva hovním: k jednomu aspektu Gargantuy a Pantagruela. *Literární noviny*. 1994. roč. 5, č. 46, s. 6. ISSN 1210-0021
46. PYTLÍK, Radko: *Lidský profil Jaroslava Haška*. Praha: Československý spisovatel, 1979. 271 s.
47. RICHTEROVÁ, Sylvie: Jasnozřivý genius a jeho slepý prorok. In: *Slova a ticho*. Praha: Československý spisovatel: Arkýř, 1991. s. 126-141.
48. SCHMID, Wolf: *Нарратология*. Москва: Языки славянской культуры, 2003. *Studia philologica*. 312 s. ISBN 5-94457-082-2

49. SUS, Oleg: Traktát o poetice nadávek. In: *Metamorfózy smíchu a vzteku*. Brno: Blok, 1965. 220 s.
50. VANČURA, Vladislav: O nadávkách. In: *Řád nové tvorby*. Praha: Svoboda, 1972. 635 s.
51. СТОЯНОВ, Стоян (глав. редактор) и КОЛЕКТИВ: *Граматика на съвременния български книжовен език. Том 2, Морфология*. София: Издателство на БАН 1983. 512 s.
52. АРМЯНОВ, Георги: *Жаргонът без който (не) можем*. София: Наука и изкуство, 1989. 104 s.
53. АРМЯНОВ, Георги: *Речник на българския жаргон*. София: Фигура, 2001. 423 s. ISBN 954-9985-05-9
54. ВЪТОВ, Върбан: *Лексикология на българския език*. Велико Търново: Абагар, 1998. 480 s.
55. ГЕОРГИЕВ, Владимир (ed.) a KOLEKTIV autorů: *Български етимологичен речник том III*. София: Издателство на БАН, 1986. 866 s.
56. ГЕОРГИЕВ, Никола: Смехът на Хашек през сълзите на преводача. In: *Мнения и съмнения: по дирите на едно литературоведско чергарство*. София : Лит. вестник, 1999. 464 s. ISBN 954-9602-10-9
57. НИЦОЛОВА, Руселина: *Българските местоимения*. София: Наука и изкуство, 1986. 220 s.
58. НИЦОЛОВА, Руселина: *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски”, 2008. 524 s. ISBN 978-954-07-2738-7
59. НИЧЕВА, Кети: *Българска фразеология*. София, 1983.
60. ЦУРАКОВА, Фани. „Ако не намерите въже, обесете го с чаршаф“. *Общество и право*, 1992, год. 14, кн. 1, с. 27-29. ISSN 0204-8523
61. ЧУКОВСКИЙ, Корней: *Живой как жизнь – рассказы о русском языке*. Москва: Молодая гвардия, 1962.

Přílohy

Základní seznam hanlivých slov

№	Hanlivé slovo	Bulharská překladová řešení	
		Jednotlivá slova	Slovná spojení a frazémy
27.	hlupák	<i>глупак, глупаво, глупости, идиотски, по балама</i>	-----
28.	idiot	<i>идиот</i>	идиоти с идиоти
29.	darebák	<i>разбойници, нехранимайковци, вагабонтичина, негодяи, гаменски, безобразия</i>	-----
30.	ničema	<i>негодници, негодяй, нехранимайко, негодник, мръсник</i>	нищожества недни
31.	prevít	<i>мръсник, мръсен, тарикат, чешип</i>	най-мръсното нещо, мръсен дядка, „дядка-мръсник“, аз мога да обърна и другия край
32.	uličník	<i>уличник</i>	-----
33.	holomek	Ø – prázdné místo v překladu	говедо с говедо, дръвници с дръвници, дръвник такъв, диването му с диване, дангалаци с дангалаци, дангалаци с дангалаци
34.	padouch	<i>мизерници, вагабонтин, подлец, тип</i>	-----
35.	rošťák	<i>уличници, дангалак, вагабонтин, непрокопсаник</i>	-----
36.	trouba	<i>дурак, будала</i>	идиотът му с идиот, дръвник с дръвник
37.	neřád	<i>мръсник, мръсници, дивотия</i>	мръсно началство, известно ти е, че съм мръсен в това отношение
38.	lump	<i>разбойник, негодник, негодяй, хаймана, мръсно, келеш, лумпени, мошеник, нехранимайко, дръвник, мерзавец.</i>	хаймана с хаймана, хаймана такава, негодници такива, разбойническо племе
39.	pacholek	<i>идиот, простак, вагабонтин, копелета, тип, говеда, негоднико, мръсник, дръвник,</i>	мръсникът му с мръсник, простак с простак, говедо недно, дръвник с дръвник
40.	vůl	<i>вол, говедо, ампе, дръвник</i>	вол с вол, не се прави на ударен
41.	mezek	<i>муле</i>	муле – с муле
42.	kráva	<i>крава, кравове</i>	-----
43.	dobytek	<i>говедо, добичета; скотове, теле</i>	говедо с говедо, добитък такъв, говедо такава, божи добитък, добичетата му с добичета, говедо с говедо; добитък с добитък
44.	hovado	<i>говедо, дивотиите, идиотицина, будали, безобразно</i>	говедо с говедо, говедо такава, магарешки характер, невинна гадина, подла гад, такава говедо

45.	opice	маймуна	-----
46.	svineň	замърсите, мръсотии, свинцина, боклук, безобразие,	свиня такава, свинята със свиня, мръсна история.
47.	prase	свиня, свине, прасе	морско свинче, морска свиня, свиня блатска
48.	potvora	мръсници, звяр, изверг, зверове, гадове, мръсница, пиявица, фурия, Ø	тарикат с тарикат, мръсно животно, мръсна гад, църно животно, мизерницата и с мизерница, животното му с животно
49.	bestie	животно, хищник, дяволе	шашчински изрод, животното му с животно, говедо с говедо
50.	držka	мутра, плювалник, уста	по мутрата, по плювалника, през устата
51.	chcípnot	пукна, псовиса, мърша	е бил с единия си крак в гроба, жив умрял, хвърли петалата, изплезите език
52.	sprostý	простак, просташки, простащина, безобразие, нахален	с мръсната си уста

Stručný dodatečný seznam hanlivých slov, pojmenování a slovných spojení

№	Originál	Překlad
1.	hňupe – 3:	тъпаци с тъпаци, мухльовци, ахмак
2.	křečku – 1:	пор такъв
3.	sysle – 1:	съсел такъв
4.	hmyze – 1:	насекомо
5.	*siamskej slone – 1	сиамски слоне
6.	hnuse – 2:	пърчо
7.	smrade – 4:	гад, дрисльо, лайнари
8.	všivák – 1:	мошеник
9.	smrad'ouchy – 1:	порове
10.	osel – 2:	магаре
11.	prostitutka – 6:	проститутка
12.	děvka – 6:	проститутка
13.	nemehlo – 1:	къопав
14.	himlhergot – 8:	himlhergot, дявол да го вземе, мама му стара
15.	kretén – 4:	кретен
16.	votrapa – 3:	уличник, леке, нахал с нахал
17.	parchant – 2:	мръсници, келеш
18.	bídák – 3:	мизирник, нещастници, окаяници
19.	bagoun – 1:	шопар
20.	mizera – 4:	негодник неден, негодник
21.	drnorys – 1:	мърша
22.	huncút – 1:	тапир
23.	bastard – 1:	копеле
24.	ksicht – 1:	мутра
25.	partyka – 1:	каналия
26.	kanálie – 1:	каналия
27.	mrt'afa – 1:	глупак
28.	hnát – 1:	дървеняк

**Abecední seznam lemmatizovaných tvarů
jednotlivých překladových řešení opravných hanlivých slov**

1. ампе	49. по балама
2. безобразие	50. пиявица
3. безобразно	51. плювалник
4. боклук	52. подлец
5. будала	53. прасе
6. вагабонтин	54. простак
7. вагабонтщина	55. просташки
8. вол	56. простащина
9. гад	57. псовиса
10. гаменски	58. пукна
11. глупав	59. разбойник
12. глупак	60. свинщина
13. глупости	61. свиня
14. говедо	62. скот
15. дангалак	63. тарикат
16. дивотия	64. теле
17. добиче	65. тип
18. дръвник	66. уличник
19. дурак	67. уста
20. дяволе	68. фурия
21. животно	69. хаймана
22. замърся	70. хищник
23. звяр	71. чешит
24. идиот	
25. идиотски	
26. идиотщина	
27. изверг	
28. келеш	
29. копеле	
30. крава	
31. кравове	
32. лумпен	
33. маймуна	
34. мерзавец	
35. мизерник	
36. мошеник	
37. мръсен	
38. мръсник	
39. мръсница	
40. мръсотии	
41. муле	
42. мутра	
43. мърша	
44. нахален	
45. негодник	
46. негодяй	
47. непрокопсаник	
48. нехранимайко	

Abecední seznam slovných spojení a frazémů jednotlivých překladových řešení oprávněných hanlivých slov

1. аз мога да обърна и другия край
2. божи добитък
3. вол с вол
4. говеда с говеда
5. говедо недно
6. говедо с говедо
7. говедо такава
8. дангалаци с дангалаци
9. диването му с диване
10. добитък с добитък
11. добитък такъв
12. добичетата му с добичета
13. дръвник с дръвник
14. дръвник такъв
15. дядка-мръсник
16. е бил с единия си крак в гроба
17. жив умрял
18. животното му с животно
19. идиоти с идиоти
20. идиотът му с идиот
21. известно ти е, че съм мръсен в това отношение
22. изплезите език
23. магарешки характер
24. мизерницата и с мизерница
25. морска свиня
26. морско свинче
27. мръсен дядка
28. мръсна гад
29. мръсна история
30. мръсникът му с мръсник
31. мръсно животно
32. мръсно началство
33. муле с муле
34. най-мръсното нещо
35. не се прави на ударен
36. невинна гадина
37. негодници такива
38. нищожества недни
39. по мутрата
40. по плювалника
41. подла гад
42. през устата
43. простак с простак
44. разбойническо племе
45. свиня блатска
46. свиня такава
47. свинята със свиня
48. с мръсната си уста
49. такава говедо
50. тарикат с тарикат
51. хаймана с хаймана
52. хаймана такава
53. хвърли петалата
54. църно животно
55. шашчински изрод

**Stručný abecední seznam překladových řešení
dodatečných hanlivých slov, pojmenování a slovných spojení**

1. ахмак
2. волска жаба
3. гад
4. глупак
5. дрисльо
6. дървеняк
7. дявол да го вземе
8. енгадинска коза
9. йоркширски диви свини
10. каналаия
11. кедре ливански
12. келеш
13. копеле
14. краво йорданска
15. кретен
16. къопав
17. лайнари
18. леке
19. магаре
20. мама му стара
21. мизирник
22. мошеник
23. мръсници
24. мутра
25. мухльовци
26. мърша
27. насекомо
28. нахал с нахал
29. негодник
30. негодник неден
31. нещастници
32. окаяници
33. пор такъв
34. порове
35. проститутка
36. пърчо
37. свиня витлеемска
38. сямски слоне
39. съсел такъв
40. тапир
41. тъпаци с тъпаци
42. уличник
43. шопар
44. himlhergot

Seznam vulgarismů

I. Tématická oblast erotických a sexuálních vulgarismů

№	Témat. oblast a sém. centrum	Vulgarismus	Bulharská překladová řešení	
			Jednotlivá slova	Slovná spojení a frazémy
52.	Soulož	jebem – 4	<i>ебем</i>	
53.		baszom – 8	<i>baszom</i>	
54.		zafilipínkovat	----- -----	да си направим удоволствието
55.	Primární pohlavní charakteristiky	Belzebub	<i>Велзевул</i>	
56.		Pind'our	<i>Хуйов</i>	
57.		pauchy	----- -----	... прилагат оперативно лечение
58.		varlata	<i>мъде</i>	
59.		přirození – 2	<i>членове</i>	гола жена
60.	Smilná žena	kurva	<i>курва</i>	
61.		kurvičky	<i>курвета</i>	
62.		kurvit se	<i>мърсува</i>	
63.		zkurvit	----- -----	направих курва
64.		Hure	<i>Hure</i>	
65.		engelhuren	<i>engelhuren</i>	
66.	Homosex.	buzerant	<i>недерасти</i>	
67.		lesbickou	<i>лесбийска</i>	

II.A Tématická oblast fyziologických vulgarismů

№	Témat. oblast a sém. centrum	Vulgarismus	Bulharská překladová řešení		
			Jednotlivá slova	Slovná spojení a frazémy	
68.	Fyziologické vulgarismy	Sémantické centrum <i>caecare</i>	vysrat	-----	да плюе на всичко
69.			prosrat	<i>усерат</i>	
70.			odsrat	-----	има да патиш ти
71.			šrát'	<i>šrát'</i>	
72.			šrač	<i>šrač</i>	
73.			Benže šajsn ... – 2	<i>Bendze scheissen</i>	
74.			Naseru jim!	-----	Да им пикая на чиновете
75.			sere	<i>сере</i>	
76.			vyséreme se	<i>пикаем</i>	
77.			Kam se serete ...	-----	Я си налягай парцалите
78.			Vyser se na ...	-----	Зарежи го
79.			sraly (mouchy) – 2	<i>изпосрали, посрали</i>	
80.			prosrali se	<i>осрали</i>	
81.			Posral s	<i>посрал</i>	
82.			vysrání	<i>пикането</i>	
83.			posrání	<i>посиране</i>	
84.			šajseraj	<i>кензане</i>	
85.			o dupě zsrane	-----	дупе засранне
86.			posranej	-----	гащите да напълни
87.			posraný – 3	<i>посрал, посрания</i>	
88.			posraná – 2	<i>посрана</i>	
89.			poseroutka	<i>посерковци</i>	
90.			posránek	<i>посерко</i>	
91.			vydělat se – 4 (vydělal se-3, nevydělal)	<i>изтаковах се, изтакова се, кенза, беше се изсрал</i>	
92.			podělá se – 2	-----	пълни гащите
93.			nepodělají	-----	боядисат гащите
94.			byste se podělal	<i>ще се надрискаш</i>	
95.			podělal se – 4	<i>се е посрал, се посрал</i>	
96.			jsem nepodělal	<i>не съм посрал</i>	
97.			aby nepodělal	<i>за да не осере</i>	
98.			aby nebyl podělanej	<i>непосран</i>	
99.			podělanejch	<i>посрани</i>	
100.			podělané	<i>посраните</i>	
101.			byl by se podělal	<i>щял е да се посере</i>	
102.	kadit – 3 (vykadí – 2, nedokadí)	<i>изхожда се, изкенза</i>	без да се е доизходил		
63.	kakat – 2	<i>се е изкакало</i>	да сте напълнили гащите		
64.	Sém. c. <i>mingere</i>	vymočili jsme se	<i>изпикахме се</i>		
65.		nacíkal	<i>изпикал се беше</i>		
66.		čural	<i>изпикахме се</i>		
67.	Sém. centrum <i>vomitus</i>	poblil, poblil jsi se	<i>повърна, повръщаш си</i>		
68.		blili	<i>повръщяхме</i>		
69.		Ble-ble-ju	<i>По-по-връщам</i>		
70.		Mám blít krev?		Сега какво – да плюя кръв ли?	
71.		poblíje	<i>повръща</i>		
72.		vyblít, vyblíl-2	<i>да повърна, повърна</i>		
73.		Je to k blítí		на човек просто му се повръща	

II.B Tématická oblast tělesně-anatomických vulgarismů

№	Témat. oblast a sém. centrum	Vulgarismus	Bulharská překladová řešení		
			Jednotlivá slova	Slovná spojení a frazémy	
99.	Tělesně-anatomické vulgarismy	Sémantické centrum <i>nates</i>	zadnice – 14	<i>задник</i>	
100.			prdel – 3	<i>задник, гъз</i>	
101.			ať mně každéj políbí prdel	-----	Който го е яд, да ме цуне отзад
102.			Ten vám natřel prdel	-----	Хубаво ви натри носа той
103.			dostali přes prdel-2	-----	ядоха боя
104.			tak mu rozsekali prdel	-----	така му нашарили задника
105.			prd'och – 7	<i>фукльо</i>	
106.			poloprđ'och – 2	<i>полуфукльо</i>	
107.			prd	<i>посерко</i>	
108.			prděl – 2	<i>пърдеше</i>	
109.			prdělatý	<i>фундаментални</i>	
110.			neuprdnete	-----	не можете да пръднете
111.			vyprdnu	<i>изпърдявам</i>	
112.			prdelkovat se	-----	ще си връткаме задниците
113.			Arsh-3, arš	<i>Arsh, arš</i>	

III. Tématická oblast skatologických vulgarismů

№	Témat. oblast a sém. centrum	Vulgarismus	Bulharská překladová řešení		
			Jednotlivá slova	Slovná spojení a frazémy	
114.	Skatologické vulgarismy	Sémantické centrum <i>merda, stercus</i>	hovno – 7	<i>лайно</i>	
115.			stojí to všechno za hovno	-----	да му пикая на лятото
116.			stojí za hovno	-----	пет пари не чини
117.			Tam vědí hovno, jako my	-----	Трънки знаят и там
118.			blbej je jako hovno	-----	тъп като галош
119.			hovínka – 2	<i>лайна, мишляци</i>	
120.			hovnivarové	-----	торни бръмбари
121.			lejno – 4	<i>лайно, испражнение</i>	
122.			kaktus – 2	<i>купчинка</i>	купчинки войнишки лайна
123.			drek – 2	<i>лайно</i>	
124.			Katzendreck	<i>Katzendreck</i>	

IV. Tématická oblast nadávek

№	Tém. obl. a sém. centrum	Vulgarismus	Bulharská překladová řešení		
			Jednotlivá slova	Slovná spojení a frazémy	
125.	Vulgarismy v nadávkách	Sém. centrum <i>hajzl</i>	hajzl	<i>лайнар</i>	
126.			hajzlík – 2	<i>плювалник, лайнар</i>	
127.			vy hajzle	-----	помийна яма такава
128.			a byl v hajzlu	-----	отиде на бунището
129.			makaróny do hajzlu	-----	те са за свините
130.			můj chleba je v hajzlu	-----	отиде, та се не видя хлебецът ми
131.			vojna není žádná sranda	-----	ще ви покажат каква диария е службата
132.			Tak jsem ... měl ... srandu	-----	ден не минава да си нямам главоболие
133.			bude tam nějaká sranda?	-----	там стават ли гюрултии?
134.			je celá vojna nějaká srandička	-----	че войната е някаква комедия

Abecední seznam lematizovaných vulgarismů a obecných vulgárních výrazů

1. aby nebyl podělanej	53. poseroutka
2. aby nepodělal	54. posránek
3. Arsh	55. posrání
4. arš	56. posraný
5. at' mně každej políbí prdel	57. posrat (se)
6. bazsom	58. prd
7. Belzebub	59. prdel
8. Benže šajsn ...	60. prdělatý
9. blbej je jako hovno	61. prdelkovat
10. blít	62. prdět
11. bude tam nějaká sranda?	63. prďoch
12. buzerant	64. prosrat
13. byl v hajzlu	65. přirození
14. čurat	66. sere
15. dostali přes prdel	67. srát
16. drek	68. stojí to všechno za hovno
17. dupě zadržane	69. šajseraj
18. engelhuren	70. šrač
19. hajzl	71. šrát'
20. hajzlík	72. Tak jsem vám za měl dneska srandu
21. hovínka	73. tak mu rozsekali prdel
22. hovnivarové	74. Tam vědí hovno, jako my
23. hovno	75. Ten vám natřel prdel
24. Hure	76. varlata
25. je celá vojna nějaká srandička	77. vojna není žádná sranda
26. Je to k blití	78. vy hajzle
27. jebem	79. vyblít
28. kaudit	80. vydělat se
29. kakat	81. vykadit se
30. kaktus	82. vymočit se
31. Kam se serete ...	83. vyprdnout
32. Katzendreck	84. vysrání
33. kurva	85. vysrat se
34. kurvit se	86. zadnice
35. lejno	87. zafilipínkovat
36. lesbická	88. zkurvit
37. Mám blít krev?	
38. můj chleba je v hajzlu	
39. musí jít makaróny do hajzlu	
40. nacíkat	
41. Naseru jim!	
42. nedokaudit	
43. nepodělat	
44. neuprdnout	
45. nevydělat se	
46. odsrat	
47. pauchy	
48. Pind'our	
49. poblít (se)	
50. podělaný	
51. podělat se	
52. poloprďoch	

Abecední seznam lematizovaných tvarů jednotlivých překladových řešení vulgarismů

1. Arsh,
2. arš
3. bazsom
4. Bendze scheissen
5. engelhure
6. Hure
7. Katzendreck
8. šrač
9. šrát'
10. Велзевул
11. гъз
12. еба
13. задник
14. изкакам се
15. изкензам (се)
16. изпикая се
17. изпосера
18. изпражнение
19. изпърдявам
20. изсера се
21. изтаковам се,
22. изхождам се,
23. кенза,
24. кензане
25. купчинка
26. курва
27. курве
28. лайнар
29. лайно
30. лесбийски
31. мишляк
32. мъде
33. мърсува
34. надрискам се
35. непосран
36. осера
37. осрали
38. педераст
39. пикая
40. пикане
41. плювалник
42. повръщам
43. повърна,
44. полуфукльо
45. посера (се)
46. посерко
47. посиране
48. посран
49. пърдя
50. сера
51. усера
52. фукльо
53. фундаментален
54. Хуйов
55. член

Abecední seznam slovných spojení, větných ekvivalentů a frazémů jednotlivých překladových řešení vulgarismů

1. прилагат оперативно лечение
2. без да се е доизходил
3. боядисат гащите
4. гащите да напълни
5. гола жена
6. Да им пикая на чиновете!
7. да му пикая на лятото
8. да плюе на всичко
9. да си направим удоволствието
10. да сте напълнили гащите
11. ден не минава да си нямам главоболие
12. дупе засранне
13. Зарежи го
14. има да патиш ти
15. Който го е яд, да ме цуне отзад
16. купчинки войнишки лайна
17. на човек просто му се повръща
18. направих курва
19. не можете да пръднете
20. отиде на бунището
21. отиде, та се не видя хлебецът ми
22. пет пари не чини
23. помийна яма такава
24. пълни гащите
25. Сега какво – да плюя кръв ли?
26. така му нашарили задника
27. там стават ли гюрултии?
28. те са за свините
29. торни бръмбари
30. Трънки знаят и там
31. тъп като галош
32. Хубаво ви натри носа той
33. че войната е някаква комедия
34. ще ви покажат каква диария е службата
35. ще си връткаме задниците
36. Я си налягай парцалите
37. ядоха боя